

Tulevaisuus työpoliittisen vaikuttamisen välineenä Suomen ja Ruotsin välisessä muuttoliikkeessä

Argumentaatio ja retoriikka vuoden 1973 tiedotuskampanjassa

Yhteiskunnallisen muutoksen maisteriohjelma, Poliittinen historia

Maisterintutkielma

Laatija:

Mari Oksanen

Ohjaaja:

Dosentti Jukka Kortti

10.11.2024

Helsinki

Tiedekunta: Valtiotieteellinen tiedekunta

Koulutusohjelma: Yhteiskunnallisen muutoksen maisteriohjelma

Opintosuunta: Poliittinen historia

Tekijä: Mari Oksanen

Työn nimi: Tulevaisuus työpoliittisen vaikuttamisen välineenä Suomen ja Ruotsin välisessä muuttoliikkeessä: Argumentaatio ja retoriikka vuoden 1973 tiedotuskampanjassa

Työn laji: Maisterintutkielma

Kuukausi ja vuosi: 11/2024

Sivumäärä: 104

Avainsanat: muuttoliike, siirtolaisuus, maastamuutto, ruotsinsuomalaiset, työvoimapolitiikka, tulevaisuus

Ohjaaja tai ohjaajat: Jukka Kortti

Säilytyspaikka: Helda – Helsingin yliopiston avoin julkaisuarkisto

Tiivistelmä: Suomen työvoimaministeriö toteutti vuoden 1973 kesällä ja syksyllä yhteistyössä keskeisten työmarkkinajärjestöjen kanssa tiedotuskampanjan, jonka keskeisinä tavoitteina olivat Suomessa asuvien Ruotsiin kohdistuvan maastamuuton hillitseminen ja ruotsinsuomalaisten paluumuuton edistäminen. Kampanjan taustalla vaikutti huhtikuussa Ruotsin ja Suomen välillä solmittu kanavointisopimus, jonka avulla muuttoliikettä pyrittiin ohjaamaan työnvälityksen kautta tapahtuvaksi. Tutkielmassa selvitettiin sitä, miten kampanjan kohderyhmiin pyrittiin vaikuttamaan tulevaisuusargumentoinnin keinoin.

Kampanjamateriaalien argumentaation ajallista rakennetta tarkasteltiin soveltamalla analyysiin Reinhart Koselleckin käsitteitä kokemustila ja odotushorisontti. Argumentaatioanalyysia täydennettiin tekstin ja kuvien retorilla analyysillä. Kielellisten retoristen keinojen erittelyssä hyödynnettiin Joel Bestin tulevaisuuden ongelmien merkittävyyttä korostavia neljää epävarmuuden elementtiä. Kuvien retorista hyödyntämistä osana tulevaisuusargumentointia tarkasteltiin kiinnittämällä huomio siihen, miten kuvissa esitetään tunteita.

Tulevaisuusargumentointi on kampanjamateriaalissa erilaista sekä valitusta viestintävälineestä että kohderyhmästä riippuen. Esitteissä yksilöön kohdistuvia poliittisia päätöksiä perustellaan luomalla mennyt tulevaisuus, johon nykyinen parempana esitetty tulevaisuus suhteutetaan. Lisäksi viestinnässä on keskeistä tulevan pettymyksen välttäminen odotuksia laskemalla. Suomessa asuville kohdennetuissa lehti-ilmoituksissa korostetaan Ruotsiin muuttamista vältettävänä tulevaisuutena, jossa henkilön ominaisuuksilla on toimintaa määräävämpi rooli. Ruotsinsuomalaisille kohdistetuissa materiaaleissa luodaan katkos lähtöhetken ja nykyhetken Suomen työmarkkinatilanteiden välille ja tulevaisuus esitetään jatkumona valoisalle nykyisyydelle. Esitteissä retorista keinoista tärkein on ennusteen elementti, jonka avulla korostetaan asiantuntijatiedon merkitystä tulevaisuuksien tuntemisessa. Mediamateriaaleissa tulevaisuuden tapahtumien laajuuteen, todennäköisyyden ja ajoitukseen vetoaminen taas saavat suuremman painoarvon. Suomessa asuville kohdistetuissa materiaaleissa tunteiden esittäminen kuvissa on tulevaisuutta koskevien mielikuvien kannalta todella tärkeässä roolissa, kun taas ruotsinsuomalaisille kohdistetussa materiaalissa kuvat ovat luonteeltaan neutraalimpia.

Sisällysluettelo

1 Johdanto	5
1.1 Tulevaisuus keskiöön argumentaation ajallista rakennetta ja tulevaisuuteen liittyviä retorisia keinoja tutkimalla	8
1.2 Aiempi tutkimus tarjoaa näkökulmia kampanjan taustoihin ja vaikuttavuuteen sekä sen aiheuttamiin reaktioihin	10
1.3 Suomen ja Ruotsin välisen muuttoliikkeen käsitteleminen & mainosmainen viestintätyyli kampanja-aineiston rajaamisen perusteina	13
1.4 Työmarkkinapoliittisten toimijoiden muuttoliikkeeseen liittyvät intressit kampanjan poliittisena kontekstina	18
2 Teoria ja metodi	24
2.1 Modernisaatio kokemustilan ja odotushorisontin välisen eron vahvistajana	25
2.2 Argumentaatioanalyysi ja retorinen analyysi täydentävät toisiaan	31
3 Argumentaatioanalyysi: kokemustila ja odotushorisontti	40
3.1 Esitteet	40
3.1.1 "Vaikeuksien lieventämiseksi ennakolta on nyt tehty suomalais-ruotsalainen sopimus" – "Sokkonako leveämpää leipää etsimään?" -esitteessä mennyt tulevaisuus muodostaa vertailuasetelman suhteessa nykyiseen tulevaisuuteen	40
3.1.2 "Todellinen ansio vain 19 % suurempi" – "Työtä?" -esitteessä Suomen ja Ruotsin välinen elintasoero esitetään muuttumattomana ja merkitys vähäisenä	45
3.2 Mediamateriaalit	49
3.2.1 "Muualla helposti tunkeilija, toisen luokan kansalainen" – Suomessa asuville kohdennetuissa lehti-ilmoituksissa tulevaisuuteen Ruotsissa on vaikea vaikuttaa	49
3.2.2 "Lähtösi jälkeen Suomessa ovat monet asiat muuttuneet enemmän kuin maisemat" – Ruotsinsuomalaisille kohdennetussa lehti-ilmoituksessa ja tietoisuudessa luodaan katkos lähtöhetken ja nykyisyyden välille	53
3.3 Johtopäätökset argumentaatioanalyysistä	56
4 Retorinen analyysi: epävarmuuden elementit ja tunteiden esittäminen kuvissa	61
4.1 Esitteet	61
4.1.1 "Hyväuskoista on helppo höynäyttää" – "Sokkonako leveämpää leipää etsimään?" -esitteessä huolestunut perheenisä on muiden armoilla ja autettavana	61

4.1.2 "Riittääkö parempi palkka?" – "Työtä?" -esitteessä pyritään välttämään henkilökohtainen pettymys ja asiantuntija esitetään tulevaisuuden tulkkina	66
4.2 Mediamateriaalit	70
4.2.1 "Toiseen maahan muuttaminen on aina se vaikeampi vaihtoehto" – Suomessa asuville kohdennetuissa lehti-ilmoituksissa tärkeässä asemassa olivat todennäköisyyden ja laajuuden elementit	71
4.2.2 "Suomessa oli kesäkuussa 22 000 avointa työpaikkaa" – Ruotsinsuomalaisille kohdennetussa tietoiskussa ja lehti-ilmoituksessa sävy on suostutteleva	76
4.3 Johtopäätökset retorisesta analyysistä	85
5 Lopuksi	91
Lähteet	99

1 Johdanto

Vuonna 1973 muuttoliike Suomesta Ruotsiin oli jo tyrehtynyt huippuvuosien 1969 ja 1970 jälkeen ja paluumuutto oli maastamuuttoa suurempaa.¹ Toisaalta koettiin, että maastamuutto saattaa taas nousta edellisvuosien tasolle.² Muuttoliike Ruotsiin oli ollut niin voimakasta, että Suomen väkiluku jopa pieneni: Ruotsiin muutti huippuvuonna 1970 tilastojen mukaan yli 40 000 henkilöä.³ Vuoden 1973 huhtikuussa Suomen ja Ruotsin työvoimaviranomaiset ja molempien maiden tärkeimmät työmarkkinakeskusjärjestöt eli Suomen Työnantajain Keskusliitto (STK), Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö (SAK), Ruotsin Työnantajain Keskusliitto (Sveriges Arbetsgivareförbund, SAF) ja Ruotsin Ammattijärjestö (Landorganisationen i Sverige, LO) solmivat työvoiman kanavointisopimuksen, jonka yhtenä osana sovittiin tiedottamisen lisäämisestä.⁴ Tämän sopimuksen ja erityisesti Etelä-Suomen parantuneen työmarkkinatilanteen takia toteutettiin Työvoimaministeriön toimesta yhteistyössä työmarkkinakeskusjärjestöjen ja viestintäammattilaisten kanssa tiedotuskampanja.⁵ Maisterintutkielmassani tutkin tämän tiedotuskampanjan sisältämää vaikuttamista tulevaisuuteen liittyvän argumentoinnin näkökulmasta. Kontekstina on Suomen ja Ruotsin välinen muuttoliike ja pyrkimys vaikuttaa yksilöiden asenteisiin sekä toimintaan.

Aihe on kiinnostava, sillä poliittinen intressi liikkui hyvin henkilökohtaisellakin tasolla: kampanjan yhdeksi ajoituksen syyksi (kesä ja syksy vuonna 1973) sanotaan, että Ruotsissa asuvat suomalaiset, jotka palaavat kotimaahansa kesälomailemaan, antavat Ruotsin elinoloista tietoa Suomessa asuville. Tähän viitaten käytetään ilmaisua ”epätäydelliseen tai harhaiseen informaatioon perustuvat muuttopäätökset”.⁶ Yksi kampanjan tavoitteista on siis muodostaa eräänlainen vastavoima tälle yksilöiden väliselle tiedon jakamiselle. Suomalaisissa medioissa valistus ei ollut mitenkään poikkeuksellista. Valistusta

¹ Korkiasaari 2000, 158.

² Esim. Kari Hietala totesi vuonna 1974 ilmestyneessä tutkimuksessaan näin: ”Informaatiokampanja toteutettiin kesällä ja syksyllä 1973. - - Kampanja-ajankohta osuu myös sopivasti ennen odotettavaa seuraavaa siirtolaisuusaaltoa.” (Hietala 1974, 3–4.)

³ Korkiasaari 2000, 156. Snellman 2003, 12. Tutkimuskirjallisuudessa kuitenkin korostetaan, että muuttamiseen liittyvä byrokratia uudistui vuonna 1969 aiheuttaen muutoksen myös tilastointiin. Tämän takia tilastot eivät ole keskenään vertailukelpoisia ennen ja jälkeen vuoden 1969 (Korkiasaari 2000, 156. Snellman 2003, 12–13.).

⁴ Työvoimaministeriö 11.4.1973, lehdistötiedote. Työvoimaministeriön arkisto, Da:53, KA.

⁵ Rytkönen 1977, 1–2, 33.

Sokkonako leveämpää leipää etsimään? IA Ministeriöt So-T (pieni). Kansalliskirjasto, Helsinki.

⁶ Hietala 1974, 3–4.

suomalaisissa lyhytelokuvissa tutkinut Minna Lammi on saanut selville tutkimuksessaan, että jo jälleenrakennuskaudella yhteiskunnalliset ongelmat kuten inflaatio ja asuntopula alkoivat näkyä valistuselokuvien sisällöissä⁷. Nämä ovat myös kampanjan kannalta keskeisiä aiheita. Erityisen kiinnostavaa juuri tässä kampanjassa on mielestäni asian kokonaisvaltaisuus, sillä asuinmaan valinta on luonteeltaan erityinen päätös.

Myös nykyhetken Suomessa käydään keskustelua monista sellaisista työelämään ja väestökysymyksiin liittyvistä ilmiöistä, jotka olivat ajankohtaisia kampanjan aikaan vuonna 1973. Tällaisia ovat esimerkiksi automatisaation vaikutukset työmarkkinoihin, alhainen syntyvyys, työvoiman kansainvälinen liikkuvuus ja kotoutumiseen liittyvät kysymykset. Vaikka yhteiskunta ja näkökulmat samoihinkin aiheisiin muuttuisivat nopeasti, kielen ja siihen perustuvan ajattelun rakenteet muuttuvat hitaammin. Siksi on nykyhetkenkin näkökulmasta mielenkiintoista, minkälaista työperäiseen maahanmuuttoon liittyvä tulevaisuusargumentointi oli aiemmin.

1960- ja 1970-lukujen voimakkaan muuttoliikkeen taustalla vaikuttanut rakennemuutos oli Suomessa poikkeuksellisen nopea.⁸ Perinteisesti maataloudessa oli hankittu lisätienestettä talvisin esimerkiksi metsätöillä, joiden määrä oli vähentynyt niin sanotun moottorisahavallankumouksen myötä.⁹ Lisäksi koneellistuminen vähensi työn tarvetta myös maataloudessa. Vaikka erityisesti Etelä-Suomen kaupungeissa oli tarjolla töitä, siellä ei kuitenkaan ollut asuntoja kaikille muuttajille, joka oli yksi mahdollinen syy harkita Ruotsiin muuttamista.¹⁰ Tuolloin koettiin, että muuttoliike aiheutti ongelmia sekä kasvukeskuksiin, että muuttotappioalueille ja 1970-luvun väestönkehityksen tulevaisuuden ennakointi koettiin hyvin vaikeaksi tehtäväksi.¹¹ Muuttoliike Ruotsiin nähtiinkin pitkään eräänlaisena varaventiilinä, mutta 1960-luvun lopussa asenne muuttui työvoimapulan myötä.¹² 1970-luvun alussa teollistuminen, maatalouden supistuminen, kaupungistuminen ja elintason nousu jatkuivat edelleen, mutta vauhti oli laantunut. Täystyöllisyyden myötä paluumuuttoa alettiin edistää, johon liittyi siirtolaisasiain neuvottelukunnan perustaminen vuonna 1970.¹³ Tärkeimpinä tekijöinä jo koko 1960-luvun jatkuneessa väkiluvun kasvun hidastumisessa ja vuosikymmenen vaihteen osalta väkiluvun laskussa pidettiin Ruotsiin

⁷ Lammi 2006, 117.

⁸ Kortti 2003, 303. Korkiasaari 2000, 140.

⁹ Snellman 2019. E-kirja ei sisällä sivunumeroita.

¹⁰ Korkiasaari 2000, 140–141.

¹¹ Kehitysalueiden neuvottelukunta, Tavoitejaosto 1972; 5.55.

¹² Laakkonen 1996, 113. Korkiasaari 2000, 192.

¹³ Korkiasaari 2000, 141–142.

kohdistuvan maastamuuton lisäksi myös syntyvyyden nopeaa alenemista.¹⁴ Lähtijöissä korostuivatkin nuoret.¹⁵ Esimerkiksi SAK:n kansantalousasiantuntija Nils Nilsson oli 1970-luvun alussa huolissaan Suomen talouspolitiikan suunnasta ja totesi Suomen olevan muuttumassa ”eläkeläisten maaksi”.¹⁶

Työvoiman houkutteluun liittyvät kansainväliset kampanjat ovat ajankohtaisia myös nykyään – Suomikin toteuttaa kampanjoita tietyissä kohdemaissa.¹⁷ Tarkastelemani kampanja ei myöskään ole ensimmäinen, joka liittyy juuri Suomen ja Ruotsin väliseen muuttoliikkeeseen 1970-luvun alussa. Työvoimaviranomaiset ja työmarkkinajärjestöt suunnittelivat takaisinvärväyskampanjan jo vuonna 1970.¹⁸ Paluumuuttokampanja toteutettiin *Hymy*-lehdessä vuonna 1970, ja sen kohteena olivat erityisesti ruotsinsuomalaiset. Vuoden 1970 kampanja aiheutti voimakkaita reaktioita Ruotsissa niin mediassa, poliittisissa toimijoissa kuin ruotsinsuomalaisessa ammattiyhdistysliikkeessäkin ja sai ruotsalaiset työnantajat panostamaan enemmän suomalaisiin työntekijöihinsä, jotta he jäisivät työskentelemään Ruotsiin.¹⁹ Tapio Bergholm mainitsee myös vuoden 1972 Kotiin Ruotsista -kampanjan.²⁰ Myös Risto Laakkonen kirjoittaa artikkelissaan vuoden 1970 kampanjasta, mutta nimittää kuitenkin myöhemmin artikkelissaan tutkimaani vuoden 1973 kampanjaa ”kulminaatioksi” viranomaisten pyrkimykselle edistää paluumuuttoa. *Hymy*-lehden kampanjan tapaan myös tämä kampanja sai osakseen paljon arvostelua, esimerkiksi Ruotsin ja Suomen välisen elintasoeron vääristelystä.²¹ Nämä reaktiot mainitaan siis monissa lähteissä, mutta en löytänyt tutkimusta, jossa kampanjamateriaaleja olisi tutkittu. Tämä tutkielma vastaa siis tähän tutkimusaukkoon.

¹⁴ Kehitysalueiden neuvottelukunta, Tavoitejaosto 1972; 24.

¹⁵ Korkiasaari 2000, 161.

¹⁶ Bergholm 1990, 89,99.

¹⁷ Kampanjoissa pyritään viestimään paikallisissa medioissa Suomen hyvistä puolista, ja toimintaa varten on palkattu myös paikallisia asiantuntijoita.

Koivisto Matti, ”Näistä neljästä maasta hallitus haluaa maahanmuuttajia – seurasimme, kun joukko tavoiteltuja työntekijöitä saapui Suomeen”. Yle.fi -verkkosivusto 7.10.2024. <<https://yle.fi/a/74-20115148>> [luettu 7.11.2024]

¹⁸ Mansner 1990, 24.

¹⁹ Korkiasaari 2000, 141–142.

²⁰ Bergholm 2012, 404. Bergholm toteaa vuoden 1973 kampanjan olleen jatkoa tälle vuoden 1972 kampanjalle, eikä mainitse tässä yhteydessä kanavointisopimuksen solmimista, kuten monissa muissa lähteissä mainitaan (esim. Rytkönen 1977, 2.). Bergholm perustaakin kirjoittamansa *Työnantaja*-lehden ja *Demari*-lehden artikkeleihin.

²¹ Laakkonen 1996, 124–126. Ks. myös Korkiasaari 2000, 476.

1.1 Tulevaisuus keskiöön argumentaation ajallista rakennetta ja tulevaisuuteen liittyviä retorisia keinoja tutkimalla

Tutkimuskysymykseni on: Miten kampanjan kohderyhmiin pyrittiin vaikuttamaan tulevaisuusargumentoinnin keinoin?

Vastaan tähän kysymykseen viiden apukysymyksen avulla:

1. Mihin pyritään vaikuttamaan?
2. Minkälaisia kokemuksia asiaan liitetään?
3. Minkälaisia odotuksia asiaan liitetään?

4. Mitä tulevaisuuteen liittyviä retorisia keinoja (Joel Best) argumentoinnissa hyödynnetään?
5. Miten tunteiden kuvaamista hyödynnetään osana argumentointia?

Vastaan apukysymyksiin 1–3 hyödyntämällä metodina argumentaatioanalyysia, jossa sovellan Reinhart Koselleckin teoriaa ja käsitteistöä. Historiallisen ajan teoretisointi on Koselleckin tuotannon keskeinen osa, ja erityisesti hänen käsitteitään *kokemustila* ja *odotushorisontti* on sovellettu monissa eri tutkimuksissa, kuten myös tässä tutkielmassa. Keskeisimpänä teoreettisena teoksena käytän hänen kirjaansa *Futures Past – on the semantics of historical time*²². Lähivuosina Suomessa on tehty jonkin verran menneisiin tulevaisuuksiin liittyvää tutkimusta, muun muassa Turun ja Helsingin yliopistojen poliittisen historian laitosten yhteinen julkaisu, jossa se oli kaikkia artikkeleja läpileikkaavana teemana.²³

Koselleckin esseiden kautta toistuva pääajatus on se, että sekä mennyt, nykyhetki että tuleva ovat keskenään limittäisiä. Nykyhetki on nimittäin mennyt tulevaisuus suhteutuen koettuihin odotuksiin, ja nykyhetkessä toimitaan menneiden kokemusten perusteella. Nykyisyys siis sisältää itsessään tulevan ja menneen.²⁴ Koselleckille erityisen keskeinen näkökulma on kokemusten ja odotusten välinen suhde ja niiden vuorovaikutus. Koselleckin käyttämä *temporalisaation* käsite liittyy tähän: se kuvaa sitä, kuinka mennyt

²² Koselleck 2004 [1979].

²³ Hakoniemi, Kärrylä et al. 2018.

²⁴ Lindroos & Palonen 2000, 35.

ja tuleva erotetaan toisistaan. Koselleck kiinnittyy huomionsa erityisesti siihen, miten tietyn menneen ja tietyn tulevan suhde artikuloidaan kielen avulla ja millä tavoin nämä ajalliset ulottuvuudet liittyvät/liitetään toisiinsa.²⁵

Tähän teoreettiseen taustaan perustuu tässä työssä se, että vaikka tutkin tulevaisuusargumentointia, kokemustila on argumentaatioanalyysin osalta odotushorisonnin kanssa tasavertaisesti käsittelyssä. Vaikuttamista ja odotuksia ei voi mielekkäällä tavalla tarkastella irrallaan siitä, mihin halutaan vaikuttaa ja mihin nämä odotukset perustuvat. Aikatasojen erottaminen toisistaan on aina keinotekoisia. Suurin tulkinnallisuus liittyykin tässä työssä siihen, miten erotan ne toisistaan – ajan hahmottaminen on hyvin subjektiivista.

Syvennän odotushorisonnin ja vaikuttamisen keinojen käsittelyä vastaamalla apukysymyksiin 4 ja 5. Niihin vastaamiseksi hyödynnän metodina retorista analyysia. Kysymykseen 4 vastaamisessa sovellan Joel Bestin teoriaa ja käsitteistöä²⁶. Best kirjoittaa tulevaisuusargumenteista siitä näkökulmasta, että enteelliset väitteet tulevista sosiaalisista ongelmista kilpailevat toistensa kanssa huomiosta yhteiskunnassamme. Hän identifioi neljä ”epävarmuuden elementtiä” (engl. *four issues of uncertainty*), jotka ikään kuin parantavat argumentin kilpailuasemaa, eli perustelevat ongelman tärkeyttä ja toisaalta sen kiireellisyyttä.²⁷ Lähestymistapa sopii aineistoni käsittelyyn, sillä voimakasta muuttoliikettä pidettiin kampanjan aikaan yhteiskunnallisena ongelmana.

Lisäksi retoriseen analyysiini kuuluu toisena osana sen tarkastelu, miten kuvia käytetään tunteiden kuvaamisessa (apukysymys 5). Tunteet ovat keskeinen osa tulevaisuutta koskevien mielikuvien tehostamisessa ja argumentoinnin vaikuttavuuden lisäämisessä – niiden avulla pyritään ohjailemaan sitä, miten kuvattuun tulevaisuuteen tulisi suhtautua.

²⁵ Koselleck 2004 [1979], 3–4.

²⁶ Joel Best esittelee epävarmuuden elementit artikkelissaan *If this goes on... The Rhetorical Construction of Future Problems* teoksessa *Bending Opinion... essays on persuasion in the public domain*.

²⁷ Best 2011, 203–204.

1.2 Aiempi tutkimus tarjoaa näkökulmia kampanjan taustoihin ja vaikuttavuuteen sekä sen aiheuttamiin reaktioihin

Vaikka kampanjamateriaaleja ei ole tutkittu aiemmin, Suomesta Ruotsiin tarkastelemallani ajanjaksolla kohdistunutta muuttoliikettä on tutkittu laajasti eri näkökulmista. Tässä tutkielmassa yksi keskeinen lähde on perusteos Suomalaiset Ruotsissa, josta hyödynnän Jouni Korkiasaaren kirjoittamaa osiota ”Osa II: Suomalaiset Ruotsissa 1940-luvulta 2000-luvulle”.²⁸ Lisäksi olen hyödyntänyt Hanna Snellmanin teosta ”Sallan suurin kylä – Göteborg”.²⁹ Snellmanin teoksessa korostuvat muuttaneiden omat kokemukset, ja näin ollen sen näkökulma on hyvin erilainen kuin omani, jossa keskityn viestinnälliseen materiaaliin ja julkiseen näkökulmaan. Olen kuitenkin hyödyntänyt sitä ilmiöön tutustumiseksi yleisellä tasolla.

Koska muuttoliikkeen syyt ovat huomattavilta osin Suomen nopeassa rakennemuutoksessa ja työmarkkinaosapuolilla oli ilmiöön liittyen paljon omia intressejä, myös rakennemuutosta ja ajan työmarkkinapolitiikkaa käsittelevä kirjallisuus on ollut hyvin olennaista tutkimusta tutkielman kirjoittamiseksi. Ajan poliittiseen ilmapiiriin ja työmarkkinapolitiikkaan tutustumisessa hyödynsin erityisesti Maiju Wuokon kirjoittamaa artikkelia ”Riitaisa liitto 1956–1991” teoksessa ”Loputtomat kihlajaiset – yritykset ja kolmikantakorporatismi Suomessa 1940–2020”³⁰ ja SAK:n sekä STK:n historiikkeja eli Markku Mansnerin teosta ”Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa – Suomen työnantajain keskusliitto 1956–1982”³¹ ja Tapio Bergholmin teosta ”Kohti tasa-arvoa – Tulopolitiikan aika I”.³²

Kampanjasta on tehty jälkikäteen selvitys, jossa selvitetään sen vaikuttavuutta. Marketta Rytkösen kirjoittaman raportin nimi on ”Työvoimaministeriön tiedotuskampanjan vaikutukset”³³ ja se on ilmestynyt Työvoimaministeriön julkaisusarjassa Siirtolaisuustutkimuksia. Tämä julkaisu on ollut keskeinen lähde sen selvittämisessä, mitä materiaalia kampanjaan ylipäänsä kuului, ja mitkä sen tavoitteet ja kohderyhmät olivat.

²⁸ Korkiasaari & Tarkiainen 2000.

²⁹ Snellman 2003.

³⁰ Wuokko, Jensen-Eriksen et al. 2020.

³¹ Mansner 1990.

³² Bergholm 2012.

³³ Rytkönen 1977.

Rytkönen kirjoittaa selvityksessä, että tiedotuskampanjan avulla pystyttiin levittämään siirtolaisuustutkimusohjelmasta saatuja tuloksia.³⁴ 1970-luvun alussa tuotettu asenteita ja muuton syitä koskeva tutkimus on omasta näkökulmastani olennaista, sillä se kertoo siitä, miten ilmiö koettiin ja minkälaisia nämä tiedotuskampanjan suunnittelussakin hyödynnetyt tutkimustulokset olivat. Vuonna 1970 perustettu siirtolaisasian neuvottelukunta³⁵ julkaisi siirtolaisuustutkimusten sarjan, johon kuuluvaa Jukka Tissarin kirjoittamaa tutkimusta ”Ruotsiin muuton motiivit: Vojakkalan vastaanottoaseman kautta v. 1970 muuttaneita koskeva tutkimus”³⁶ hyödynnän tässä tutkielmassa. Lisäksi viranomaistoiminnan aikalaisnäkökulman ymmärtämisen kannalta hyödyllinen tiedon tuottaja oli kehitysalueiden neuvottelukunta, vaikka sitä ei erikseen raporteissa mainitakaan. Kehitysalueiden neuvottelukuntaan kuuluneet tavoitejaosto ja asennejaosto julkaisivat kaksi selvitystä, joita myös käytän taustamateriaalina kampanjamateriaalin tulkinnassa. Ensimmäinen niistä on tavoitejaoston julkaisema ”Selvitys väestönkehityksen ja kehitysaluepolitiikan välisistä yhteyksistä”³⁷ ja toinen asennejaoston julkaisema ”Raportti kehitysalueiden maaseutuväestön oloista ja asenteista”³⁸.

Kampanjaan liittyen on tehty myös Kari Hietalan kirjoittama raportti nimeltä ”Muuttohalukkuus ja informaatio”³⁹, jossa pyrittiin selvittämään kansalaisten esitietoja ennen vuoden 1973 kampanjan toteuttamista. Raportti on kuitenkin ilmestynyt vasta vuonna 1974. Rytkönen toteaa vuoden 1977 seurantatutkimuksessaan, että esitutkimuksen tulokset eivät tutkimuksen ajankohdan takia olleet tiedotuskampanjan suunnittelijoiden saatavilla.⁴⁰ Näin ollen tämä raportti ei ole omassa tutkimusasetelmassani olennaista tietoa, vaikka kyseinen esitutkimus liittyykin kiinteästi kampanjaprosessiin.

Olen käyttänyt yhtenä lähteenä myös entisen SAK:n työntekijän ja Suomen Tukholman suurlähetystön työvoima-asiamiehen Risto Laakkosen⁴¹ artikkelia ”Finländarna på den svenska arbetsmarknaden efter andra världskriget – arbetskraftsfrågan i finsk-svenska relationer”. Laakkonen aloitti virkansa hoitamisen Tukholmassa vuonna 1972, ja hän käsittelee artikkelissaan myös vuoden 1973 kampanjaa. Hän toteaa kampanjaan

³⁴ Rytkönen 1977, 2.

³⁵ Korkiasaari 2000, 192.

³⁶ Tissari 1973.

³⁷ Kehitysalueiden neuvottelukunta, Tavoitejaosto 1972.

³⁸ Kehitysalueiden neuvottelukunta, Asennejaosto 1972.

³⁹ Hietala 1974.

⁴⁰ Rytkönen 1977, 3.

⁴¹ Bergholm 2012, 404.

sisältyneeseen elintasoeroja käsittelevään esitteeseen viitaten, että ”Sitä oli manipuloitu, jotta tiedot näyttäytyisivät Suomelle edullisina.”⁴²

Myös Korkiasaari on kommentoinut tutkimuksessaan kyseistä vuoden 1973 kampanjaa ja sen vastaanottoa. Lähteinä on käytetty samoja kampanjasta tehtyjä raportteja ja Laakkosen kirjoittamaa tekstiä, joihin itsekin olen tutustunut. Laakkosen tavoin myös Korkiasaari kirjoittaa kampanjan vastaanotosta, että osa Ruotsissa asuneista suomalaisista oli pettyneitä palattuun Suomeen. He kokivat, että kampanja oli antanut vääränlaisen kuvan siitä, minkälainen tulevaisuus Suomen paluun jälkeen tulisi olemaan:

Kampanjassa verrattiin mm. Suomen ja Ruotsin elintasoja niin, että se näytti Suomen kannalta edulliselta. Kampanjan lupaukset olivat monille palaajille pettymys, jota osaltaan lisäsi talouden lyhyttä nousukautta seurannut laskukausi. Monet palasivatkin pian takaisin Ruotsiin.⁴³

Rytkösen tekemän seuranta tutkimuksen mukaan kampanjan avulla ei onnistuttu vähentämään sukulaisten ja tuttavien tarjoaman tiedon asemaa muuton harkitsemisessa.⁴⁴ Hän toteaa, että ”Tietopaketti oli vaikuttanut odotustenvastaisesti Ruotsia koskevaan tietouteen”⁴⁵. Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että tietopaketin materiaaleihin tutustuneet pitivät Ruotsin palkkatasoa parempana kuin ne, jotka eivät olleet kyseisiä materiaaleja lukeneet. Näihin tietoihin tutustuneiden keskuudessa myös muuttohalukkuus näytti olevan suurempaa kuin muilla.⁴⁶

Vaikka kampanja sai siis kritiikkiä siitä, että maiden välinen elintasoero näytti esitteessä pienemmältä kuin se todellisuudessa oli, Rytkönen argumentoi, että esitteen tietojen mukainen ero maiden välillä oli kuitenkin suurempi, mitä monet ajattelivat sen olevan ennen materiaaleihin tutustumista. En arvioi tutkielmassani sitä, minkälainen esitetty elintasoero oli suhteessa muihin lähteisiin. Nämä reaktiot ja vaikuttavuuden arviointi paljastavat kuitenkin sen, kuinka tärkeä merkitys juuri odotuksilla oli Suomen ja Ruotsin välisessä muuttoliikkeessä.

Selvityksen johtopäätöksiin sisältyy omasta näkökulmastani tarkasteltuna erittäin mielenkiintoinen näkemys. Rytkönen korostaa nimittäin sitä, kuinka keskeisessä roolissa

⁴² Laakkonen 1996, 126. Oma käänös.

⁴³ Korkiasaari 2000, 476.

⁴⁴ Rytkönen 1977, 123.

⁴⁵ Rytkönen 1977, XIV.

⁴⁶ Rytkönen 1977, XIV. Rytkönen kuitenkin toteaa muuttosuunnitelmista, että ”Todennäköisempää kuitenkin on, että muuttoaikeita omaavat henkilöt ovat lukeneet paketin esitteet muita tarkemmin.”

kampanjan suunnittelijoiden omat odotukset kampanjan kohderyhmistä ovat vaikuttavuuden saavuttamisessa:

Tiedotusten sisältöä ei saisi koskaan rakentaa oletuksiin ja arvailuihin vastaanottajien tiedoista ja käsityksistä. Tiedotuskampanjan elintasovertailuesite ei ehkä tavoitteiden kannalta ollut järkevä, koska vastaanottajien tulo-odotukset olivatkin huomattavasti alhaisemmat kuin todellisuudessa Ruotsissa saatavat tulot heidän kohdallaan olisivat. Ns. ”rahailluusioita” Ruotsin korkeista palkoista ei ollutkaan enää olemassa. Näin ollen kävi niin, että työvoimaministeriö tuki vastaanottajien omia odotuksia, ja herätti samalla kiinnostusta Ruotsiin muuttoa kohtaan.⁴⁷

Tyypillistä tässä muuttoilmiössä oli pyrkimys elintason nostamiseen.⁴⁸ Tämän takia myös kuluttaminen ja sen muutokset sekä siihen liittyvät mielikuvat ovat olennaisia teemoja kampanjan kontekstin ymmärtämisessä. Kampanjan mediaympäristöä, valistusta ja ajan viestintätapoja ymmärtääkseni tutustuin varsinkin Jukka Kortin teokseen ”Modernisaatiomurroksen kaupalliset merkit – 60-luvun suomalainen televisiomainonta”⁴⁹ ja Minna Lammin teokseen ”Ett’ varttuisi Suomenmaa – suomalaisten kasvattaminen kulutusyhteiskuntaan kotimaisissa lyhytelokuvissa 1920–1969”⁵⁰.

1.3 Suomen ja Ruotsin välisen muuttoliikkeen käsitteleminen & mainosmainen viestintätyyli kampanja-aineiston rajaamisen perusteina

Koska olen kiinnostunut juuri Suomen ja Ruotsin välisestä työperäisestä maahanmuutosta, olen johtanut aineiston ensimmäisen rajausperusteen kampanjan kahdesta kohderyhmästä. Tarkastelen kampanja-aineistoa, joka on kohdistettu kohderyhmälle 2:

- 1) Yleisluontoinen, kaikille suunnattu informaatio esitteli työvoimahallinnon uutta organisaatiota ja sen palveluja sekä työmarkkinoilla tapahtuvaa kehitystä
- 2) Työvoimaan suunnattu erityisinformaatio, joka kohdistettiin pääasiassa kolmeen työntekijäryhmään näiden erityisongelmien ja -tarpeiden mukaan. Ensimmäisen ryhmän muodostivat mahdolliset maastamuuttajat, joiksi katsottiin kehitysalueilla asuvat maanviljelijät ja työläiset. Toisen ryhmän

⁴⁷ Rytkönen 1977, 121.

⁴⁸ Kortti 2003, 304. Ks. myös Laakkonen 1996, 125. Laakkonen kirjoittaa muuton syihin liittyvästä ”myytistä”.

⁴⁹ Kortti 2003.

⁵⁰ Lammi 2006.

muodostivat Ruotsista lomailemaan saapuvat ruotsinsuomalaiset ja kolmannen ryhmän ruotsinsuomalaiset kotitaloudet.⁵¹

Toinen kohderyhmä tavoitettiin esimerkiksi tietyissä vuorolaivoissa ja laivaterminaaleissa, joissa jaossa oli ”Työtä?” -esitettä. Erityisen merkittävää oli kuitenkin tietopaketin jakaminen suoraan tiettyihin koteihin: ”n. 100 000 maanviljelijä- ja työväestöön kuuluvalla henkilöllä Pohjois-Suomen alityöllisyysalueilla” ja Ruotsissa ”65 000 siirtolaistalouteen”. Kampanjasta tehdyssä selvityksessä todetaan, että ”Merkittävän osan tiedotuskampanjaa muodosti ns. tietopaketti.”, ja esitteet sekä tietopaketti esitelläänkin aivan ensimmäisenä kampanjamateriaaleja koskevassa selvityksen osiossa.⁵²

Kyseisessä tietopaketissa oli sisällytettynä satamissakin jaetut esitteet ”Työtä?”⁵³ sekä ”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?”⁵⁴. Kampanjan vaikutuksia koskevassa selvityksessä jälkimmäistä esitettä nimitetään Suomen ja Ruotsin välistä työvoiman liikkuvuutta koskevaksi sopimuspöytäkirjan kansanpainokseksi. Sen lisäksi, että näitä tietopaketteja toimitettiin suoraan koteihin, materiaalin jakelu Ruotsissa oli muutoinkin laajaa. Niitä toimitettiin esimerkiksi Ruotsin työvoimatoimistoihin, suomalaisseuroille, suomenkielisille sanomalehdille ja mahdollisille päivälehtien suomalaispalstoille.⁵⁵

Esitteiden tarkempi kohderyhmä ei ole yhtä selkeä kuin muilla materiaaleilla. Molempia esitteitä nimittäin jaettiin tietopakettien sekä esimerkiksi satamajakelun kautta Ruotsissa asuville ja Ruotsista lomailemaan tulleille suomalaisille⁵⁶, mutta silti niistä tulee yleisesti ottaen voimakkaasti sellainen vaikutelma, että niillä pyritään vaikuttamaan henkilöihin, jotka vasta harkitsevat muuttoa tai ovat vasta muuttamassa. Tätä taustaa vasten kampanjan negatiivinen vastaanotto Ruotsissa ei vaikuta mielestäni yllättävältä.

Kohderyhmien huomioon ottaminen ei ollut esimerkiksi siitäkään näkökulmasta onnistunutta, että materiaalien ruotsinkieliset versiot ovat arvioni mukaan sisällöltään täysin samanlaisia kuin suomenkieliset versiot – jopa muuton aiheuttamiin mahdollisiin kielivaikeuksiin viitatessa. Kampanjan sisältö saikin muun muassa tästä kritiikkiä ruotsinkielisessä lehdistössä ”Taas suomalainen!” -lehti-ilmoituksen osalta⁵⁷. Koska en havainnut kieliversioiden välillä merkittäviä eroja, olen tarkastellut vain suomenkielisiä

⁵¹ Rytkönen 1977, 9. Alleviivaukset kuuluvat lähteeseen.

⁵² Rytkönen 1977, 6–7, 110.

⁵³ Työtä? IA Valtionhallinto, Työministeriö, Työvoimatoimistot, Kirjaset. Kansalliskirjasto, Helsinki.

⁵⁴ Sokkonako leveämpää leipää etsimään? IA Ministeriöt So-T (pieni). Kansalliskirjasto, Helsinki.

⁵⁵ Rytkönen 1977, 6.

⁵⁶ Rytkönen 1977, 6–7.

⁵⁷ Hufvudstadsbladet 1.10.1973.

versioita. Ajallisuutta ilmaistaan eri kielissä hyvin eri tavoin, joten molempien kielten käsittely olisi myös muuttanut tutkielman painopistettä.

Kohderyhmään perustuvan rajauksen lisäksi olen käyttänyt rajausperusteena viestinnän tyyliä. Keskityn tiiviiseen, mainosmaiseen viestintään, jossa on mukana myös visuaalinen ilme ja tunteisiin vetoaminen vahvistamassa sanomaa. Materiaalissa on paljon käskymuotoja, jotka kehottavat toimimaan. Tällaista toimintaan kehottavaa tyyliä näkee usein mainoksissa (kuten ”osta!” tai ”tule!”). Kaikissa lehti-ilmoituksissa lukeekin kuvan alla ”MAINOSYHTYMÄ”, ja raportissa mainitaan, että kampanjan suunnittelussa on hyödynnetty viestintäammattilaisten osaamista⁵⁸. Kuten tarkastelemassani kampanjassa ja muussa valistuksellisessa materiaalissa, myös mainoksissa yritetään suostutella ihmisiä toimimaan tietyllä tavalla. Mainontaa onkin kuvailtu ilmaisulla suostuttelun taide (engl. *art of persuasion*)⁵⁹. Tarkastelen yksityiskohtaisesti lyhyitä esitteitä, lehti-ilmoituksia ja tv-tietoiskua.

Aineistooni kuuluvia lehti-ilmoituksia on kaiken kaikkiaan neljä. Ne ovat ilmestyneet samanlaisina ja yhtä löytämäni yhden päivän poikkeamaa lukuun ottamatta aina samana päivänä kaikissa lehdissä, joita tarkastelin⁶⁰. Kampanjasta tehdyn raportin mukaan ilmoittelua on tehty hyvin monissa lehdissä – valtakunnallisissa sanomalehdissä, aluelehdissä, puoluelehdissä ja työmarkkinajärjestöjen lehdissä⁶¹ – enkä ole tarkastanut jokaista niistä erikseen. Siinä vaiheessa, kun huomasin ilmoitusten toistuvan samanlaisina ja samoina päivinä kaikissa tarkastelemissani lehdissä, tein oletuksen siitä, että rajaukseeni sopivia ilmoituksia on ollut vain neljä erilaista. Ilmoitukset on etsitty digitoiduista lehdistä Kansalliskirjaston verkkopalvelusta käyttämällä suomeksi hakusanaa ”työvoimatoimist*” ja ruotsiksi vastaavasti hakusanaa ”arbetskraftsbyrå*”.

Ilmestymisajankohdan mukaisesti lueteltuna ilmoituksista ensimmäinen, kolmas ja neljäs ovat selkeästi sellaisille suomalaisille kohdistettuja, jotka eivät ole asuneet Ruotsissa. Ensimmäinen lehti-ilmoitus otsikolla ”Enon kummin kaima kertoi kuulleensa...”⁶² on ilmestynyt samanaikaisesti monissa eri lehdissä 21.6. eli juhannuksen aikoihin. Kolmas lehti-ilmoitus otsikolla ”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?”⁶³ taas on ilmestynyt

⁵⁸ Rytkönen 1977, 33.

⁵⁹ Kortti 2003, 87.

⁶⁰ Tarkastelemiani lehtiä olivat Helsingin Sanomat, Hufvudstadsbladet, Maaseudun Tulevaisuus, Uusi Suomi, Etelä-Suomen sanomat ja Länsi-Savo.

⁶¹ Rytkösen kirjoittamassa raportissa on mainittu yhteensä 47 eri lehteä. Rytkönen 1977, 8–9.

⁶² Esim. Helsingin Sanomat 21.6.1973.

⁶³ Esim. Helsingin Sanomat 23.8.1973.

samanaikaisesti monissa eri lehdissä 23.8. eli kesälomien päättymisen aikoihin, ja neljäs eli viimeinen otsikolla ”Taas suomalainen!”⁶⁴ noin 30.8. eli alkusyksystä.

Toisena ilmestynyt lehti-ilmoitus taas on osoitettu otsikonkin perusteella selkeästi sellaisille Ruotsissa asuville suomalaisille, jotka ovat tulleet viettämään kesälomaansa Suomeen. Ilmoitus otsikolla ”Ruotsinsuomalainen: katso muutakin kuin maisemia”⁶⁵, on ilmestynyt lehdissä 12.7.1973.

Toinen selkeästi ruotsinsuomalaisille kohdistettu mediajakelussa ollut materiaali on tv-tietoisku, joka on esitetty ”Ajankohtainen kakkonen” -ajankohtaisohjelmaan upotettuna viikkoa ennen samalle ryhmälle kohdistetun lehti-ilmoituksen ilmestymistä eli 5.7.1973.⁶⁶ Tämän tietoiskun viestintä on selkeästi keskusteluohjelman muusta sisällöstä erillistä ja koskee Suomen ja Ruotsin välistä muuttoliikettä. Tietoiskussa näkyi myös kuvituksena kampanjan esitteitä.

Oheisessa taulukossa on kuvattuna aineistooni rajausperusteiden mukaisesti valikoituneet kampanjamateriaalit:

Taulukko 1. Tutkielman aineisto jaoteltuna painatteisiin ja mediamateriaaleihin.

Painatteet: Esitteet	Mediamateriaalit: Lehti-ilmoitukset	Mediamateriaalit: Lyhytfilmit ja tietoiskut
Työtä? -esite	Enon kummin kaima kertoi kuulleensa... -ilmoitus (21.6.1973)	Ajankohtaiseen kakkoseen upotettu tietoisku (5.7.1973)
Sokkonako leveämpää leipää etsimään? -esite	Ruotsinsuomalainen: katso muutakin kuin maisemia -ilmoitus (12.7.1973)	
	Sokkonako leveämpää leipää etsimään? -ilmoitus (23.8.1973)	
	Taas suomalainen! -ilmoitus (30.8.1973) ⁶⁷	

Rajauksen ulkopuolelle kohderyhmän takia kuuluu ensimmäiselle kohderyhmälle suunnattuja yleisluontoista kampanjamateriaalia, jossa esitellään palveluita, hallintoa ja

⁶⁴ Esim. Helsingin Sanomat 31.8.1973.

⁶⁵ Esim. Helsingin Sanomat 12.7.1973.

⁶⁶ Tv-tietoisku [00:18:56-00:20:02] AJANKOHTAINEN KAKKONEN. -ohjelmaan upotettuna 5.7.1973. RITVA-tietokanta, Radio- ja televisioarkisto, Kansallinen audiovisuaalinen instituutti. Pysyvä tunniste: <https://rtva.kavi.fi/program/details/program/22704773>

⁶⁷ Helsingin Sanomissa kyseinen ilmoitus julkaistiin päivää myöhemmin kuin muissa tarkastelemisani lehdissä eli 31.8.1973.

ammattikursseja, mutta ei käsitellä Suomen ja Ruotsin välistä muuttoliikettä. Esimerkki tällaisesta materiaalista on postitettuun tietopakettiin kahden muun esitteen kanssa sisältynyt esite ”Työvoimahallinto – toiminta ja palvelut”⁶⁸. Lisäksi kampanjan aikana oli jakelussa ”Työtä, tietoja, taloudellista tukea työvoimatoimistoista”⁶⁹ -esite, joka esitteli maaliskuussa 1973 muodostettujen työvoimatoimistojen palveluja erityisesti niiden käyttäjän näkökulmasta. Satamissa jaettiin myös työpaikkailmoituksia sisältäneitä Työpaikkauutiset-lehtiä⁷⁰, näkyvillä oli työvoimapalveluita koskevia ”yleisjulisteita” ja lehdissä oli lyhyitä ilmoituksia. Lisäksi lyhytelokuvia ”Muurari”⁷¹ ja ”Kioski”⁷² näytettiin tv:n lisäksi elokuvateattereissa ennen varsinaista elokuvaa. ”Muurari” esitteli työvoimatoimistojen palveluja, ja ”Kioski” ammattikurssitarjontaa.⁷³

Rajauksen ulkopuolelle viestinnällisen tyylin ja sisältöä koskevan päätäntävällän takia jätin dokumentaariset ja journalistiset tv- ja radio-ohjelmat sekä lehtiin lähetetyt artikkelit, sillä ne ovat luonteeltaan hyvin erilaista viestintää.⁷⁴ Poliittiset toimijat tai asiantuntijat ovat niissä usein haastateltavina, mutta he eivät kuitenkaan ole itse tarkoin määrittäneet, miten asiat esitetään tai mitä näkökulmia käsitellään.

Satamissa jaettiin myös maastamuuttoon liittyvää *Suomen työnvälitys tiedottaa*-lehden vuoden 1973 numeroa. Se on kuitenkin julkaistu jo keväällä ennen kampanjaa, koska siinä kirjoitetaan kevään työllisyysnäköymistä. Lisäksi lehdestä on tehty versio myös vuonna 1974. Myös tämän vuoksi tulkitsin sen olevan kampanjamateriaaleja täydentävä julkaisu, mutta ei osa kampanjaa.⁷⁵

⁶⁸ Rytönen 1977, 6.

Työvoimahallinto. IA Ministeriöt So-T. Kansalliskirjasto, Helsinki.

⁶⁹ Työtä, tietoja, ohjausta, taloudellista tukea työvoimatoimistosta. IA Valtionhallinto, Työministeriö, Työvoimatoimistot, Kirjaset. Kansalliskirjasto, Helsinki.

⁷⁰ Työvoimaministeriö Työvoimapiirien toimistoille ja työvoimatoimistoille 15.6.1973. Työvoimaministeriön arkisto, Da:59, KA.

⁷¹ Fennadan mainoksia. Valmistumisaika 1976. Yle Arkisto, Helsinki. Ohjelman id: PROG_2014_00556153

⁷² Valitettavasti ”Kioski” -lyhytelokuvaa ei löytynyt arkistoista.

⁷³ Rytönen 1977, 5–8.

⁷⁴ Tällaisia materiaaleja, joihin olen tutustunut, ovat esimerkiksi seuraavat:

MUUTTO. -tv-ohjelma 5.5.1973. RITVA-tietokanta, Radio- ja televisioarkisto, Kansallinen audiovisuaalinen instituutti. Pysyvä tunniste: <https://rtva.kavi.fi/program/details/program/23567159>

MENEKÖ SORMI SUUHUN? -tv-ohjelma 5.6.1973. RITVA-tietokanta, Radio- ja televisioarkisto, Kansallinen audiovisuaalinen instituutti. Pysyvä tunniste:

<https://rtva.kavi.fi/program/details/program/22725924>

Mistä työtä? -radio-ohjelma 3.7.1973. Yle Arkisto, Helsinki. Ohjelman id: 29331.

⁷⁵ Suomen työnvälitys tiedottaa: Ajankohtaista tietoa Suomen työmarkkinoista. Työvoimaministeriö 1970–1974. Fennica-aineisto, Kansalliskirjasto, Helsinki.

1.4 Työmarkkinapoliittisten toimijoiden muuttoliikkeeseen liittyvät intressit kampanjan poliittisena kontekstina

Kolmikantainen päätöksenteko ja ammattiyhdistysliikkeen vaikutusvallan kasvu

Sopimuksen takana ovat sekä Suomen että Ruotsin työmarkkinajärjestöt, myös työntekijäjärjestöt.⁷⁶

Yllä oleva kanavointisopimukseen viittaava lainaus ”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?” -esitteestä havainnollistaa hyvin sitä, kuinka tärkeää työmarkkinatoimijoiden valtasuhteiden ja niissä tapahtuneiden muutosten tunteminen on kampanjan poliittisen kontekstin ymmärtämiseksi. Työmarkkinajärjestöt – ja niistä erityisesti keskusjärjestöt SAK ja STK – olivat Suomen poliittisessa ympäristössä keskeisimpiä toimijoita, ja siirtolaisuus Ruotsiin oli tärkeä tekijä niiden välisessä dynamiikassa⁷⁷.

Viitisen vuotta ennen kampanjaa eli maaliskuussa 1968 solmittiin ensimmäinen tulopoliittinen sopimus tilanteessa, jossa Suomessa vallitsi korkea työttömyys. Tuolloin oltiin yksimielisiä valtion ja etujärjestöjen välillä siitä, että talouspolitiikkaan tulee löytää jatkuvuutta, jotta inflaatio ei kasva. Valtion, STK:n ja SAK:n rinnalla myös Maataloustuottajain Keskusliitto (MTK) oli ollut keskeinen toimija työmarkkinapolitiikassa sotien jälkeen.⁷⁸ Nelikannasta tuli kuitenkin kolmikanta erityisesti maataloustulolain (1969) säätämisen myötä.⁷⁹

Hallitukset olivat lyhytikäisiä, ja esimerkiksi aikavälillä keväästä 1970 kevääseen 1977 hallituksia oli kahdeksan.⁸⁰ Suomen hallitus oli mukana tulopoliittisten ratkaisujen tekemisessä ja sitoutui toteuttamaan ratkaisujen osana olevat lakiuudistukset, mutta ne eivät olleet kuitenkaan sopimusten allekirjoittajia. Laajojen sopimusten osana sovittiin myös niin sanotuista sosiaalipaketeista, joissa työmarkkinajärjestöt olivat sopimassa myös sellaisista asioista, jotka eivät suoraan liittyneet työmarkkinoihin. Menettelytavat nostattivat kritiikkiä vallanjaon näkökulmasta, sillä niiden koettiin vievän valtaa pois eduskunnalta. Wuokko kirjoittaakin STK:n pyrkimyksestä 1950-luvun lopulta eteenpäin korostaa ”ennakoivaa valmistelutyötä”. Tässä oli tarkoituksena ennakoida asioita, jotka tulisivat myöhemmin eduskunnan käsiteltäväksi, ja päästä vaikuttamaan niihin jo sitä

⁷⁶ Sokkonako leveämpää leipää etsimään? IA Ministeriöt So-T (pieni). Kansalliskirjasto, Helsinki.

⁷⁷ Wuokko, Jensen-Eriksen et al. 2020, 11–12,16–17. Bergholm 2012, 13.

⁷⁸ Wuokko 2020, 149–151,157,180.

⁷⁹ Mansner 1990, 304–306. Wuokko 2020, 186.

⁸⁰ Wuokko 2020, 220. Mansner 1990, 291.

ennen tekemällä aktiivisesti yhteistyötä SAK:n kanssa. Näin toimimalla haluttiin estää asian päätyminen hallituksen tai eduskunnan päätettäväksi. Toimintatavan merkitys STK:lle korostui erityisesti vuodesta 1966 eteenpäin, kun eduskuntaan valittiin vasemmistoenemmistö.⁸¹

Ammattiliittojen valtaa vahvisti 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alkupuolella jäsenmäärän ja jäsenmaksukertymän valtava nousu. Vuonna 1969 SAK:oon kuuluvien ammattiliittojen jäsenmäärä oli yhteensä yli 460 000, ja vuonna 1975 jo yli 920 000. Tämä kehityskulku liittyi muun muassa ay-liikkeen eheyttämiseen, jossa oli tarkoituksena luoda suurempia liittokokonaisuuksia ja selkeämpiä liittorajoja yhdistymisten avulla. Tällä pyrittiin vähentämään työehtosopimuskiistoja ja eri ammattiliittojen välistä kilpailua jäsenhankinnassa. Vaikka eheytyks oli lähentänyt sosiaalidemokraattien ja kommunistien välejä ay-liikkeessä ja lisännyt sen valtaa jäsenmääriltään suurempien liittojen myötä, toisaalta yhdistyneissä liitoissa syntyi erimielisyyksiä uusien liittojen sisälle. SAK:n sisällä oli siis ristiriitoja, ja samaan aikaan järjestövoiman kasvu lisäsi painetta muutoksiin.⁸²

Suomen Kommunistisen Puolueen (SKP) jakauduttua 1960-luvulla saarislaiseen enemmistöön ja taistolaiseen vähemmistöön, enemmistö oli vallalla SAK:n sisällä ja vähemmistö erityisesti työpaikoilla. Toisaalta tämä myös johti läheisempään ja keskitetympään yhteistyöhön SAK:n ja STK:n välillä, sillä STK halusi toimia tiiviissä yhteistyössä SAK:n kanssa juuri siksi, että kommunistit haluttiin osallistaa sopimusperusteiseen yhteistyöhön.⁸³ Myös jäsenmaksujen kerääminen suoraan palkasta liittyi työnantajapuolen osalta toiveeseen siitä, että tämä uudistus vahvistaisi keskusjärjestön asemaa ja tätä kautta vaikuttaisi myönteisesti työrauhaan.⁸⁴ Mansner kokoaa tekstissään yhteen monia syitä jäsenmäärän nopeaan kehitykseen:

Neljäs ja korkein aalto sai voimansa 1960-luvun nopeasta teollistumisesta, ammattiyhdistysliikkeen eheytymisestä, uusvasemmistolaisuudesta, työkään tulleista suurista ikäluokista, naisten järjestäytymisestä, työehtosopimusten yleisestä sitovuudesta, ammattiyhdistysjäsenmaksujen siirtämisestä työnantajien kerättäviksi ja järjestöjen jäsenmaksujen hyväksymisestä verotuksessa vähennyskelpoisiksi.⁸⁵

⁸¹ Wuokko 2020, 172–173, 209, 219–220.

⁸² Bergholm 2012, 13, 53, 72–75.

⁸³ Wuokko 2020, 162, 191.

⁸⁴ Mansner 1990, 101.

⁸⁵ Mansner 1990, 106.

Vuoden 1973 lakot, liittokierros ja kiistelty EEC-ratkaisu

Urakkatyötä tekevien talonrakennus- ja metallialan ammattimiesten todellisten ansioiden ero on vielä pienempi kuin 19 %.⁸⁶

Tämä ”Työtä?” -esitteestä poimittu maininta on yksi esimerkki siitä, miten tietyt vuoden 1973 työmarkkinatilanteen kannalta ajankohtaiset alat nousevat kampanjassa esiin. SAK:n jäsenmäärältään suurimmassa liitossa eli Metalliliitossa lakkoilu oli runsasta: joka toinen 1970-luvun työtaistelu käytiin metalliteollisuudessa ja teollisuuden vientialoilla työskentelevillä oli hyvä neuvotteluasema.⁸⁷ Muuttoliike Ruotsiin vaikuttikin voimakkaimmin nimenomaan työvoimapulasta kärsivään metalliteollisuuteen.⁸⁸ Vastaavasti myös Rakennusliitto kuului suurimpiin liittoihin ja lakkoja oli paljon.⁸⁹

Työttömyyden käännyttyä työvoimapulaksi SAK ei keskitetyistä ratkaisuista huolimatta pystynyt hillitsemään sellaisia lakkoja, jotka eivät olleet keskusjärjestön johtamia. SAK:n sosiaalidemokraatit eli STK:n pääasialliset keskustelukumppanit sanoutuivat irti näistä laittomista lakoista.⁹⁰ STK oli pettynyt siihen, että SAK ei saanut työntekijäpuolta sitoutumaan sovittuihin asioihin, mutta toisaalta pettymys kohdistui myös työnantajiin, jotka eivät myöskään sitoutuneet sovittuun palkankorotuslinjaan, vaan työvoimapulan vallitessa kilpailivat työvoimasta ylimääräisillä palkankorotuksilla.⁹¹

Kaikki tämä johti keskitetyn ratkaisun tekemisen sijaan kevään 1973 liittokierrokseen, johon oltiin hyvin tyytymättömiä.⁹² Mansner nostaa esiin, että vuorineuvos Erkki Partanen pohti jo vuonna 1972, että ”työntekijät ryhminä tai ammattiosastoina haluavat ratkaista asioitaan ohi omien järjestöjensä”.⁹³ Tässä työmarkkinatilanteessa yksilöihin vaikuttaminen – kuten kampanjassa tehtiin – näyttäytyi merkityksellisenä.

Työmarkkinatilanteen lisäksi lakkoja aiheuttivat myös erimielisyydet kansainvälisestä kauppapolitiikasta, kun vuoden 1973 keväällä järjestettiin EEC-vastaisia mielenosoituksia. Lopulta 1973 syksyllä Suomi teki päätöksen vapaakauppasopimuksesta Euroopan talousyhteisön eli EEC:n kanssa. Vaikka tähän ratkaisuun lopulta päädyttiin, EEC-kysymys

⁸⁶ Työtä? IA Valtionhallinto, Työministeriö, Työvoimatoimistot, Kirjaset. Kansalliskirjasto, Helsinki.

⁸⁷ Bergholm 2012, 77. Mansner 1990, 170. Wuokko 2020, 204.

⁸⁸ Mansner 1990, 21,170.

⁸⁹ Bergholm 2012, 77. Mansner 1990, 162.

⁹⁰ Mansner 1990, 191.

⁹¹ Wuokko 2020, 202–204.

⁹² Wuokko 2020, 211.

⁹³ Mansner 1990, 190.

herätti paljon erimielisyyksiä yhteiskunnassa ylipäänsä ja myös ammattiyhdistysliikkeessä.⁹⁴

SAK:n toinen puheenjohtaja Arvo Hautala painotti kaupan lisäämistä erityisesti Neuvostoliiton kanssa. Varsinkin rakennusliittolaiset kannattivat Hautalan mielipidettä ja myös metallialalla idän kauppa oli tärkeää.⁹⁵ Kampanjamateriaaleihin kuuluvassa tietoiskussa mainitaankin työpaikat Neuvostoliitossa sijaitsevassa Kostamuksessa.⁹⁶ Tämä on mielenkiintoista, sillä muutoin tietoiskussa ja koko kampanjassa pyritään houkuttelemaan ruotsinsuomalaisia kotimaahan työskentelemään. Kostamus oli suuri rakennusprojekti, joka on liitetty voimakkaasti presidentti Urho Kekkosen henkilökohtaisiin idänsuhteisiin⁹⁷.

1970-luvun alussa lakkoihin liittyi vallankumoushuhuja, ja esillä oli esimerkiksi Neuvostoliiton suurlähettilään Beljakovin tuki SKP:n vähemmistölle.⁹⁸ Wuokko arvioi vaikutuksia seuraavalla tavalla:

Ratkaisevaa ei jälkikäteen katsoen ole vallankumousuhan realistisuus, vaan se, miten uhka kuvastui työnantajien puheissa ja toiminnassa. Työnantajat ostivat keskittyellä työmarkkinapolitiikalla yhteiskuntarauhaa ja patosivat kotimaisten kommunistien ja/tai Neuvostoliiton mahdollisia vallankumousaikeita.⁹⁹

Vasemmistovirtauksen jälkeen siirryttiin noin 1970-luvun puolivälistä alkaen ”porvariston ja työväen intressejä yhteen sovitelleeseen konsensusshenkeen”.¹⁰⁰

Pohjoismainen kilpailuasetelma ja yhteistyö

Samaan aikaan kun ay-liikkeen vaikutusvalta kasvoi Suomessa sisäisistä erimielisyyksistä huolimatta, suomalaiset työnantajat eivät kilpailleet vuonna 1973 työvoimasta ainoastaan toistensa, vaan myös ruotsalaisten työnantajien kanssa: Wuokko kirjoittaa, että ”Ruotsin paremmat työolot ja korkeampi palkkataso olivat STK:n erityisenä murheena”¹⁰¹. Yksi muuttoliikkeeseen liittyvä konkreettinen uudistus oli esimerkiksi lomaltapaluuraha, joka

⁹⁴ Bergholm 2012, 99,110.

⁹⁵ Bergholm 2012, 101,107.

⁹⁶ Tv-tietoisku [00:18:56-00:20:02] AJANKOHTAINEN KAKKONEN. -ohjelmaan upotettuna 5.7.1973. RITVA-tietokanta, Radio- ja televisioarkisto, Kansallinen audiovisuaalinen instituutti. Pysyvä tunniste: <https://rtva.kavi.fi/program/details/program/22704773>

⁹⁷ Heikkinen 2019, 23–25.

⁹⁸ Wuokko 2020, 194–195.

⁹⁹ Wuokko 2020, 195.

¹⁰⁰ Wuokko 2020, 188.

¹⁰¹ Wuokko 2020, 196.

kannusti myös niitä henkilöitä tulemaan takaisin töihinsä, jotka olivat mahdollisesti lomansa aikana menneet työskentelemään Ruotsiin.¹⁰²

Jos Ruotsin Suomea korkeampi palkkataso oli STK:n erityinen murhe, sama päti myös SAK:oon. Bergholm kirjoittaa vuoden 1971 edustajakokouksen hyväksymään periaateohjelmaan viitaten, että ” - - ohjelman mukaan maastamuutto vaaransi koko kansakunnan kehitysedellytykset.”¹⁰³ 1960-luvulla SAK arvosteli Finn-EFTA sopimusta erityisesti vaihtotaseongelmista eli tuonnin lisääntymisestä ja kotimarkkinateollisuuden heikentymisestä, ja piti esillä vaatimusta täystyöllisyyspolitiikasta, joka perustuisi erityisesti investointeihin ja rakennerationalisointiin.¹⁰⁴

Pohjoismaat toivoivat laajempaa taloudellista yhteistyötä ja aloittivat NORDEK-valmistelut vuonna 1968. Pohjoismaiden ammatillisten keskusjärjestöjen johto antoi tukensa hankkeelle, sillä ne uskoivat yhteistyön nostavan elintasoja ja parantavan pienempien maiden kilpailukykyä suurempiin nähden. NORDEK ei kuitenkaan lopulta toteutunut Suomen ulkopolitiikkaan liittyvistä syistä.¹⁰⁵

Ruotsalainen työnantajien keskusjärjestö SAF hyötyi suomalaisesta työvoimasta, kun taas STK olisi halunnut kasvattaa työvoiman tarjontaa Suomessa. STK:lla oli sama intressi Ruotsin ammattiyhdistysliikkeen kanssa, sillä työntekijäpuolta huolesti se, että nuori suomalainen työvoima vie työpaikat ikääntyneemmiltä ruotsalaisilta. Suomen ja Ruotsin välillä oli siis voimakkaita eturistiriitoja liittyen 1960–1970-lukujen muuttoliikkeeseen, ja ilman öljykriisin aiheuttamaa taloussuhdanteen muutosta vuoden 1973 lopulla nämä ristiriidat olisivat mahdollisesti kärjistyneet maiden välillä.¹⁰⁶ Ruotsissa työvoimapula oli niin voimakas, että Laakkonen kuvaa sen jopa uhanneen monien työpaikkojen olemassaoloa.¹⁰⁷

¹⁰² Wuokko 2020, 196.

¹⁰³ Bergholm 2012, 47.

¹⁰⁴ Bergholm 2012, 89.

¹⁰⁵ Bergholm 2012, 94–98.

¹⁰⁶ Mansner 1990, 24–25.

¹⁰⁷ Laakkonen 1996, 114.

Työvoiman kanavointisopimus kesän 1973 kampanjan taustalla

Tässä monella tapaa epävakaassa tilanteessa vuoden 1973 huhtikuussa solmittiin työvoiman kanavointisopimus. Sopimusta oli valmisteltu usean vuoden ajan, ja se tuli voimaan heinäkuun 1973 alussa.¹⁰⁸ Sopimuksessa työnantajajärjestöt STK ja SAF sitoutuivat rajoittamaan toisen maan kansalaisten värväämistä töihin, ja virkamiehet sitoutuivat muun muassa lisäämään työvoimatilanteesta tiedottamista, tehostamaan palvelua ja kehittämään maiden välistä yhteistyötä.¹⁰⁹ Kampanjan tausta on siis tässä tiedottamiseen liittyvässä sopimuksen kohdassa. Myös yksi kampanjaan kuuluvista esitteistä esittelee juuri tätä uutta kanavointisopimusta ja sen vaikutuksia yksilön maastamuuttoprosessin kannalta. Kampanjaa koskevassa selvityksessä tätä esitettä kuvataankin sanoilla ”Suomen ja Ruotsin välistä työvoiman liikkuvuutta koskeva sopimuspöytäkirjan kansanpainos¹¹⁰”.

Työntekijäjärjestöjen tehtäväksi tuli edistää sitä, että työnhakijat hakeutuvat palveluihin lähtömaassaan. Siinä sovittiin, että:

- - työnantaja ottaa palvelukseensa vain sellaisia toisesta maasta tulevia työnhakijoita, jotka ovat käyneet kotimaansa työnhakijaksi - -
työnantajan on ennen työhönottoa huolehdittava siitä, että hakija käy lähimmässä työnhakijakeskuksessa.¹¹¹

Vaikka sopimus lopulta syntyi, neuvottelut aiheuttivat kitkaa STK:n ja SAF:n välille. Kuten muussakin työvoimapolitiikassa, tämänkin sopimuksen muotoutumisessa huomattavan tärkeässä osassa jo varhaisessa vaiheessa olivat juuri työmarkkinajärjestöt.

Työnantajajärjestöt STK ja SAF kävivät keskenään kirjeenvaihtoa asiasta vuonna 1972 – STK:n toimitusjohtaja Timo Laatuinen informoi SAF:n puheenjohtajaa siitä, että eduskunnassa on herännyt keskustelua vuoden 1954 sopimuksen, eli vapaata pohjoismaista työvoiman liikkuvuutta koskevan sopimuksen, irtisanomisesta. Laatuinen kommentoi kirjeessä, että tällä menettelyllä voisi olla toteutuessaan negatiivisia seurauksia pohjoismaiselle yhteistyölle ja Suomen maakuvalla ulkomailla tilanteessa, jossa se halusi olla kiinteämmin osa muuta Eurooppaa.¹¹² EEC-neuvottelut olivat parhaillaan käynnissä ja kirjeenvaihto heijasteli muutenkin STK:n kansainvälisen yhteistyön tavoitetta tehdä

¹⁰⁸ Korkiasaari 2000, 143.

¹⁰⁹ Mansner 1990, 25. Työvoimaministeriö 11.4.1973, lehdistötiedote. Työvoimaministeriön arkisto, Da:53, KA.

¹¹⁰ Rytönen 1977, 6.

¹¹¹ Työvoimaministeriö 11.4.1973, lehdistötiedote. Työvoimaministeriön arkisto, Da:53, KA.

¹¹² Mansner 1990, 23–25.

Suomea tunnetuksi ”itsenäisenä markkinatalousmaana ja pohjoismaisena demokratiana”¹¹³. Näin sopimukseen liittyi Suomen sisäpoliittisten asioiden ja Ruotsin ja Suomen välisten suhteiden lisäksi myös kansainvälinen politiikka laajemmin.

Korkiasaari kommentoi, että sopimuksen voimaantulon jälkeen työvoimapalveluihin osallistumisen taso muuttoliikkeen yhteydessä nousi niin kuin tavoitteena oli, ja tämä auttoi vähentämään muuttoliikkeeseen liittyviä ongelmia.¹¹⁴ Mansnerin näkemys sopimuksen seurauksista on yhtenevä: hän toteaa, että sopimus ei kanavoinut muuttoa täysin ja ”käytännössä sopimus tuskin rajoitti muuttoa”, mutta sillä onnistuttiin vähentämään muuttoihin liittyviä haittoja.¹¹⁵

2 Teoria ja metodi

Aloitan teoreettisen osion esittelemällä analyysissä soveltamani tärkeimmät käsitteet eli *kokemustilan* ja *odotushorisontin*. Reinhart Koselleckin ajattelussa näihin liittyvät keskeisesti myös *modernisaation* ja *edistyksen* käsitteet: ajan kokemiseen voimakkaasti vaikuttava edistysusko on osa modernisaatioprosessia, ja edistyksessä on kyse kokemustilan ja odotushorisontin aiempaa voimakkaammasta eriytymisestä.¹¹⁶

Modernisaation käsite ei olekaan yksiselitteinen määriteltävä, mutta sitä voi luonnehtia kokonaisvaltaiseksi prosessiksi, joka on liitetty länsimaisiin yhteiskuntiin. Modernisaatio on yleisnimitys joukolle samanaikaisia kehityskulkuja, jotka limittyvät toisiinsa monin eri tavoin. Myös tässä tutkielmassa modernisaation käsite tarjoaa kokoavan näkökulman lukuisille rakennemuutoksen, muuttoliikkeen ja tiedotuskampanjan taustalla vaikuttaville kehityskuluille: teollistuminen, palkkatyön yleistyminen, kaupungistuminen, elinolojen parantuminen, mediaympäristön muutos, yhteiskuntapolitiikan kokonaisvaltaisuus, asiantuntijuuden korostuminen, maallistuminen ja identiteettien muutokset. Nämä kaikki modernisaatioon yhdistettävissä olevat muutokset vaikuttivat voimakkaasti myös ajan hahmottamiseen ja sen kokemiseen.¹¹⁷ Jälkikäteen tarkasteltuna kampanjan aikaan oltiin

¹¹³ Mansner 1990, 61.

¹¹⁴ Korkiasaari 2000, 143.

¹¹⁵ Mansner 1990, 25.

¹¹⁶ Koselleck 2004 [1979], 3 (author’s preface).

¹¹⁷ Kortti 2003, 41–52.

tietyllä tapaa murroksen murroksen äärellä, sillä juuri kun Suomi oli siirtymässä 1970-luvulla tukevammin moderniin, oltiin jo siirtymässä postmoderniin aikaan - Kortti kirjoittaa, että vuosien 1973–1974 öljykriisiä on pidetty käänteenä modernista postmoderniin¹¹⁸.

Teoreettisessa osuudessa pääkäsitteiden esittelyn jälkeen sovelletaan teoreettista näkökulmaa kahden kampanjan kannalta erityisen keskeisen, modernisaatioon liittyvän laajemman aiheen tarkasteluun. Ensimmäisenä pohditiin edistyksen merkitystä Suomen ja Ruotsin välisessä dynamiikassa. Toisena pohditiin edistykseen liittyvää suunnittelun ja asiantuntijuuden merkityksen korostumista, joka on olennainen asia myös työllisyyspalvelujen ja näin ollen tarkasteleman kampanjan osalta.

2.1 Modernisaatio kokemustilan ja odotushorisontin välisen eron vahvistajana

Kokemustilan ja odotushorisontin käsitteet

Reinhart Koselleck nimittää kokemustilaa ja odotushorisonttia kahdeksi historialliseksi kategoriaksi. Ne ovat toisiaan täydentäviä ja tietyllä tapaa myös sisäkkäisiä, sillä toista ei voi olla ilman toista: kokemustilaa ei voi olla olemassa ilman odotushorisonttia, ja odotushorisonttia ei voi olla olemassa ilman kokemustilaa. Odotukset tulevasta vaikuttavat siihen, miten koemme nykyhetken ja miten toimimme nykyhetkessä. Tulevaa koskevat odotukset taas eivät voi syntyä kokonaan tyhjästä, vaan ne perustuvat kokemuksiin. Koselleck toteaa, että näille metahistoriallisille kategorioille voidaan antaa jonkinlaisia määritelmiä, vaikka ne ovatkin hyvin abstrakteja: kokemus on menneisyyttä, joka on läsnä nykyhetkessä – ja vastaavasti odotukset ovat tulevaisuutta, joka on läsnä nykyhetkessä.¹¹⁹

Nämä kaksi kategoriaa eivät ole niin sanotusti symmetrisiä keskenään. Ne eivät ole peilikuvamaisella tavalla toisistaan erillisiä ja vastakohtaisia, sillä vaikka ne ovat aina olemassa samaan aikaan nykyisyydessä, menneisyyden ja tulevaisuuden läsnäolo nykyhetkessä ei ole luonteeltaan samankaltaista. Kategorioilla ei myöskään ole keskinäistä järjestystä, sillä ne vaikuttavat toisiinsa koko ajan samanaikaisesti ollen jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. Koselleck havainnollistaa tätä kirjoittamalla, että kyseessä

¹¹⁸ Kortti 2003, 41.

¹¹⁹ Koselleck 2004 [1979], 255–259.

on jännite kahden, luonteeltaan erilaisen olemassaolon tavan välillä (engl. *dissimilar modes of existence*). Kokemusten ja odotusten väliseen jännitteeseen perustuvia, erilaisia rakenteita on hänen mukaansa loputtomasti, ja nämä rakenteet ovat muuttuvia.¹²⁰

Koselleckin käsitteissä kokemustila ja odotushorisontti kuvataan ajallisuuden lisäksi myös tilallisuutta. Tilallisuuteen liittyvien metaforien avulla hän korostaa sitä, kuinka nämä kaksi käsitteitä ovat erityislaatuisia toisiinsa nähden. Kokemus on luonteeltaan kerroksellista, sillä ajalliset tasot vaikuttavat toisiinsa limittäin: vaikka asiat tapahtuvat vain kerran, kokemukset niistä muuttuvat uusien kokemusten (ja odotusten) myötä. Horisontti taas kuvaa tilallisuutta siten, että horisonttia ei voi saavuttaa, koska se aina karkaa eteenpäin ennen sitä. Sama koskee tulevaisuutta.¹²¹

Vaikka käsitteet eivät siis ole tarkkarajaisia sisäkkäisyytensä ansiosta, kokemustila ja odotushorisontti auttavat kuitenkin havaitsemaan ja tarkastelemaan sitä, minkälaista aikaa ja tilaa kielen avulla luodaan. Kyseessä on siis asioiden jäsentäminen ajan näkökulmasta, josta Koselleck käyttää termiä ”ajallinen rakenne” (engl. *temporal structure*). Tässä opinnäytetyössä tarkastelenkin kokemustilan ja odotushorisontin käsitteiden avulla sitä, minkälaisia ajallisia rakenteita eli kokemuksen ja odotusten välisiä jännitteitä löydän valitsemastani aineistosta. Koselleck havainnollistaa kategorioita kuvaamalla niitä avaimiksi, joiden avulla voi huomata muutoksia historiallisessa ajassa.¹²²

Koselleck kuvaa näitä kahta kategoriaa ja niiden välistä suhdetta fraasilla ”yleisen tason korkein aste” (engl. *the highest degree of generality*). Kokemus ja odotukset ovat siis yleisen tason termejä, mutta Koselleck kuvaa samaa asiaa myös arkikokemusta läheisemmillä termeillä toivo ja muisti (engl. *hope and memory*). Oman aiheeni kannalta on mielestäni mahdollista ajatella, että kampanjan laatijat pyrkivät kokemustilan luomisella vaikuttamaan siihen, mitä kohderyhmässä olevat henkilöt muistavat/muistelevat, ja odotushorisontin avulla vaikuttamaan siihen, mitä nämä henkilöt toivovat. Koselleck kuvaa konkreettisella tavalla odotustenkin kokemuksellisuutta ja toisaalta odotusten kytköstä tunteisiin ja toiveisiin. Erityisesti tunteita herättävä mielikuva tulevaisuudesta on nimittäin asia, jolla on merkitystä jo nykyhetkessä, eli odotuksetkin ovat osa kokemustilaa.¹²³

¹²⁰ Koselleck 2004 [1979], 259–262.

¹²¹ Koselleck 2004 [1979], 260–261.

¹²² Koselleck 2004 [1979], 258,262,271.

¹²³ Koselleck 2004 [1979], 257–258,261.

Koselleck nostaa heti teoksensa aluksi esille sen, kuinka historiallinen aika erottautuu kronologiasta ja luonnollisesta ajasta. Luonnollinen aika perustuu esimerkiksi planetaarisen järjestelmän sanelemaan kiertokulkuun ja tuo yhteismitattavuuden rajattomaan määrään samanhetkisiä aikoja. Aikoja on Koselleckin mukaan rajattomasti juuri siksi, että kaikki objektit sisältävät oman, sisäisen aikakäsityksensä. Tästä voidaan käyttää esimerkkinä vaikkapa instituutioiden omia aikatauluja, kuten vaikkapa koulujen loma-ajat ja vuoden jaksottuminen niiden mukaisesti. Esimerkkejä ajallisuuteen vaikuttamisesta ovat ennakointi, joka luo aikaa, ja apokalyptisen ennustuksen luominen tai käyttäminen, joka taas tuhoaa aikaa.¹²⁴ Kiinnitätkin kampanjamateriaalin argumentaatioanalyysissä huomiota myös siihen, minkälaista sisäistä aikaa niissä luodaan.

Edistyksen merkitys Suomen ja Ruotsin välisessä dynamiikassa

Kun rajan toisella puolella alkaa ruoho näyttää vihreämmältä¹²⁵

Tässä ”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?” esitteen yhdessä alaotsikossa vertailuasetelma Suomen ja Ruotsin välillä tulee hyvin esille. Kampanjan osalta perustavanlaatuinen asetelma liittyy edistysajattelun kautta vahvasti myös ajan kokemiseen ja luo kampanjalle tietyn perusvireen.

Modernisaatiossa keskeistä on vahva usko edistyksen ideaan, johon liittyvät sekä maallistuminen että tekninen kehitys. Uskoon liittyvästä ”profetiasta” siirryttiin maalliseen edistykseen: odotukset, jotka ennen kohdistuivat tuonpuoleiseen, kohdistuivatkin maalliseen elämään ja sen kehittämiseen. Edistys on historiatieteissä hyvin keskeinen käsite, koska se jäsentää aikaa tietyllä tavalla. Edistyksen käsitteessä kokemukset ja odotukset yhdistyvät toisiinsa niin, että ajalliseen eroon liittyy ajatus muutoksesta.¹²⁶

Odotukset ja kokemukset ovat eriytyneet toisistaan aiempaa enemmän muutosvauhdin nopeutuessa. Tähän liittyy yksi Koselleckin keskeisistä ajatuksista, eli ajan nopeutuminen, joka liittyy vahvasti muutoksiin tilallisuuden kokemuksessa. Konkreettinen esimerkki tästä on kaupungistuminen, sillä asiat olivat entistä lähempänä ja liikennevälineiden

¹²⁴ Koselleck 2004 [1979], 1–3 (author’s preface), 19.

¹²⁵ Sokkonako leveämpää leipää etsimään? IA Ministeriöt So-T (pieni). Kansalliskirjasto, Helsinki.

¹²⁶ Koselleck 2004 [1979], 265–268.

kehittyminen niin sanotusti pienensi maailmaa. Esimerkiksi lentomatrustaminen näkyi tv-mainosten maailmassa, ja tarkasteleman lehti-ilmoitukset ilmestyivät usein lehdissä, joissa mainostettiin laivalla Ruotsiin matrustamisen helppoutta.¹²⁷

Tilallisuuden muutoksen lisäksi Suomen ja Ruotsin välisessä dynamiikassa on myös merkittävä ajallinen aspekti siinä mielessä, että käsitykseen modernisaatiosta ja siihen liittyvistä kehityksestä ja edistyksestä liittyy myös se, että jotkin yhteiskunnat nähdään kehittyneempinä kuin toiset. Modernisaatio tarjoaa tähän tietyn kriteeristön, jossa edistystä arvioidaan erityisesti suhteessa teknologiseen kehitykseen. Koselleck kirjoittaa, että edistystä hahmotetaan suhteessa muihin, eli otetaan niin sanotusti muita kiinni tai ohitetaan muita. Vertailemisen viiteryhmä voi määrittää esimerkiksi tiettyyn ryhmään, maahan tai luokkaan kuulumisen kautta.¹²⁸ Hyvä esimerkki historian hahmottamisesta tällaisten tiettyjen vaiheiden ja kriteereiden kautta suhteessa muihin tulee esille esimerkiksi STK:n historiikissa, jossa Mansner kirjoittaa, että ”Suomi muuttui palvelusten yhteiskunnaksi oikeastaan ilman teollisuusyhteiskuntavaihetta”¹²⁹.

Ruotsin sosiaalidemokraattinen puolue (SAP) tuli valtaan 1930-luvulla, pitkään kestäneen nopean teollistumisen ja talouskasvun ajanjakson jälkeen. Poliitiikan keskiössä oli sosiaalipoliitiikan käsittäminen investointina, ja tämä näkemys oli vallalla koko sosiaalidemokraattien hallitseman ajanjakson aina 1970-luvun lopulle asti.¹³⁰ Tuolloin tapahtui ideologinen käänne, ja panostukset sosiaalipoliitikkaan alettiin nähdä investoinnin lisäksi myös kulueränä. Erityisesti 1950- ja 1960-luvuilla oli vallalla *strong society* -ajattelumalli, jossa turvallisuus ja kasvu koettiin toisiaan edistävinä tekijöinä yhteiskunnassa.¹³¹ Monet sosiaalisen ja taloudellisen näkökulman kytköksiin liittyvistä hyvinvointivaltioajattelun avainkäsitteistä muotoutuivat jo 1930-luvulla.¹³²

Suomen yhteiskunnalliset muutokset jäsentyvät ainakin osittain näiden käsitteiden ympärille ja asettivat Suomen siis myös ajallisesti tiettyyn pisteeseen kehityksessä – suhteessa Ruotsiin, joka oli monessa suhteessa Suomen esikuva, kuten Jukka Kortti kuvaa

¹²⁷ Kortti 2003, 314–317. Esim. Helsingin Sanomat 21.6.1973. Laivamatrustamisen hintojen laskun merkityksestä muuttoliikkeessä ks. Korkiasaari 1996, 145.

¹²⁸ Koselleck 1979, 266.

¹²⁹ Mansner 1990, 19.

¹³⁰ Korkiasaari 2000, 143–145. Andersson 2006, 1 (introduction).

¹³¹ Andersson 2006, 1 (introduction).

¹³² Andersson 2006, 1.

modernisaatiota käsittelevän tekstin yhteydessä: ”Ruotsi oli suomalaisen yhteiskunnan ”tulevaisuuden koodi” – malli yhteiskuntasuunnittelulle”¹³³.

Suunnittelun ja asiantuntijuuden korostuminen

Kun toimit työnvälityksestä saamiesi tosiasioiden pohjalta, tunnet todelliset mahdollisuutesi.¹³⁴

”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?” -esitteen takakannesta löytyvässä toteamuksessa tulee hyvin esille kampanjamateriaalissa toistuva asiantuntijuuden ja suunnittelun merkityksen korostuminen. Tämä ei kuitenkaan ole tämän kampanjan erityispiirre, vaan ilmiö tulee voimakkaasti esille myös tutkimuskirjallisuudessa.

Myös tämä on merkittävä ajallisuuteen liittyvä pohjavire kampanjassa, sillä suunnittelun lisääntyminen voimistaa tulevaisuussuuntautuneisuutta. Käsitellessään muutoksia ajan kokemisessa Koselleck ottaa esille sen, kuinka menneen ja tulevan eriytyessä toisistaan syntyi aiempaa suurempi tarve luoda ”siltoja” kokemusten ja odotusten välille, jotta nykyisyydessä pystyttäisiin toimimaan.¹³⁵

Myös Minna Lammi kirjoittaa valistusta koskevassa tutkimuksessaan siitä, kuinka omavaraisuuteen perustuvan mallin sijaan uudenlaisessa yhteiskunnassa täytyi luottaa aiempaa enemmän muiden asiantuntemukseen. Elämänhallinnan kokemus syntyi rationaalisuuden ja suunnitelmallisuuden kautta, perustuen abstraktimpiin asioihin kuin omavaraistaloudessa. 1960-luvulla valistuksen tavoitteena oli lisätä tietynlaista taloudellista käyttäytymistä ja kuluttamista, jossa korostuivat säästäminen, maltillisuus ja kärsivällisyys. Tällä tavoiteltiin muun muassa inflaation hillintää yksilöihin vaikuttamalla.¹³⁶ Lammi kirjoittaa siitä, kuinka säästämisen korostaminen suuntasi omalta osaltaan huomiota tulevaisuuteen nykyhetken sijaan: ”Opeteltiin odottamaan ja toisaalta myös elämään tulevaisuuden haavekuvissa.”¹³⁷

Modernisaatiokehityksen myötä yhteiskuntapolitiikka kokonaisvaltaistui myös koko yhteiskunnan tasoa tarkastellessa. Tähän liittyy Suomessa esimerkiksi suunnittelutalouden käsite, johon liittyvät kiinteästi esimerkiksi tulopoliittiset sopimukset ja muu

¹³³ Kortti 2003, 51.

¹³⁴ Sokkonako leveämpää leipää etsimään? IA Ministeriöt So-T (pieni). Kansalliskirjasto, Helsinki.

¹³⁵ Koselleck 1979, 270.

¹³⁶ Lammi 2006, 152,161,212–213.

¹³⁷ Lammi 2006, 250.

korporatiivisen järjestelmän kehitys. Sosiologian soveltaminen yhteiskuntapolitiikassa oli keskeistä erityisesti 1960-luvun puolivälin jälkeen.¹³⁸ Mansnerin mukaan työmarkkinapolitiikan keskittämiseen vaikutti tuohon aikaan vallinnut ”suunnitteluoptimismi” eli vahva usko yhteiskuntasuunnitteluun sekä poliittisessa vasemmistossa, että oikeistossa.¹³⁹

Tehokkuusajattelun historiaa Suomessa tutkinut Mona Mannevuoli viittaa näihin koko yhteiskunnan tasoa koskeviin tavoitteisiin sosiaalisen insinööritaidon käsitteen avulla, jota käytetään varsinkin historian tutkimuksessa. Mannevuoli huomauttaa käsitteen olevan laaja ja monikäyttöinen, mutta omassa teoksessaan hän viittaa sillä monien muiden tavoin pragmaattiseen yhteiskuntapolitiikkaan, jossa tärkeitä toimijoita ovat esimerkiksi sosiologit, psykologit, taloustieteilijät ja insinöörit.¹⁴⁰ Sosiologian ja muiden yhteiskuntatieteiden korostumisen lisäksi myös tulevaisuuden tutkimus oli pinnalla: tieteenalan historiaa tutkinut Jenny Andersson kirjoittaa, että vuodet 1964–1973 olivat tulevaisuudentutkimuksen huippuaikaa. Hänen mukaansa erityisesti tuolloin koettiin, että nykyhetki oli todella epävakaa, kun sosiaaliset, taloudelliset ja teknologiset muutokset muuttivat teollistuneita yhteiskuntia jälkiteollisiksi. Tulevaisuudentutkimuksella oli hänen mielestään omaa tieteenalaansa laajempi merkitys siksi, että se tarjosi uudenlaisia välineitä suunnitteluun.¹⁴¹

Esimerkiksi Kehitysalueiden neuvottelukunnan Tavoitejaoston julkaisussa Selvitys väestönkehityksen ja kehitysaluepolitiikan välisistä yhteyksistä (1972) kokonaisvaltaisen suunnittelun ajattelutapa onkin näkyvillä jo esipuheessa, jossa viitataan yhteiskuntasuunnittelun organisaatiokomiteaan. Selvityksen mukaan komitea esitti mietinnössään vuonna 1968 seuraavaa:

- - valtioneuvoston kansliassa toimivan yhteiskuntapolitiikan suunnitteluelimen tärkeimpänä tehtävänä tulisi olla yhteiskuntapoliittisen ohjelman laatiminen. Tähän ohjelmaan sisältyisi koko yhteiskuntaa kattava talouspoliittinen ohjelma, sosiaali- ja kulttuuripoliittinen ohjelma sekä valtakunnan aluepoliittinen kehittämisohjelma.¹⁴²

¹³⁸ Kortti 2003, 49–51.

¹³⁹ Mansner 1990, 291.

¹⁴⁰ Mannevuoli 2020, 23.

¹⁴¹ Andersson 2018, 3–6.

¹⁴² Kehitysalueiden neuvottelukunta, Tavoitejaosto 1972, 2.

Myös työmarkkinajärjestöissä laaja-alaisuuden korostuminen oli näkyvissä esimerkiksi SAK:n toimitsijakunnan kasvaessa ja toiminnan ulottautuessa uusille yhteiskunnallisille osa-alueille, kuten esimerkiksi kulutusvalistukseen ja tiedonvälitykseen.¹⁴³

2.2 Argumentaatioanalyysi ja retorinen analyysi täydentävät toisiaan

Laajemmasta näkökulmasta tarkasteltuna sekä argumentaatioanalyysin, että retorisen analyysin voi sijoittaa diskurssianalyysin alalajeiksi. Diskurssianalyysi on joukko erilaisia metodeja, joilla yhteistä on se, että kieli ei ole neutraali tiedon siirron väline tai todellisuuden kuvaaja. Diskurssianalyysissa kohdistetaan kiinnostus tekstiin itsessään ja pyritään tekemään itsestään selviltäkin tuntuvista kielellisistä käytännöistä näkyviä.¹⁴⁴ Ajalliset rakenteet ovat juuri tällaisia asioita, koska kielellisistä rakenteistamme johtuen emme voi ajatella tai viestiä ilman ajallista ulottuvuutta. Vaikka siis metodini on moniosainen ja sovellan sekä argumentaatioanalyysia että retorista analyysia, menetelmällistä lähestymistapaani voi nimittää kokonaisuutena diskurssianalyysiksi. Myös kuvia tarkastelen suhteessa tekstiin eli kieleen.

Argumentaatio ja retoriikka ovatkin sen verran lähekkäisiä näkökulmia tekstin analyysiin, että menemättä tämän syvemmälle aiheeseen törmäsin esimerkiksi näiden kahden lähestymistavan välistä suhdetta käsittelevään artikkeliin, jonka otsikko on lyhyesti ja ytimekkäästi *Rhetoric and Argumentation*¹⁴⁵.

Metodit ovat myös keskenään limittäisiä, eli hyödyntämäni Joel Bestin muotoilemat retoriset keinot ovat omalta osaltaan luomassa myös argumentin ajallista rakennetta. Tätä yhteyttä havainnollistaa hyvin esimerkiksi se, että Stephen Toulminin hahmottelemassa argumentaatioanalyysissa (jota en sovelle sellaisenaan metodina, koska käytän Koselleckin käsitteistöä) onkin itse asiassa monia samoja piirteitä, kuin Joel Bestin hahmottelemissa retorisissa keinoissa. Yksi Bestin epävarmuuden elementeistä on ennuste, josta hän kirjoittaa, että dataan vetoamisen lisäksi olennaista on argumentin esittäjän auktoriteettiasemasta viestiminen¹⁴⁶. Toulmin taas kirjoittaa oikeutuksesta (engl. *warrant*), joka liittyy väitteen esittäjän maineen eli esimerkiksi luotettavuuden

¹⁴³ Bergholm 2012, 40–41,48.

¹⁴⁴ Gill 2000, 172–173,178.

¹⁴⁵ Blair 2011, 95–112.

¹⁴⁶ Best 2011, 204–206.

vaikutukseen argumentoinnin kannalta. Lisäksi hän käsittelee myös ennusteen ja todennäköisyyden erityispiirteitä argumentaatioissa.¹⁴⁷ Sen lisäksi että Joel Bestin retoriset elementit ja Stephen Toulminin argumentaatioanalyysi käsittelevät osittain samoja aiheita, yhteyksiä on nähtävissä myös siinä, miten Toulminin toteuttaa argumentaatioanalyysia ja Koselleck tarkastelee käsitteiden ajallisuutta. Toulmin käsittelee teksteissään esimerkiksi odottamista, mahdollisuutta ja vaaraa, joissa on myös kyse nykyhetken ja tulevan välisistä jännitteistä¹⁴⁸.

Analyysia varten jaoin aineiston ajatuksellisiin kokonaisuuksiin eli havaintoyksiköihin. Jako vaihtelee hieman aineistotyyppistä riippuen, mutta jokaisen aineistotyyppin osalta havaintoyksikön vaihtumisen toiseen määrittelee aiheen vaihtuminen. Esitteiden osalta havaintoyksikkö on kokonaisuus, jossa on alaotsikko, siihen liittyvä leipäteksti ja näihin liittyvä kuva. Lehti-ilmoitusten osalta leipätekstien välissä oleva lihavointi aloittaa uuden osa-alueen käsittelyn, vaikka varsinaista alaotsikkoa ei aina olekaan. Lehti-ilmoituksissa useaan havaintoyksikköön liittyy kuitenkin sama kuva, toisin kuin esitteissä. Myös tietoisuuden osalta aiheen vaihtuminen merkitsee myös havaintoyksikön vaihtumista: ensimmäinen havaintoyksikkö koskee työmarkkinatilannetta eli selkeästi yhteiskunnallista näkökulmaa, kun taas toinen havaintoyksikkö koskee työvoimapalveluita yksilön näkökulmasta.

Argumentaatioanalyysi soveltaen Koselleckin käsitteistöä

Argumenttia voi kuvailla peruspalikaksi, joka muodostaa viestin selkärangan.¹⁴⁹ Myös tässä työssä käytän argumentaation ajallisen rakenteen tarkastelua viestinnän perusrakenteen kuvaamisessa. Argumentaatioanalyysin avulla vastaan apukysymyksiini 1–3.

Argumentaatioanalyysissa on alkuperäisessä muodossaan eritelty argumentaation rakenteita eli väitteitä ja perusteluita, joilla tiettyä asiaa, esimerkiksi mielipidettä tai näkökulmaa pyritään vahvistamaan tai vastustamaan. Tällaisessa argumentaatioanalyysissa on pyritty ensisijaisesti arvioimaan argumentaation johdonmukaisuutta ja loogisuutta.¹⁵⁰ Tutkielmassani hyödynnän kuitenkin tarkemmin

¹⁴⁷ Toulmin 2003, 26–27, 235, 68–69.

¹⁴⁸ Toulmin 2003, 76–77, 91–93.

¹⁴⁹ Liakopoulos 2000, 152.

¹⁵⁰ Liakopoulos 2000, 153.

määritellen samantyyppistä näkökulmaa argumentaatioanalyysiin kuin Stephen Toulmin, joka on ottanut teksteissään kantaa loogisuuden näkökulman keskeisyyteen argumentaatioanalyysissa. Hänen mukaansa väitteen esittäjä pyrkii saamaan huomion ja ansaitsemaan uskomme, ja tämän väitteen tueksi tuotetaan argumentteja. Hän tarkastelee argumentteja käyttölogiikan ja arkisen kielenkäytön näkökulmasta loogisuuden arvioimisen sijaan.¹⁵¹

Miltos Liakopoulos arvioi Toulminin argumentaatioanalyysia koskevassa tekstissään metodia historiallisessa kontekstissaan. Vaikka itse hyödyntämäni teoksen alkuteos on vuodelta 2003 (suomennos 2015), Liakopoulos viittaa tekstissään Toulminin teokseen *The Uses of Arguments*, joka on kirjoitettu jo vuonna 1958. Liakopoulos kirjoittaa, että Toulminilainen näkökulma argumentaatioanalyysiin on syntynyt osana modernisaatiokehitystä, sillä vaikuttaminen massamedioiden kautta on lisännyt esimerkiksi propagandan ja mainonnan merkitystä yhteiskunnassa. Näissä käyttöyhteyksissä juuri pyrkimykset suostutteluun ja vakuutteluun korostuvat.¹⁵² Tämä suuntauksen syntyyn liittyvä näkökulma tukee hyvin valintaani hyödyntää tällaista lähestymistapaa argumentaatioanalyysin tekemiseen.

Argumentaatioanalyysin käsitteillä ilmaistuna dekonstruoin eli erittelen¹⁵³ havaintoyksiköiden argumentaatiota soveltamalla siihen valitsemaani Koselleckin käsitteistöä eli kokemustilaa ja odotushorisonttia. Tarkemmin ottaen dekonstruoin havaintoyksiköt muodostamalla niistä väitelauseita, joiden avulla pystyn yksinkertaistamaan ajallista rakennetta. Piirsin itselleni analyysivaiheessa myös visuaalisia kaavioita analyysin tueksi. Alla olevassa taulukossa on esimerkki yksinkertaistavien väitelauseiden käyttämisestä yhden havaintoyksikön eli ajatuksellisen kokonaisuuden käsittelyssä.

Erittelevän vaiheen jälkeen pystyn vastaamaan apukysymyksiini. Toulmin erottelee argumentaatioanalyysissaan toisistaan väitteen ja sitä perustelevan argumentin¹⁵⁴. Ensimmäinen apukysymykseni – eli mihin pyritään vaikuttamaan – tuo siis näkyviin juuri väitteen. Vaikka myös väite on osa kokemustilaa, muut kokemustilassa olevat asiat järjestäytyvät suhteessa tähän väitteeseen, jolloin sillä on erityinen merkitys.

¹⁵¹ Toulmin 2003, 26–28, 68–73.

¹⁵² Liakopoulos 2000, 153.

¹⁵³ Liakopoulos 2000, 157.

¹⁵⁴ Toulmin 2003, 26–27.

Toiseen, kokemustilaa koskevaan apukysymykseeni vastaan pääasiassa kokemustilan ulottuvuuksien, eli eräänlaisten aineistosta löytämieni vastinparien avulla.

Vertailuasetelmat ja ulottuvuudet korostavat käsitteinä tilallisuutta eli kolmiulotteisuutta, ja poliittisten ulottuvuuksien hahmotteleminen on usein käytetty tapa kuvata asioita politiikan tutkimuksessa.

Näihin liittyviä odotushorisontteja taas kuvaan jaottelemalla niitä toivottavina tai vältettävänä esitettyihin tulevaisuuksiin. Käytän toivottavan ja vältettävän tulevaisuuden termejä siksi, että niissä tulee esille erilaisiin tulevaisuuksiin suhtautumisen subjektiivisuus ja ulottuvuuksien tapaan kyseessä on suhteellisen vakiintunut tapa kuvailla erilaisia tulevaisuuden vaihtoehtoja. Nämä liittyvät usein suoraan toisiinsa, sillä kokemustilan ulottuvuudet saavat merkityksen, kun ne esitetään toivottavien tai vältettävien tulevaisuuksien kontekstissa.

Sen lisäksi että tarkastelen ajallisuutta ominaisuutena, tarkastelen sitä myös sisältönä. Tämä tarkoittaa sitä, että havainnoin analyysivaiheessa myös materiaalien ”sisäistä aikaa” ja ajallisuuden arvottamista.

Taulukko 2. Esimerkki tavastani toteuttaa argumentaatioanalyysia yhden havaintoyksikön käsittelemisessä.

Kokemustila Apukysymys 1: Mihin halutaan vaikuttaa? (väite)	Kokemustila Apukysymys 2: Mitä kokemuksia tähän liitetään? (kokemustilan ulottuvuudet)	Odotushorisontti Apukysymys 3: Minkälaisia tulevaisuuksia asiaan liitetään? (toivottava/vältettävä tulevaisuus)
1. Jos hankit työvoimatoimiston tietoa... 2. Jos luotat kuulopuheisiin... → Kuulopuheiden ja työvoimatoimiston tarjoaman tiedon näkeminen vaihtoehtoisina tiedonlähteinä toisiaan täydentävien sijaan	1. päätöksentekosi perustuu järkeen ja saamasi tieto on tyhjentävää... 2. päätöksentekosi perustuu tunteeseen, tieto on puutteellista... → järki – tunne → tyhjentävä – puutteellinen	1. ... ja tunnet tulevaisuuden vaihtoehdot. 2. ... ja kohtaat ongelmia. → Toivottava tulevaisuus eli tulevaisuuden vaihtoehtojen tunteminen → vältettävä tulevaisuus eli ongelmien kohtaaminen

Retorinen analyysi: Joel Bestin epävarmuuden elementit ja kuvien analyysi tunteiden esittämisen näkökulmasta

Joan Leach huomauttaa artikkelissaan, että vaikka arkikielessä retoriikan vastinpariksi asetetaan toiminta ja retoriikalla viitataan johonkin päinvastaiseen – ”a collection of lies and half-truths”, tutkimuksessa retoriikan määritelmä ei nojaa tällaiseen vastakkainasetteluun.¹⁵⁵ Kuten muissakin diskurssianalyysin laajan määritelmän alle luettavissa metodeissa, kielelliset viestinnän tavat ja siihen liittyvät valinnat eivät ole erotettavissa varsinaisesta sisällöstä omaksi osa-alueekseen, vaan retoriikkaa täytyy aina arvioida kontekstissaan.¹⁵⁶ Seuraavaksi esittelen Joel Best:in artikkelissaan muotoilemat neljä ”epävarmuuden elementtiä” (engl. *four issues of uncertainty*), jotka korostavat retorisesti tulevaisuuteen kohdistuvan argumentin merkitystä.¹⁵⁷

Ennusteen (engl. *prediction*) osalta olennainen kysymys on ”mikä tulee olemaan ongelma?”. Best kirjoittaa, että ennusteet nojaavat usein kielellisesti määrällisiin elementteihin kuten dataan, ja lisäksi voimistavana tekijänä ovat asiantuntijuuden merkit. Ennusteiden teho ei siis perustu ainoastaan määrälliseen ennakointiin vaan myös ennusteiden tekijöiden arvovaltaiseen asemaan. Hän käyttää tästä ilmaisua asiantuntijuuden retoriikka (engl. *rhetoric of authority*). Olennaista tässä on se, että argumentissa ei ole välttämättä kyse juuri asiantuntemuksen laadusta itsessään, vaan siitä, että argumenttia arvioivalla yleisöllä/päätäjillä/tms. ei ole samanlaista kykyä tai resursseja arvioida asian oikeellisuutta kuin asiantuntijoilla itsellään. Näin ollen nimenomaan asiantuntemuksesta viestiminen – eikä varsinainen asiantuntijuus – korostuu väitteen vaikuttavuuden arvioimisessa.¹⁵⁸

Bestillä artikkelissa ennuste siis liittyy erityisesti numeeristen, esimerkiksi matemaattisia malleja sisältävien ennusteiden esittämiseen, jossa asiantuntijuutta ja auktoriteettia hyödynnetään ennusteesta viestimisessä. Omassa analyysissäni tulkitsin olevan kyse tästä samasta dynamiikasta myös silloin, kun ennustetta ei viestitä materiaalissa suoraan, mutta tulevaisuuden tuntemiseksi tarvittavan tiedon viestitään olevan saatavilla työvoimapalveluiden asiantuntijoilta. Asiantuntijan tarjoama tieto on siis avain ennusteen tekemiseksi, ja lukijalla on pääsy tähän tietoon asiantuntijan välityksellä. Minkä tahansa

¹⁵⁵ Leach 2000, 207.

¹⁵⁶ Leach 2000, 210.

¹⁵⁷ Best 2011, 204.

¹⁵⁸ Best 2011, 204–206.

tulevaisuutta koskevan väitteen tai oletuksen kohdalla ei siis ole kysymys ennusteen käytöstä retorisena epävarmuuden elementtinä.

Laajuuden (engl. *magnitude*) ja *todennäköisyyden* (engl. *probability*) kannalta olennaista on se, kuinka suuri kyseinen ongelma tulee olemaan ja kuinka todennäköisesti asia tapahtuu. Best kirjoittaa myös näiden kahden elementin yhteydestä: todella harvinaisten uhkien osalta vastaväitteeksi voi esittää, että riski on hyvin pieni, mutta jos seuraukset riskin toteutuessa olisivat hyvin suuret, asian merkityksellisyys luonnollisesti kasvaa. Tämä liittyy siihen, minkä suuruisen todennäköisyyden avulla voi pyrkiä oikeuttamaan politiikkatoimia.¹⁵⁹

Kaikkien aikatasojen välinen limittäisyys aiheutti haasteita tulkittaessa aineistoa todennäköisyyden elementin näkökulmasta. Näin on erityisesti kohdissa, jossa odotushorisontti on kaksitasoinen. Kun jotain oletetaan tapahtuvan tulevaisuudessa aivan varmasti eli todennäköisyys nousee huippuunsa, se muuttuu oikeastaan tulevaisuutta koskevasta väitteestä argumentin lähtökohdaksi eli oletukseksi, jonka päälle kuvataan odotushorisontin toinen taso. Esimerkki tästä on kokonaisuus, jossa odotushorisontin ensimmäisen tason muodostaa ”Kun rajan toisella puolella alkaa ruoho näyttää vihreämmältä” eli oletus siitä, että tulevaisuudessa lukijakin varmasti harkitsee muuttoa ja toisen tason ”- jos lähdet matkaan tosiasioita tuntematta, saattavat vaikeudet kasvaa ylipääsemättömän suuriksi”¹⁶⁰. Päätin kuitenkin tulkita myös niin sanotusti ensimmäistä tasoa edustavat kohdat todennäköisyyden retoriseksi käytöksi. Tällöin myös ne kohdat, joissa tulevaisuuteen sijoittuvat tapahtumat esitetään täysin varmoina, tulevat paremmin esiin eivätkä jää huomiotta. Kyseessä on kuitenkin nimenomaan todennäköisyyden käyttö argumentoinnissa, kun jonkin asian oletetaan tapahtuvan tulevaisuudessa täydellä varmuudella: toisin sanoen asia esitetään itsestäänselvytenä ja odotushorisontin toinen taso rakennetaan suoraan ensimmäisen tason päälle.

Sen sijaan päätin tulkita aineistoani niin, että jokainen kohta, jossa ei erikseen korosteta epävarmuutta, ei tarkoita varmuuden korostamista. Tästä hyvä esimerkki on ”Esimerkiksi samasta tavarasta, jonka Suomessa saat 100 markalla, joudut Ruotsissa maksamaan noin 133 markkaa.¹⁶¹ Koska esitteen tiedot ovat vuodelta 1971 ja elettiin korkean inflaation aikoja, olisi perusteltua kyseenalaistaa tulevaisuutta koskeva toteava muoto ”joudut

¹⁵⁹ Best 2011, 206–210.

¹⁶⁰ Sokkonako leveämpää leipää etsimään? IA Ministeriöt So-T (pieni). Kansalliskirjasto, Helsinki.

¹⁶¹ Työtä? IA Valtionhallinto, Työministeriö, Työvoimatoimistot, Kirjaset. Kansalliskirjasto, Helsinki.

maksamaan”. Jos kuitenkin tulkitsisin analyysin toteuttamisessa epävarmuuden elementtiä tällä tavalla, sitä esiintyisi melkein kaikissa havaintoyksiköissä. Tämä ei ole tarkoituksenmukaista, kun tavoitteena on tarkastella viestiä vahvistavia tekijöitä.

Ajoituksen (engl. *timing*) kannalta olennaista on yksinkertaisuudessaan se, että mitä pikemmin asian on odotettu tapahtuvan, sitä suurempi riski on kyseessä. Best käyttää tästä esimerkkinä maanjäristyksiin liittyvää otsikkoa, johon sisältyy tieto siitä, kuinka usein keskimäärin esiintyy tietyn voimakkuuden järistys (150 vuotta) ja että edellisestä vastaavasta on nyt 151 vuotta.¹⁶² Myös oman aiheeni kannalta ajoitus on olennaista, sillä siirtolaisuuden pelättiin jatkuvan tyrehtymisvaiheen jälkeen samalla todella korkealla tasolla kuin huippuvuosina 1969 ja 1970.

Käytännössä toteutan retorisen analyysin niin, että tarkastelen jokaisen havaintoyksikön kohdalla, esiintyykö siinä jotain näistä elementeistä vai ei. Tämä tarkoittaa sitä, että olen päättänyt tarkastella erityisesti elementtien sijaintia argumentaatiossa, enkä frekvenssiä. Jos esimerkiksi laajuuden elementti esiintyy tietyn havaintoyksikössä sisällä monta kertaa, huomioin asian kyllä laadullisesti, mutta en laske esiintymiä: totean vain, että tässä kohtaa argumentaation kokonaisuudessa hyödynnettiin laajuutta elementtinä.

Kuva-analyysi osana retorista analyysia: tunteiden esittäminen kuvissa

Sen lisäksi, että sovellan retoriseen analyysiin Joel Bestin kuvaamia elementtejä, tarkastelen kampanjamateriaalissa olevia kuvia tunteiden kuvaamisen näkökulmasta. Kuvittelussa, samaistumisessa, eläytymisessä ja päätöksenteossa tunteet ja niiden kuvaaminen ovat ylipäänsä hyvin merkittävä elementti - esitetäänkö tulevaisuuskuvat haluttavina vai vältettävänä? Keskityn siihen, miten tunteita esitetään kuvissa esiintyvien, teksteihin liittyvien henkilöiden representoimisen kautta. Tämän valinnan takia olen rajannut pois kuvat, joissa ei esiinny ihmisiä.

Olen päättänyt tarkastella ainoastaan tunteiden kuvaamista. Rajaan siis kokonaan tarkastelun ulkopuolelle tunteiden herättämiseen liittyvät keinot kuten esimerkiksi kineettisyyteen liittyvät näkökulmat, jotka liittyvät aisteihin ja niiden välisiin suhteisiin.

¹⁶² Best 2011, 210–212.

Esimerkiksi musiikilla tai väreillä voidaan tuottaa tunteiden lisäksi myös erilaisia tuntemuksia ja aistihavaintoja.¹⁶³

Kampanja-aineistossani kuvien yhteydessä on aina tekstiä, joka ohjaa kuvien lukemista eli sitä, miten niiden sisältöä tulkitaan. Toisin sanoen teksti toimii aina kontekstina näille kuville. Aiheeni kannalta olennaista kontekstissa on erityisesti se, mihin aikatasoon kuva sijoittuu tekstin perusteella, eli kuvataanko sen avulla nykyisyyttä, mennyttä vai tulevaisuutta. Tulkitsen kuvien aikatasoa siis aina tekstistä käsin, koska aikatasot luodaan nimenomaan kielen avulla.

Ylipäänsä kuvien analyysissä on kyse kuvan ja kielen vuorovaikutuksesta eli siitä, miten asioita ”käännetään” kuvan kieleltä sanalliseksi. Audiovisuaalinen materiaali on todella monipuolista ja kompleksista, ja tuloksena on pakostakin tietystä näkökulmasta tehty tulkinta ja yksinkertaistus aineistosta, kuten muidenkin metodien ja aineistotyyppien kohdalla.¹⁶⁴

Alla on kuvattu kuvien käsittelyn metodi. Kohdat 1 ja 2 liittyvät kontekstiin ja kohdat 3 ja 4 varsinaisiin visuaalisiin tunnekuvauksiin.

Tekstuaalinen konteksti:

1. Ajallinen konteksti: Mihin aikatasoon tunteiden kuvaukset liittyvät (nykyhetkeen, menneisyyteen vai tulevaisuuteen)?
2. Tunteiden kuvaukset tekstissä: kuvataanko tekstissä tunteita tai reaktioita ja miten ne vaikuttavat kuvan luentaan?

Tunnekuvaukset:

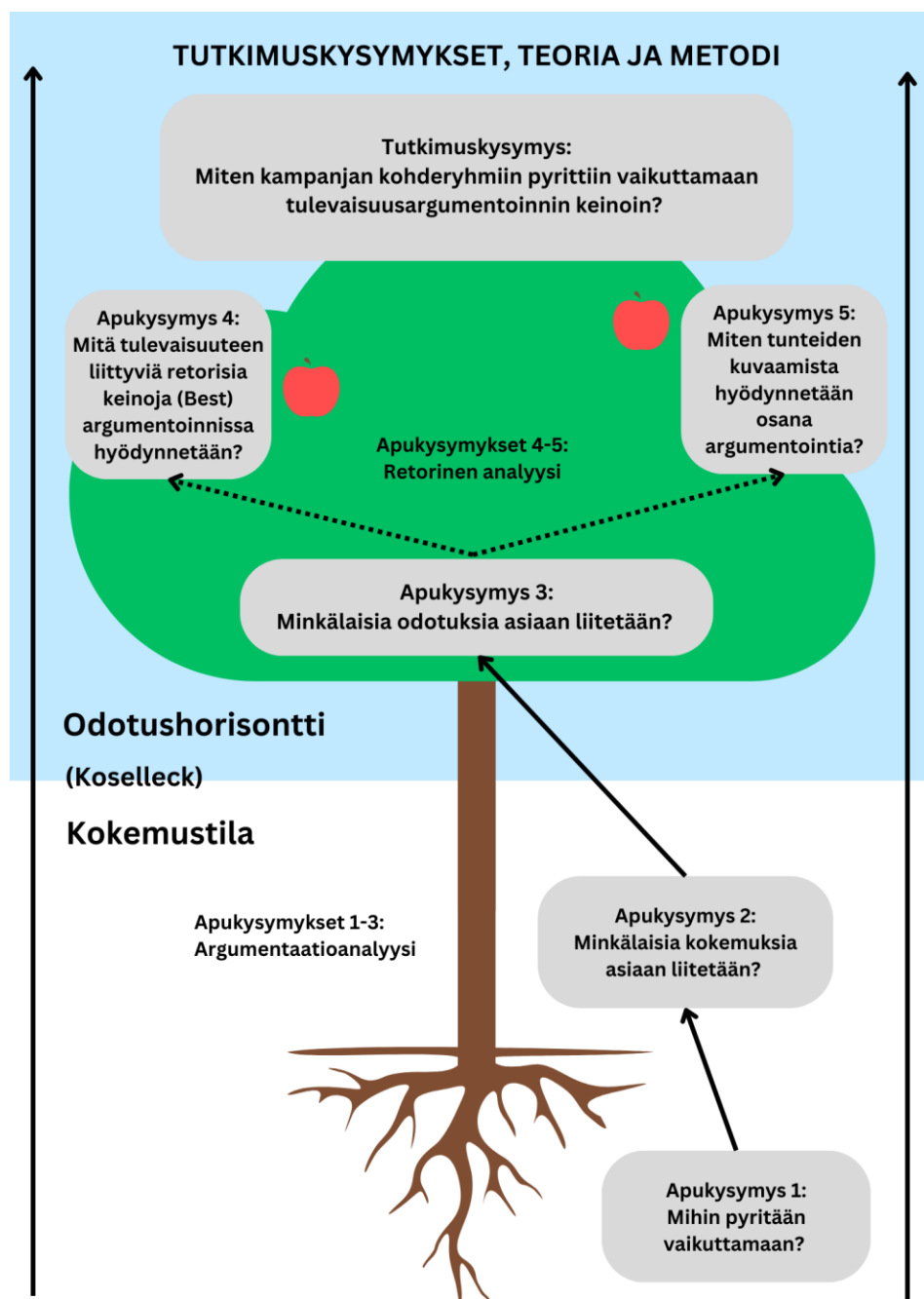
3. Ilmeet: minkälaisia ilmeitä kuvatuilla henkilöillä on?
4. Eleet / asennot / liikkeet: minkälaisia eleitä, liikkeitä tai asentoja henkilöillä on kuvissa ja minkälaista vuorovaikutusta ihmisten välillä on?

Teoria ja metodi -osuuden lopuksi kuvaan oheisessa kaaviossa visuaalisesti sitä, kuinka tutkimuskysymys ja sen apukysymykset, teoreettinen lähestymistapa ja metodit liittyvät toisiinsa. Argumentaatio muodostaa puun juuret, rungon ja lehvästön, eli viestin perusrakenteen. Puussa olevat omenat kuvaavat retorisia keinoja. Ne vahvistavat argumentaation sanomaa ja ovat osa sitä, mutta ne eivät kuitenkaan ole välttämättömiä

¹⁶³ Rose 2000, 247.

¹⁶⁴ Rose 2000, 246–247.

viestin ymmärtämiseksi. Ylöspäin osoittavat pitkät nuolet kaavion sivuilla kuvaavat analyysin etenemisen järjestystä, mutta eivät argumentaation rakentumista. Oikeastaan näkemys siitä, että tulevaisuus toimii referenssinä toiminnalle nykyhetkessä, ohjaa ajattelemaan toisella tavalla: että argumentaation rakentuminen lähtee liikkeelle juurista, mutta etenee ensin lehvästön eli tulevaisuuden kautta, ja kokemustila eli kokemus nykyhetkestä jäsentyy tulevaisuuskuvien mukaisesti.

Kuvio 1. Tutkimuskysymysten, teoreettisen lähestymistavan ja metodin väliset suhteet visuaalisesti esitettynä.

3 Argumentaatioanalyysi: kokemustila ja odotushorisontti

3.1 Esitteet

3.1.1 ”Vaikeuksien lieventämiseksi ennakolta on nyt tehty suomalais-ruotsalainen sopimus” – ”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?” -esitteessä mennyt tulevaisuus muodostaa vertailuasetelman suhteessa nykyiseen tulevaisuuteen

Kokemustila

”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?” -esitteessä¹⁶⁵ tärkeimpänä tarkoituksena on vaikuttaa lukijan asenteeseen työvoimapalveluihin osallistumista kohtaan perustelemalla tehtyjä politiikkatoimia. Lukija pyritään vakuuttamaan vuonna 1973 tehdyn työvoiman kanavointisopimuksen ja sen yksilöihin kohdistuvien seurausten hyödyllisyydestä. Sopimuksen keskeinen seuraus yksilölle on se, että sopimuksessa sovitun mukaisesti meneteltynä yksilö osallistuu suomalaisen työnvälityksen palveluihin omista valinnoistaan riippumatta.

Suoraan tähän pääviestiin eli kanavointisopimukseen liittyviä asioita on neljällä sivulla kahdeksasta. Ne eivät kuitenkaan ole esitteessä ensimmäisenä, vaan sivuilla 4, 5, 6 ja 7. Ensimmäisellä kanavointisopimusta koskevalla sivulla (neljäs sivu) esitellään tehty sopimus ratkaisuna aiemmin esitteessä esiteltyihin ongelmallisiin tilanteisiin, joita yksilöt kohtaavat (”Vaikeuksien lieventämiseksi ennakolta on nyt tehty suomalais-ruotsalainen sopimus”). Seuraavaksi esitellään sopimuksen mukaan muodostuvat tulevaisuudet yksilön näkökulmasta, ja sen jälkeen Suomen ja Ruotsin työvoimaviranomaisten tarjoamien palveluiden kehittämistä ja lisäämistä. Myös tämä palveluiden lisääminen liitetään kanavointisopimukseen (”Uuden sopimuksen seurauksena”), vaikka vuoden 1973 keväällä työvoimapalveluissa tehtiin myös yleisemmän tason uudistus. Viimeisenä kanavointisopimukseen liittyvänä kohtana pyritään vakuuttamaan lukija siitä, että uudistus on yksilön kannalta hyödyllinen eikä rajoittava.

¹⁶⁵ Kaikki tämän alaluvun 3.1.1 huomiot koskevat tätä esitettä, jos lähdettä ei ole erikseen tarkennettu. Sokkonako leveämpää leipää etsimään? IA Ministeriöt So-T (pieni). Kansalliskirjasto, Helsinki.

Esitteen ensimmäisellä kolmella sivulla ja takakannessa olevat viestit eivät liity pääviestiin eli kanavointisopimukseen, vaan yksilöiden hyödyntämään tietoon ja sen alkuperään: pyritään vakuuttamaan lukija työvoimatoimistosta saatavan tiedon tarpeellisuudesta ja kuulopuheisiin uskomisen haitallisuudesta sekä näiden merkityksestä päätöksenteossa ja ongelmien välttämässä. Näistä nousee esiin voimakas pyrkimys vakuuttaa lukija siitä, että työvoimatoimistosta saatavaan tietoon perustuen Suomessa työskentely on aina helpompi ratkaisu.

Näihin viesteihin liittyvää kokemustilaa voi kuvailla argumentoinnin keskiössä olevien vertailuasetelmien avulla. Tärkeimmän viestin eli sopimuksen perustelemisen näkökulmasta oleellisin kokemustilaan liittyvä vertailuasetelma on aikaan liittyvä jako menneeseen tulevaisuuteen ja nykyiseen tulevaisuuteen, kanavointisopimuksen toimiessa tässä niitä toisistaan erottavana katkoksenä. Oikeastaan koko esitteen ajallinen rakenne perustuu tähän jakoon, sillä ensin kuvataan mennyttä tulevaisuutta, sitten esitellään ratkaisuna ongelmiin uusi sopimus, ja sen jälkeen esitellään nykyistä tulevaisuutta. Mennyt tulevaisuus tarkoittaa vältettävää tulevaisuutta, joka olisi tapahtunut ilman kanavointisopimusta, ja nykyinen tulevaisuus toivottavaa tulevaisuutta, jonka esitetään tapahtuvan kanavointisopimuksen ansiosta. Keskiössä on siis odotushorisonnin muutos. Tämän muutoksen ei esitetä tapahtumaan tulevaisuudessa, vaan se on jo tapahtunut. Näin ollen se on nimenomaan tärkeä osa kokemustilaa, eikä odotushorizonttia.

Toinen tärkeä vertailuasetelma on vertailu menneen ja nykyisyyden välillä. Tämä liittyy työvoimapalveluiden uudistukseen, joissa uudistus toimii katkoksenä ja erottaa toisistaan menneen ja nykyisyyden. Asiakkaan ja viranomaisen suhdetta kuvaavat erityisesti verbivalinnat. Tiedon yksipuoliseen vastaanottamiseen viittaavat verbit ”antaa” ja ”saada”, jotka olivat tässä esitteessä keskeisimmät. Myös verbit ”kuulla” ja ”palvella” kertovat vastavuoroisuuden vähyydestä. Kuitenkin esitteessä viitattiin myös vuorovaikutukselliseen ja tasavertaiseen suhteeseen verbin ”neuvotella” avulla. Mielenkiintoista on se, että tämä sanavalinta esiintyi siinä vaiheessa, kun kanavointisopimus otettiin esille ensimmäistä kertaa. Heti tämän jälkeen deterministisessä tulevaisuuskuvauksessa lukijan asema toimien kohteena on nimittäin voimakkaimmillaan.

Vertailua tehdään myös työvoimapalveluista saatavien tietojen ja niin sanottujen kuulopuheiden välillä. Työvoimapalveluista saatava tieto on vaihtoehtoista niin sanotuille kuulopuheille sen sijaan, että se olisi kokemusperäistä tietoa täydentävää. Esitteen

luomassa kokemustilassa yksilön nimittäin esitetään valitsevan niiden väliltä, mutta ei molempia. Asiantuntijatiedon eli työvoimapalveluista saatavan tiedon merkitystä tulevaisuuden tuntemisessa korostettiin erottamalla se muusta tiedosta: tällainen tieto on etenkin uudistuksen ansiosta esitteen mukaan luotettavaa, yksityiskohtaista, tuoretta, monipuolista ja tyhjentävää. Kuulopuheet taas ovat ”liian epävarma pohja” ja riittämättömiä. Esitteestä tulee esille oletus siitä, että lukija uskoo jo kuulopuheisiin. Tästä kertoo se, että esitteessä neuvotaan jättämään kuulopuheet.

Tärkeä vertailuasetelma esitteessä on myös lähteminen (ongelmat) – jääminen (positiivinen lopputulos). Tämä ulottuvuus on sidottu esitteessä tiukasti muihin ulottuvuuksiin. Maasta muuttaneiden ongelmia käytetään varoittavina esimerkkeinä ja ne kehystetään esitteessä niin, että ne johtuvat ensisijaisesti tiedon puutteesta. Näin ollen kyseessä on asia, johon yksilö voi itse vaikuttaa, sen sijaan että kyse olisi esimerkiksi asuntopulasta, syrjinnästä, epätasa-arvosta, politiikasta tai muista yhteiskunnallisista olosuhteista:

Turhan moni on lähtenyt matkaan suin päin, ilman riittäviä tietoja ja valmisteluja. Seurauksena on ollut mm. työn ja asunnon saantiin sekä sopeutumiseen liittyviä ongelmia.

Vastaavasti jäämisen osalta Suomeen jääneiden kokemuksia käytetään positiivisina esimerkkeinä, ja avaimena tässä lopputuloksessa on ollut juuri tieto:

Ota ensin selville kaikki kotimaan tarjoamat mahdollisuudet – esimerkiksi uudelleen koulutus on ollut monessa tapauksessa onnistunut ratkaisu.

Tässä asetelmassa hyödynnetty vertailuasetelma tutun (Suomi) ja tuntemattoman (Ruotsi) välillä muotoutuu nimenomaan suhteessa tilallisuuteen, sillä lukijan oletetaan tuntevan Suomen, mutta ei Ruotsin oloja. Esitteessä todetaan, että maastamuutto on aina ”vaikeampi vaihtoehto”. Koska sanamuoto ei ole ”vaikein”, tämä korostaa sitä, että tärkeä valinta tehdään nimenomaan kahden maan välillä, muiden vaihtoehtojen jäädessä pois kokemustilasta.

Työvoimapalveluista saatavaan tietoon ja sen vastinpariin eli kuulopuheisiin liittyy myös ajallisuuden näkökulma ja tähän liittyvä jako tunteeseen ja järkeen. Kuulopuheisiin luottamiseen työvoimapalvelujen tietojen sijaan liitetään päätöksenteon nopeus eli hätäisyys ja lisäksi tunteellisuus ja hölmöys (”Hyväuskoista on helppo höynäyttää.” ja ”Tuntuuko sinusta, --”). Viranomaisilta saadun tiedon hyödyntämiseen taas yhdistetään

”malti”, joka kuvaa hyvin ajallisuuden ja järkevyyden kytköstä. Nämä ilmaisut tekevät ajasta sisältöä arvottamalla kestoja.

Tärkeä osa kokemustilaa onkin esitteestä välittyvä maastamuuton sisäinen aika.

”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?” -esitteen kannessa kuvataan tilanne, jossa lukijan oletetaan olevan jo melkein toteuttamassa maastamuuttoa. Näin voi päätellä siitä, että siinä tehdään eräänlainen väliintulo käyttämällä kieltomuotoa: ”Sokkonako leveämpää leipää etsimään? Älä muuta maasta umpimähkään.” ja seuraavalla sivulla puhutaan maltista hyveenä.

Myöhemmin todetaan sopimuksen esittelyn yhteydessä, että ongelmien taustalla ovat nimenomaan ”hätköidytt” muutot, ja tavoitteena olisi tiedon hyödyntäminen jo harkintavaiheessa: ” - - ennen mahdollista maastamuuttopäätöstä”. Toisaalta kirjoitetaan, että ”turhan moni on lähtenyt matkaan suin päin”, joka taas viittaa jo konkreettiseen muuttotapahtumaan ja sen valmisteluun harkinnan sijaan. Jos maastamuuttoa ei siis saada kokonaan estettyä jo harkintavaiheeseen vaikuttamalla, olisi siis parempi hyödyntää tietoa edes tässä vaiheessa:

Ja jos kaikesta huolimatta tulet siihen tulokseen, että muutto on kohdallasi kannattavin ratkaisu, oikea tieto on korvaamaton apu uusiin oloihin sopeutumisessa.

Viimeisenä todetaan, että ”Asiapohjalta on parempi aloittaa”. Prosessia siis pyritään jarruttamaan ja peruuttamaan taaksepäin, kun kannessa kuvataan meneillään olevaa muuttoa, mutta takakannessa kirjoitetaan harkinnan aloittamisesta. Myös kuvaus siitä kuinka Ruotsiin muuton jälkeen ”vielä siinä vaiheessa” voi saada tietoja Suomen mahdollisuuksista, on esimerkki tästä. Asetelma luo mielikuvan siitä, että suhteessa tilanteeseen poliittiset toimet ovat jo vähän jäljessä.

Odotushorisontti

”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?” -esitteessä tärkein nykyiseen odotushorisonttiin liittyvä piirre on se, että kanavointisopimuksen ansiosta yksilön tekemät kaksi erilaista kuvitteellista valintaa johtavat samaan lopputulokseen. Tulevaisuus esitetään siis deterministisenä siinä mielessä, että molemmissa vaihtoehtoissa lukija osallistuu työnvälityksen palveluihin. Ensimmäinen vaihtoehto on se, että lukija ottaa työnvälitykseen yhteyttä jo omalla kotipaikkakunnalla Suomessa, sillä esitteen mukaan

ruotsalaiset työnantajat eivät ota palvelukseensa henkilöitä, jotka eivät ole käyneet kotimaansa työnvälityksessä. Toinen vaihtoehto on se, että henkilö muuttaa Ruotsiin käymättä Suomessa työnvälityksessä. Tällöin sopimuksen mukaan hänen ruotsalainen työnantajansa lähettää hänet lähimpään työnvälitykseen, josta otetaan yhteyttä Suomen työnvälitykseen. Lisäksi kuvataan, että sopimuksen ansiosta tiedot sekä Suomen että Ruotsin työpaikoista saa omalta paikkakunnalta, joten myös saatavan tiedon osalta tulevaisuudet esitetään samanlaisina. Sopimukseen liitetään myös palvelujen uudistaminen. Sen yhteydessä esitetään toivottava tulevaisuus, joka tapahtuu uudistuksen ansiosta.

Tämä deterministinen tulevaisuuskuvaus tekee tietyllä tapaa tyhjäksi sellaiset esitteen alkupuolella esitellyt valintatilanteet, joissa perustellaan, miksi yksilön ei kannata muuttaa ilman työnvälityksestä saatavaa tietoa. Sopimus mainitaan kuitenkin vasta esitteen keskivaiheilla, joten lukijalle alkupuolen valintatilanteisiin liittyvät tulevaisuudet näyttävät ensin odotushorisontteina. Vasta esitettä pidemmälle lukiessa ne muuttuvat esitteen kokonaisuuden näkökulmasta menneiksi tulevaisuuksiksi, jotka olisivat olleet mahdollisia, jos sopimusta ei olisi tehty.

Esitteen alkuosassa toivottavan ja vältettävän tulevaisuuden toteutumisen määrittää päätös hyödyntää tai jättää hyödyntämättä asiantuntijatietoa. Kuulopuheiden varassa tai ilman tietoa muuttamiseen eli vältettävään tulevaisuuteen liitetään tulevaisuuden epävarmuus. Tämä tulee esille jo kannessa, kun siinä viitataan ”sokkona” ja ”umpimähkään” lähtemiseen ja ”etsimiseen”. Lisäksi siihen liitetään ongelmat asunnon ja työn löytämisessä ja sopeutumisessa, sekä ”höynäytetyksi” tuleminen ja rahanpuute.

Toivottavaan tulevaisuuteen taas liitetään varmuus ja tulevaisuuden vaihtoehtojen tunteminen (”Ota asioista selvä”). Muita tähän viittaavia kohtia esitteessä ovat ”sinun on helpompi laskea”, ”tunnet todelliset mahdollisuutesi” ja ”Tiedät jo etukäteen”.

Odotushorisontin osalta keskeistä on se, että maastamuuttamisen todetaan olevan ”aina vaikeampi vaihtoehto” eli vältettävä tulevaisuus ja näin ollen maahan jäämisen toivottava tulevaisuus. Tätä vastakkainasettelua voimistaa se, että juuri sitä ennen esitellään Suomeen jääminen oikeana valintana: ”- - esimerkiksi uudelleen koulutus on ollut monessa tapauksessa onnistunut ratkaisu”. Tämäkin asetelma liittyy kuitenkin tiedon hyödyntämiseen niin, että asiantuntijatiedon hyödyntämisen esitetään johtavan siihen, että lukija kääntyy jäämisen kannalle:

Ja jos kaikesta huolimatta tulet siihen tulokseen, että muutto on kohdallasi kannattavin ratkaisu - -.

Tosiasioiden pohjalta sinun on helpompi laskea, onko leipä rajan takana tosiaan niin paljon leveämpi, että se korvaisi kaikki muuton mukanaan tuomat vaikeudet.

Esitteestä on näiden toivottavien ja vältettävien tulevaisuuksien lisäksi löydettävissä myös sellaisia odotuksia, jotka koskevat lukijoiden toimintaa tai reaktioita. Toisin sanoen niissä tulee esille odotuksia siitä, miten lukijoiden oletetaan suhtautuvan heihin kohdistettuihin politiikkatoimiin tai kampanjan sisältöön. Ensimmäinen odotus on se, että jotkut saattavat asiantuntijatiedosta huolimatta tulla siihen tulokseen, että Ruotsiin muutto on järkevämpää. Toinen odotus on se, että osa ihmisistä muuttaa jatkossakin Ruotsiin käymättä työnvälityksessä ja kolmas odotus se, että yksilö saattaa kokea tullessaan rajoitetuksi, kun hänen on käytännössä katsoen pakko osallistua työnvälitykseen: ”Uusi sopimus ei missään nimessä pyri rajoittamaan valinnan mahdollisuuksiasi, päinvastoin.”

3.1.2 ”Todellinen ansio vain 19 % suurempi” – ”Työtä?” -esitteessä Suomen ja Ruotsin välinen elintasoero esitetään muuttumattomana ja merkitys vähäisenä

Kokemustila

Toisessa esitteessä, jonka nimi on ”Työtä?”¹⁶⁶, pääviesti on se, että esitteissä pyritään vaikuttamaan lukijan näkemyksiin Suomea ja Ruotsia vertailemalla niin, että hän pitäisi Suomen ja Ruotsin välistä elintasoeroa merkitykseltään vähäisenä. Lisäksi pyritään vakuuttamaan lukija siitä, että tulevaisuuden suunnittelu riittävän tarkalla tasolla on sen verran haastava tehtävä, että lukijan kannattaa turvautua asiantuntijaan: esitteen viimeisessä lauseessa ”Työvoimatoimistosi neuvoo sinua” tulee hyvin esille lukijan ja asiantuntijan välinen dynamiikka.

Näiden kahden esitteen pääviestit liittyvät siis toisiinsa. Palveluissa henkilö saa tietoja, jotka saattavat vaikuttaa hänen päätökseensä työskennellä Suomessa tai Ruotsissa. Jos lukija suhtautuu positiivisesti uudistukseen ja näin ollen työvoimapalveluihin osallistumiseen, on helpompi vaikuttaa siihen, millä tavalla hän suhtautuu tähän Suomen

¹⁶⁶ Kaikki tämän alaluvun 3.1.2 huomiot koskevat tätä esitettä, jos lähdettä ei ole erikseen tarkennettu. Työtä? IA Valtionhallinto, Työministeriö, Työvoimatoimistot, Kirjaset. Kansalliskirjasto, Helsinki.

ja Ruotsin välisestä elintasoerosta annettuihin tietoihin: koetaanko se suurena vai vähäisenä?

”Työtä?” -esitteen rakenne on vaikuttamisen pienempien kokonaisuuksien kannalta hyvin samanlainen, kuin ”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?” -esitteessä¹⁶⁷ siinä mielessä, että keskeisin viesti eli kokonaistulkinta elintasoerojen merkityksestä on sijoitettu esitteen keskelle. Se tuodaan esille havaintoyksiköissä 5 ja 7. Ensimmäisessä näistä mainitaan alussa näin: ”Kun lasket sitä, nousevatko ansiosi todella, on otettava huomioon verotus, yhteiskunnalta saamasi sosiaaliturva ja elinkustannustesi vaatima rahamäärä”. Kuitenkin tässä kohtaa on arvioitu ansiotason eroa niin, että on otettu huomioon palkka, verot ja hintaero, mutta ei vielä sosiaaliturvaa, vaikka se on otsikon alla jo mainittu. Nämä kolme asiaa huomioon ottaen ilmaistaan, että ”todellinen ansio vain 19 % suurempi”.

Sama asetelma toistetaan jo yhden havaintoyksikön jälkeen eli havaintoyksikössä 7, tosin tällä kertaa asiaa tarkastellaan erityisesti lapsiperheiden näkökulmasta ja todetaan, että ”perheen tulojen todellinen käyttöarvo oli enää 29 % suurempi kuin Suomessa”. Sen jälkeen mainitaan, että vain perheen isän ollessa töissä tulot ovat ”vain 18 % suuremmat”. Jo aiemmin mainittu sosiaaliturva on tarkastelussa mukana vasta tämän jälkeen asumistuen, lapsilisän ja terveydenhuollon osalta. Erityisesti lapsilisä on esitteen mukaan Ruotsissa huomattavasti suurempi (1032 markkaa/lapsi) sen ollessa Suomessa alle 300 markkaa lasten lukumäärästä riippuen. Kuitenkaan tätä ei ole otettu mukaan prosenttilukuihin, vaan tämä seikka on jätetty laskelmien ulkopuolelle. Juuri nämä prosenttiluvut, joita edeltää tulkinta sen merkityksestä eli etuliitteet kuten ”enää” ja ”vain” ja ”vielä pienempi kuin” muodostavat yhdessä esitteen keskeisen viestin.

Suomen ja Ruotsin väliseen elintasoeroon liittyvät pienemmät viestit ovat keskiössä kahdeksasta havaintoyksiköstä neljässä, ja ne eivät ole ensimmäiset neljä, vaan havaintoyksiköt 2–4 ja 6. Niissä on kyse maiden välisten elintasoeroihin liittyvien osatekijöiden, eli kulutustavaroiden ja palvelujen hintojen, asumisen hinnan, palkkauksen, urakkapalkkauksen sekä sukupuolen vaikutuksen eroista kokonaisuudessa. Niiden osalta argumentoidaan joko suurta (kulutustavaroiden hinnat) tai pientä eroa (asuminen) asiasta riippuen, tai korostetaan sitä, että asiaan vaikuttavat hyvin monet eri tekijät (esimerkiksi asunnon sijainti ja koko tai koulutus).

¹⁶⁷ Sokkonako leveämpää leipää etsimään? IA Ministeriöt So-T (pieni). Kansalliskirjasto, Helsinki.

Ensimmäisessä ja viimeisessä havaintoyksikössä viesti on sama. Niissä halutaan vaikuttaa siihen, että yksilö hankkisi työvoimaviranomaisten tarjoamaa tietoa ennen maastamuuttopäätöksen tekemistä.

”Työtä?” -esitteessä tärkein vastakkainasettelu tehdään kattavan tiedon hankinnan ja ainoastaan palkkaa koskevan tiedon välille. Kattavaan tiedon hankintaan liitetään tarkkojen laskelmien tekemiseen liitettävä ennakoitavuus ja rahojen riittävyys. Vain palkan huomioiminen taas liitetään ennakoimattomuuteen ja rahojen riittämättömyyteen (”Riittääkö parempi palkka?”). Tätä yleisemmän tason vertailuasetelmaa tukevat tuloihin ja menoihin liittyvät vertailut Suomen ja Ruotsin välillä eri tekijöiden kuten perhetilanteen, sukupuolen ja koulutuksen suhteen.

Esille tulee myös jako todellisuuteen ja houkutuksiin/unelmointiin. Jälkimmäinen tulee esille ihan esitteen alussa (”Paremmat palkat ovat houkutelleet”) ja aivan lopussa (”Unelmat paremmasta elämästä eivät riitä”). Sen sijaan todelliseen viittaavia sanoja on pitkin esitettä, adjektiivi mainitaan eri muodoissaan yhteensä kahdeksan kertaa.

Samoin kuin toisessa esitteessä¹⁶⁸, myös ”Työtä?” -esitteessä ongelmien esitetään johtuvan tiedon puutteesta, ja muiden ihmisten tähän liittyvät negatiiviset kokemukset toimivat varoittavina esimerkkeinä:

Ruotsiin menijöitä on ollut paljon. Paremmat palkat ovat houkutelleet. Monet ovat myös pettyneet, koska eivät ole etukäteen hankkineet tietoa naapurimaan erilaisista olosuhteista.

Mennyt odotushorisontti ja kohdattu todellisuus eivät siis ole menneisyydessä kohdanneet, jolloin esimerkkeinä esitetyt ihmiset ovat kokeneet pettymyksen. Näin ollen ennakoitavuuden ja ennakoimattomuuden teemat ovat ongelman asettelun näkökulmasta todella keskeinen osa esitteen kokemustilaa. Esitteessä korostetaan koko ajan sitä, että huomioon otettavia asioita on paljon ja lopuksi todetaan, että asiantuntija neuvoo. Viranomaisen asema tiedon tarjoajana kuvataan hyvin passiivisena. Verbivalintojen välityksellä korostuvat saamisen ja antamisen sijaan vaatimukset lukijan omasta vaivannäöstä ja aktiivisuudesta (”mieti - - ”, ”Hanki tietoa- - ”, ”Ota yhteys - - ”, ”Ota selvää”).

¹⁶⁸ Sokkonako leveämpää leipää etsimään? IA Ministeriöt So-T (pieni). Kansalliskirjasto, Helsinki.

Tämän esitteen osalta harkinnan tai muuttoprosessin sisäiset ajat eivät ole ainoat merkitykselliset, sillä kokonaisuuteen liittyvät vahvasti myös talouden syklit, josta Suomen ja Ruotsin välinen muuttoliike oli vahvasti riippuvainen. ”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?” -esitteessä tiedon ajantasaisuuden tärkeyttä korostetaan, mutta samalla ”Työtä?” -esitteessä olevat tiedot on tuotettu vuonna 1971. Esimerkiksi inflaation takia Suomen ja Ruotsin välisiä hintaeroja kulutushyödykkeiden ja asumisen suhteen ei voi pitää ainakaan tarkalla tasolla varmasti paikkansa pitävinä enää vuonna 1973. Kuitenkin hintaerot on viestitty tarkalla tasolla, esimerkiksi hintaero on ”keskimäärin 33 %”. Taloudellisten suhdanteiden aika ja maastamuuttopäätöksen aika siis joustavat suhteessa toisiinsa käyttötarkoituksesta riippuen.

Odotushorisontti

”Työtä?” -esite on odotushorisontin näkökulmasta todella yksinkertainen. Koko esitteessä esitellään vain yksi deterministinen yhteiskunnallisen tason odotushorisontti, johon yksilöllisen tason odotushorisontit suhteutuvat. Tämä tulevaisuus on se, että vuoden 1971 tiedoista tehdään lineaariseen ajatteluun pohjautuen se johtopäätös, että myös nykyhetkessä vuonna 1973 ja tulevaisuudessa elintasoero Ruotsin eduksi on ja tulee olemaan vähäinen.

Tähän liittyvissä vältettävässä ja toivottavassa tulevaisuudessa on kyse siitä, ennakoiko lukija tämän vai ei. Vältettävä tulevaisuus on tilanne, jossa muuttaja ottaa selvää ainoastaan palkasta ja kohtaa pettymyksen. Toivottava tulevaisuus taas on tilanne, jossa muuttaja ottaa selvää kaikista esitteessä esitellyistä osa-alueista monista eri näkökulmista ja näin ollen välttää pettymyksen.

Odotushorisontti ei ole esitteiden kaikissa kuvauksissa yksitasoinen, vaan siinäkin on oma sisäinen rakenteensa. ”Työtä?” -esitteessä viestitään tavoilla kuten ”Kun lasket sitä nousevatko ansiosi todella”, eli esitetään sellainen täydentävä näkemys tulevaisuudesta, että Ruotsiin muuton harkitsemisen lisäksi kaikki tulisivat tekemään näitä laskelmia – asiat esitetään siis itsestäänselvyytensä.

3.2 Mediamateriaalit

3.2.1 ”Muualla helposti tunkeilija, toisen luokan kansalainen” – Suomessa asuville kohdennetuissa lehti-ilmoituksissa tulevaisuuteen Ruotsissa on vaikea vaikuttaa

Suomessa asuville suomalaisille kohdennetut lehti-ilmoitukset ovat keskenään hyvin samankaltaisia, sillä leipäteksti on melkein samanlainen. Leipäteksti on myös hyvin pitkälti samaa kuin Suomessa asuville kohdistetussa ”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?” -esitteessä¹⁶⁹. Otsikot ja kuvat ovat kuitenkin erilaisia kaikissa kolmessa ilmoituksessa, ja viimeisessä eli neljännessä ilmoituksessa myös leipätekstissä on huomionarvoisia eroja verrattuna ensimmäiseen ja kolmanteen.

Kokemustila

Tarkasteltaessa sitä, mihin ilmoituksissa¹⁷⁰ pyritään kokonaisuutena vaikuttamaan, korostuu valintatilanne Suomeen jäämisen ja Ruotsiin lähtemisen välillä. Ruotsiin muuttaminen esitetään valinnaksi, joka on aina väärä. Muut kolme pienempää tavoitetta vaikuttaa lukijan toimintaan tai asenteeseen ovat alisteisia tälle aiheelle, sillä ne liittyvät kaikki tämän valinnan perusteena käytettävään tietoon, sen alkuperään ja käyttöön eli kuulopuheista ja niihin uskomisen seurauksista varoittamiseen, työvoimapalveluiden uudistuksesta tiedottamiseen ja valintaan hankkia tietoa työvoimatoimistosta tai jättää tekemättä näin.

Tärkeintä viestiä ei kuitenkaan esitellä ensimmäisenä, vaan toisena. Kaikissa kolmessa Suomessa asuville kohdistetuissa ilmoituksissa on eri otsikko, ja kukin näistä otsikoista liittyy ilmoituksen sanoman tiukasti nykyhetkeen ajankohtaisen näkökulman kautta. Kaikille näiden ilmoitusten otsikoille yhteistä on kuulopuheista ja niihin uskomisen seurauksista varoittaminen. Otsikon avulla tuodaan aiheesta esille kulloinkin ajankohtainen näkökulma.

¹⁶⁹ Sokkonako leveämpää leipää etsimään? IA Ministeriöt So-T (pieni). Kansalliskirjasto, Helsinki.

¹⁷⁰ Kaikki tämän alaluvun 3.2.1 huomiot koskevat samoja lehti-ilmoituksia, jos lähde ei ole erikseen tarkennettu.

Helsingin Sanomat 21.6.1973. Helsingin Sanomat 23.8.1973. Helsingin Sanomat 31.8.1973.

Ensimmäisessä, juhannuksen aikoihin ilmestyneessä ilmoituksessa otsikkoon ja kuvaan on nostettu aiheeksi Suomeen lomailemaan tulevat ruotsinsuomalaiset ja heidän välittämänsä kokemukset. Sävy on tässä ilmoituksessa vielä kepeä ja jopa hieman humoristinen, otsikon ollessa ”Enon kummin kaima kertoi kuulleensa...”. Samaa kohderyhmää koskevassa seuraavassa, ajallisesti loppukesään sijoittuvassa ilmoituksessa taas nostetaan esiin jo oletettavasti tehtyjä maastamuuttoon liittyviä suunnitelmia ja pyritään kyseenalaistamaan niitä. Sävy on vakavampi, sillä kuvassa on myös lapsia ja otsikon kysymysmuoto saa kyseenalaistamaan jo tehtyjä suunnitelmia korostaen samalla epävarmuutta: ”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?”. Neljännessä eli viimeisenä ilmestyneessä ilmoituksessa taas nostetaan otsikossa esiin se, että ne, jotka ovat jo kerenneet lähteä, ovat liittyneet osaksi epäonnista joukkoa. Tässä viimeisessä ilmoituksessa sävy on taas askelta vakavampi, sillä otsikko on negatiivinen huudahdus: ”Taas suomalainen!”.

Ilmoitusten ankkurointi nykyhetkeen vaihtuvien aiheiden avulla seurailee siis oletuksia siitä, minkälainen kuulopuheisiin uskomisen seurauksena toteutetun maastamuuton ”sisäinen aika” on. Myös sisäinen aika on tärkeä osa viestiä: viimeisessä eli neljännessä ilmoituksessa maastamuuton tai kotimaahan jäämisen välillä harkitseminen rajataan syksyyn päättyväksi prosessiksi. Tämä havainto perustuu siihen, että kahdessa edeltävässä ilmoituksessa kirjoitetaan, että työvoimatoimistosta saatavan tiedon avulla voi ”laskea” kumpi vaihtoehto on järkevämpi, kun taas viimeisessä ilmoituksessa tämä on vaihdettu sanaan ”päättää”, joka ilmaisee asian sulkemista.

Ilmoituksissa näitä edellä esiteltyjä viestejä kehystetään erilaisilla vertailuasetelmilla, jotka luovat kokemustilan viestin ympärille. Niin kuin myös ”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?” -esitteessä, luodaan näissä lehti-ilmoituksissakin dikotominen asetelma, jossa nimenomaan valinta lähteä Ruotsiin tai jäädä Suomeen on tulevaisuuden ongelmien välttämisen kannalta merkittävin tekijä muiden vaihtoehtojen jäädessä tämän varjoon (”Toiseen maahan muuttaminen on aina se vaikeampi vaihtoehto”). Mediamateriaaleissa tämä on kuitenkin kokemustilan osalta paljon hallitsevampi jaottelu, kuin samoja asioita käsittelevässä, mutta sisällöltään lehti-ilmoituksia paljon laajemmassa esitteessä. Toteamuksen ehdottomuus tekee argumentoinnin kannalta tyhjäksi sen, että myöhemmin samoissa ilmoituksissa mainitaan mahdollisuus saada tiedot myös Ruotsin tarjoamista vaihtoehtoista: miksi olisi järkevää saada tietoja vaihtoehtoista, jotka ovat kategorisesti huonompia kuin toiseen ryhmään kuuluvat vaihtoehdot.

Kun kuulopuheista varoittaminen tuodaan ensimmäisessä ilmoituksessa esiin ennen pääviestiä, luodaan mielikuva naiivista ja hölmöstä toiminnasta heti otsikosta lähtien (”Enon kummin kaima kertoi kuulleen...”) ja tälle luodaan myöhemmin vastapainoksi kuva järkevästä toiminnasta, eli saatavilla olevan virallisen tiedon hyödyntämisestä henkilökohtaisessa päätöksenteossa. Kun ensimmäisessä ilmoituksessa ”pelkän” kokemuksellisen tiedon varassa muuttaminen esitetään hölmöksi koska tieto on riittämätöntä, kolmannessa ilmoituksessa samanlainen toimintatapa vertautuu tilanteena jopa siihen, että tietoa ei olisi ollenkaan (”sokkona”).

Nykyisyydessä järkeväksi esitetyn toiminnan mahdollistaa se, että tieto ja palvelut ovat työvoimapalvelujen uudistuksen ansiosta paremmin saatavilla. Kyseessä on siis työvoimapalveluiden osalta menneisyyden ja nykyisyyden välille luotu katkos, jossa nykyisyys näyttäytyy hyvänä verrattuna menneeseen. Kyseessä ei ole vuorovaikutussuhteeltaan tasavertainen tilanne, vaan jälleen tiedon välittämiseen liittyvät verbivalinnat viestivät antajan ja saajan rooleista ja palvelemisesta.

Ilmoitusten sisältämässä argumentoinnissa työvoimapalveluista saatava tieto on kaiken kattavaa, objektiivista ja luotettavaa, kun taas kokemusperäinen tieto eli kuulopuheet ovat puutteellisia (”pelkkä”), subjektiivisia ja epäluotettavia.

Asiantuntijatieto ja ongelmat esitetään molemmat hyvin staattisina. Ilmoituksen välittämä kokemus tiedosta on sellainen, että se on kaikille samaa, eikä sen merkitys synny tiedon soveltamisessa, tulkinnassa, tai yksilön ja työvoimaviranomaisen välisessä vuorovaikutussuhteessa. Sama koskee ongelmia: ne eivät ole kokemuksellisia ja synny vasta muuttaessa kullekin yksilöllisellä tavalla, vaan ne odottavat perillä jo valmiiksi olemassa olevina olosuhteina.

Ongelmiin liitetyt ulkopuolisuuteen ja kuuluvuuteen liittyvät teemat liittyvät ensimmäisen ja kolmannen ilmoituksen osalta kiinteämmin odotushorisonttiin kuin kokemustilaan, sillä ne tulevat esille varsinkin vältettävän ja toivottavan tulevaisuuden käsittelyn kautta, joista kirjoitan odotushorisonttia käsittelevässä osiossa ensimmäisenä. Neljännessä ilmoituksessa jo aiemmin lähteneet ihmiset nostetaan kuitenkin selkeästi varoittaviksi esimerkeiksi jo otsikossa ja näin ollen vahvasti osaksi kokemustilaa. Ero on selkeä, sillä edeltävistä ilmoituksista poiketen tässä käytetään mennyttä aikamuotoa.

Odotushorisontti

Tärkeimpään valintaan eli Suomeen jäämisen ja Ruotsiin muuttamiseen liittyen esitellään kaksi erilaista tulevaisuutta. Nämä ovat vältettävä ja toivottava vaihtoehto, jotka vertautuvat toisiinsa erityisesti ulkopuolisuuden ja kuulumisen näkökulmasta. Vältettävän tulevaisuuden kohdalla korostetaan sitä, kuinka Ruotsiin muuttaessa yksilö kohtaa ”sopeutumisongelmia”, ulkopuolisuutta ja syrjintää. Yksilö nostetaan vältettävässä tulevaisuudessa ongelmien keskiöön yhteiskunnallisten olosuhteiden sijaan. Tätä korostavat sanavalinnat ja sanamuodot, sillä yksilöön ei kohdisteta esimerkiksi syrjintää eli korosteta muiden toimijuutta, vaan syrjinnästä tulee ikään kuin yksilön ominaisuus: ”tunkeilija, toisen luokan kansalainen”. Myös sopeutuminen on jotain, mikä tapahtuu yksilöstä itsestään käsin, sillä yksilö on se, joka sopeutuu.

Yksilön toimijuutta ja vastuuta tilanteessa lisää myös toteamus siitä, että myös lapset kärsisivät näistä ongelmista. Viimeisessä ilmoituksessa tätä mainintaa lapsista ei ole, ja sekä otsikko (”Taas suomalainen!”), että kuvassa yksin kadulla istuva ihminen korostavat sitä, että vältettävässä tulevaisuudessa tilanne kohdataan yksin. Lapsia koskevan huomion sijaan tässä viimeisessä ilmoituksessa on lukijaa vältettävän tulevaisuuden avulla provosoiva elementti, sillä siinä esitetään mielikuviin perustuva harkinta ennalta-arvattavaksi käytökseksi tunnelatautuneen sanonnan avulla: ”Kun ruoho alkaa näyttää vihreämmältä”. Suomeen jäädessä eli toivottavassa tulevaisuudessa taas olisi vastassa paljon mahdollisuuksia ja vedotaan kuuluvuuteen: ”Suomessa olet suomalainen suomalaisten joukossa”.

Vältettävään tulevaisuuteen sisältyy myös pettymys. Pettymys johtuu tulevaisuuteen kohdistuvien positiivisten odotusten (”leveämpi leipä”) kohtaamattomuudesta maastamuuton mukanaan tuomien ongelmien myötä. Tässä tulevaisuuskuvassa pettymys ei ole osittaista, vaan totaalista, sillä vastassa on ongelmia paremman toimeentulon ”sijasta”, ei sen lisäksi.

3.2.2 ”Lähtösi jälkeen Suomessa ovat monet asiat muuttuneet enemmän kuin maisemat” – Ruotsinsuomalaisille kohdennetussa lehti-ilmoituksessa ja tietoisuudessa luodaan katkos lähtöhetken ja nykyisyyden välille

Kokemustila

Ruotsinsuomalaisille kohdistetuissa materiaaleissa¹⁷¹ eli lehti-ilmoituksessa ja tv-tietoisuudessa perimmäisenä tavoitteena on pyrkimys saada ruotsinsuomalaiset harkitsemaan paluumuuttoa. Tämä liittyy sekä lehti-ilmoituksessa että tietoisuudessa kahteen osatavoitteeseen. Ensimmäinen tavoite on pyrkimys muuttaa mielikuvia ja asenteita suotuisammiksi yhteiskunnallisia olosuhteita eli Suomen työmarkkinatilannetta kohtaan. Toinen tavoite on vaikuttaa työllisyyspalveluita ja niiden saatavuutta koskeviin tietoihin ja asenteisiin.

Sekä lehti-ilmoituksessa että tietoisuudessa kokemustilan kannalta olennainen vertailuasetelma on luotu korostamalla työmarkkinatilanteen muutosta. Kyseessä on siis ajallinen katkos nykyisyyden ja lähtöhetken välillä. Nykyisyys ja lähimenneisyys niputetaan tiiviisti yhteen tekemällä oletus siitä, että lähimenneisyydessä havaittu positiivinen avoimien työpaikkojen määrään liittyvä kehityskulku on jatkunut lähimenneisyydestä nykyhetkeen ja tulee jatkumaan edelleen tulevaisuuteen. Kyseessä on siis lineaarinen kehitys (”Ja noususuhdanne jatkuu”).

Tähän jaotteluun liittyvä menneisyys kuvataan molemmissa materiaaleissa pistemäisesti ja tiettyyn hetkeen sidotulla tavalla sen sijaan, että kuvattaisiin esimerkiksi menneisyydessä tapahtuneen kehityskulun suuntaa tai voimakkuutta. Tämä johtuu siitä, että lähimenneisyyden tilanne annetaan lukuna (”Suomessa oli kesäkuussa 22 000 avointa työpaikkaa”, ”Tälläkin hetkellä työnvälityksessä on 27 600 avointa työpaikkaa”). Tälle luvulle ei kuitenkaan anneta yhtä konkreettista vertailukohtaa menneisyydestä ja muutoksen mittakaava jää näin sumeaksi kontekstin puuttuessa (”jatkuvasti enemmän kuin esimerkiksi viime vuonna”).

¹⁷¹ Kaikki tämän alaluvun 3.2.2 huomiot koskevat samaa tietoisuutta ja lehti-ilmoitusta, jos lähdeä ei ole erikseen tarkennettu.

Tv-tietoisuus [00:18:56-00:20:02] AJANKOHTAINEN KAKKONEN. -ohjelmaan upotettuna 5.7.1973. RITVA-tietokanta, Radio- ja televisioarkisto, Kansallinen audiovisuaalinen instituutti. Pysyvä tunnistus: <https://rtva.kavi.fi/program/details/program/22704773> Helsingin Sanomat 12.7.1973.

Kohderyhmä huomioon ottaen tämä lähimenneisyyden ja nykyisyyden muodostama kokonaisuus edustaa jakoa tuttuun ja tuntemattomaan, mutta tilallisuuden sijaan se perustuu ajallisuuteen, kun verrataan toisiinsa lähtöhetken Suomea (tuttu) ja nykyhetken Suomea (tuntematon). Sen sijaan minkäänlaista vertausta Ruotsiin ei tehdä.

Tietoiskussa ongelmana esitetään työvoiman puute, eli yksilön sijaan ongelmien kokijaksi esitetään yhteiskunta. Työpaikkoja mainitaan olevan avoimna erityisesti Etelä-Suomessa ja Helsingissä sekä lähes kaikilla aloilla. Erityisinä pula-aloina otetaan esiin juuri ne alat, joilla suomalaiset eniten Ruotsissa työskentelivät, eli teollisuus- ja rakennusala. Lisäksi mainitaan palvelualalla olevat työtehtävät.

Myös näissä materiaaleissa tiedon välittämistä työvoimatoimiston henkilökunnalta lukijan käyttöön kuvattiin verbeillä saada ja palvella. Kuitenkin lehti-ilmoituksessa etenkin sanavalinnat keskustella, opastaa ja pyytää luovat mielikuvan tasavertaisesta vuorovaikutussuhteesta viranomaisen ja lukijan välillä. Myös työvoimatoimistossa poikkeaminen lomamatkalla viittaa siihen, että lukijan ei tarvitse lomallakaan sovittaa aikataulujaan viranomaisen mukaan, vaan palvelut ovat hänen käytettävissään silloin, kun hänelle sopii. Samankaltaiseen asetelmaan viittaa tietoiskusta löytyvä ilmaus ”halutessasi kuulla”, joka viittaa lukijan olevan tässä se osapuoli, jolle annetaan valta määrittellä itse, onko tieto hänelle hyödyllistä vai ei.

Tietoiskussa pyritään kumoamaan työvoimapalveluihin ja paluumuuttoon kohdistuvia negatiivisia odotuksia. Työvoimapalvelut esitetään positiivisessa valossa osoittamalla, että kyseiset ongelmiksi koetut seikat on todellisuudessa otettu huomioon, eikä niistä tarvitse huolehtia. Nämä oletetut ja kumottavat ongelmat muodostavat tärkeän osan tietoiskun kokemustilasta, sillä ne viittaavat siihen, että palveluihin osallistumisen ja paluumuuton esteinä olisivat erityisesti kieleen liittyvät ongelmat työvoimapalveluissa (”Kieli ei ole ongelma.”) ja se, että paluumuutto on kallista (”Kotiinpaluu on rahakysymys”). Toisin sanoen paluumuuton esteiksi esitetään siirtymään eli paluumuuttoprosessiin liittyvät vaikeudet (”He tuntevat pulmasi”) sen sijaan, että olisi kyse Suomen ja Ruotsin veto-, pito- tai työntötekijöistä. ”Kotiinpaluu” viittaa kuitenkin sanavalintana vetotekijään, joka toimii aina kotimaan eduksi.

Odotushorisontti

Sekä ruotsinsuomalaisille kohdistetussa lehti-ilmoituksessa että tv-tietoiskussa työmarkkinatilanteen tulevaisuus kuvataan poikkeuksetta valoisana. Vaikka näkymä menneeseen on näissä materiaaleissa hyvin lyhyt, odotushorisontin suuntaan näkyvyys on pitkä: erityisesti avoinna olevien työpaikkojen pysyvyydestä mainitseminen lehti-ilmoituksessa pidentää horisonttia.

Työmarkkinoiden tulevaisuus kuvataan myös avoimena. Kehitykselle ei nimittäin määritetä mitään päätepistettä, vaan sen sijaan erityisesti lehti-ilmoituksen osalta sille määritetään vahvasti suunta ("Avautuu jatkuvasti enemmän").

Odotukset kuvataan myös hyvin konkreettisina, sillä tarkimmalla tasolla eli työpaikkakohtaisesti tulevia työvoimatarpeita kuvataan juuri "Lähitulevaisuudessa" - alkuisessa lauseessa tietoiskussa. Esitellyt työpaikat ovat teollisuusalalla: terästehdas, öljynjalostamo, atomivoimala ja rautaruukki sekä viimeisenä "Kostamus Neuvostoliitossa".

Myös palveluihin osallistumisen osalta tulevaisuus on yksiselitteisen valoisa eikä lukijalla mitään hävittävää vaan ainoastaan saatavaa: korvauksia, avustuksia, mahdollisuuksia ja opastusta. Tämä tulee esille myös tarjota-verbivalinnassa: "mitä vaihtoehtoja Suomella on nyt tarjota Sinulle".

Mitä tulee muuton harkitsemisen prosessiin, tulevaisuus jätetään myös palveluiden osalta avoimeksi, sillä mahdollisuudet saada tietoa eivät rajaudu Suomessa oleskelun keston mukaan. Sekä lehti-ilmoituksessa, että tietoiskussa mainitaan mahdollisuus saada tietoa Suomeen kohdistuvasta muutosta myös Ruotsin työnvälityksistä, ja tietoiskussa korostetaan lisäksi erityisesti sitä, että tietoa on saatavilla suomeksi myös Ruotsissa. Näin ollen harkintaprosessin sisäinen aika näyttäytyy näiden mediamateriaalien kohdalla hyvin erilaisena, kuin muiden – aika joustaa, eikä harkinnan aloittaminen tai tiedon hankkiminen ole koskaan liian myöhäistä.

Lisäksi tietoiskussa odotushorisontti tiedon hankkimista ja muuttoprosessia koskien on tavallaan raivattu esteettömäksi jo tehtyjen toimien, eli palveluiden monikielisuuden ja erilaisten muuttoon liittyvien avustusten ja korvausten ansiosta. Näin ollen odotushorisontissa on sujuva muutto, jossa suunnittelun osalta ei törmää kielimuuriin tai toteuttamisen kannalta rahan puutteeseen.

3.3 Johtopäätökset argumentaatioanalyysistä

Vaikuttamista tarkastelevassa maisterintutkielmassani ensimmäinen apukysymykseni oli, mihin kampanjamateriaalissa halutaan vaikuttaa. Vaikka kampanjan osalta oli alun perinkin tiedossa yleisen tason tavoitteet, analyysin lopputuloksena voin sanoa, että vaikuttamisen painopisteet ovat erilaisia sekä eri viestintämuotojen että eri kohderyhmien kannalta tarkasteltuna.

Esitteessä ”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?”¹⁷² pyrittiin vaikuttamaan ensisijaisesti siihen, että lukija suhtautuisi työvoimapalveluihin osallistumiseen eli kanavointisopimuksen yksilöille kohdistuviin seurauksiin myönteisesti. Toisin sanoen esitteessä pyritään oikeuttamaan lukijaan mahdollisesti vaikuttavat politiikkatoimet. Lukija pyritään vakuuttamaan siitä, että kanavointisopimuksen myötä palveluihin osallistumista ei voi välttää, mutta tämä päätös on tehty lukijan omaksi parhaaksi ja työvoimapalvelujen uudistamisen myötä palvelut ovat parempia kuin ennen. Sopimus esitetään ratkaisuna ja erityisesti vastapainona kuulopuheille, joista lukijaa varoitetaan. Lukijaa ohjataan kokemaan Suomeen jääminen hyvänä ratkaisuna ja Ruotsiin lähteminen huonona ratkaisuna.

Esitteessä ”Työtä?”¹⁷³ pyritään vaikuttamaan lukijan näkemykseen Suomen ja Ruotsin välisestä elintaseroista ja sen merkittävydestä. Näkemyksen muodostaminen monien eri esitteessä käsiteltyjen osa-alueiden pohjalta ja tähän perustuva oman tulevaisuuden suunnittelu esitetään niin monimutkaisena tehtävänä, että siinä onnistuu parhaiten asiantuntijan avustuksella. Näin ollen lukija pyritään vakuuttamaan siitä, että asiantuntijan luo hakeutuminen on paras ratkaisu.

Vaikka Suomessa asuville kohdistetuissa lehti-ilmoituksissa (3)¹⁷⁴ oli paljon samaa kuin ”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?” -esitteessä, kanavointisopimusta ei mainittu ja ilmoituksissa korostui erityisesti maastamuuttamiseen liittyvä sosiaalinen näkökulma: niissä pyrittiin vaikuttamaan erityisesti siihen, että lukija kokisi Suomen Ruotsia paremmaksi vaihtoehdoksi näiden seikkojen takia. Otsikot ja kuvat korostivat kullekin ilmestymishetkelle ajankohtaiseksi oletettua asiaa, esimerkiksi ensimmäisessä

¹⁷² Sokkonako leveämpää leipää etsimään? IA Ministeriöt So-T (pieni). Kansalliskirjasto, Helsinki.

¹⁷³ Työtä? IA Valtionhallinto, Työministeriö, Työvoimatoimistot, Kirjaset. Kansalliskirjasto, Helsinki.

¹⁷⁴ Helsingin Sanomat 21.6.1973. Helsingin Sanomat 23.8.1973. Helsingin Sanomat 31.8.1973.

ilmoituksessa otsikon avulla korostettiin sitä tavoitetta, että lukija kyseenalaistaisi Ruotsista tulleiden lomailijoiden kertomia asioita.

Ruotsinsuomalaisille kohdistetussa lehti-ilmoituksessa ja tietoisuudessa¹⁷⁵ pyritään vaikuttamaan siihen, että lukija kokisi paluumuuton vaihtoehtona ja harkitsisi sitä. Tähän pyritään yrittämällä vaikuttaa näkemykseen Suomen työmarkkinoiden aiempaa paremmasta tilasta ja työllisyyspalveluiden ja tiedon saatavuudesta matalalla kynnyksellä, ilman kieleen tai paikkaan liittyviä esteitä.

Toinen apukysymykseni oli, minkälaisia kokemuksia tiettyyn asiaan liitetään. Esitteessä ”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?” tärkein kokemustilaan kuuluva vertailuasetelma tehdään menneen tulevaisuuden ja nykyisen tulevaisuuden välille. Kanavointisopimus toimii näiden välissä katkoksenä erottaen ne toisistaan ja koska esitetty muutos parempaan on jo tapahtunut, se on tärkeä osa kokemustilaa.

Tästä erottelusta käsin pystyy oikeastaan jäsentämään kaikkia muita tämän esitteen kokemustilaan liittyviä asioita, kuten työvoimapalveluiden uudistusta ja kuulopuheiden ja työvoimatoimistosta saatavan tiedon ja niin sanottujen kuulopuheiden suhdetta toisiinsa. Viimeksi mainittuun liittyy monia muita ulottuvuuksia, joilla näitä toisensa poissulkevia tiedonlähteitä kuvaillaan (esim. tyhjentävä – riittämätön, luotettava – ”liian epävarma pohja”). Tähän tiedonlähteen valintaan taas liittyy päätöksentekoon liittyvä jaottelu: asiantuntijatiedon hyödyntämisen esitetään johtavan jäämiseen, ja kuulopuheisiin uskomisen maastamuuttoon. Lähtemiseen liitetään päätöksenteon nopeus ja tunteellisuus, jäämiseen taas hitaus ja rationaalisuus.

Esitteessä ”Työtä?” tärkein kokemustilaan liittyvä vertailuasetelma liittyy siihen, huomioidaanko elintasoeron merkittävyyttä arvioidessa pelkästään tieto palkasta vai kaikkia muitakin asiaan liittyviä tietoja (verotus, sosiaaliturva, jne.) kokonaisuutena. Samalla tavoin kuin ”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?” -esitteen kohdalla, muut kokemustilaan liittyvät ulottuvuudet voi jäsentää tämän tärkeimmän vertailuasetelman mukaisesti. Näitä ulottuvuuksia, joiden avulla esitteessä argumentoidaan

¹⁷⁵ Tv-tietoisku [00:18:56-00:20:02] AJANKOHTAINEN KAKKONEN. -ohjelmaan upotettuna 5.7.1973. RITVA-tietokanta, Radio- ja televisioarkisto, Kansallinen audiovisuaalinen instituutti. Pysyvä tunnistus: <https://rtva.kavi.fi/program/details/program/22704773> Helsingin Sanomat 12.7.1973.

kokonaisvaltaisen harkinnan puolesta ovat esimerkiksi ennakoimattomuus – ennakoitavuus, riittämättömyys – riittävyys ja unelmat – todellisuus.

Suomessa asuville kohdistetuissa lehti-ilmoituksissa (3) korostuu suoraviivaisempi jako lähtemiseen ja jäämiseen keskeisenä tekijänä. Sosiaalisen puolen korostamisessa hyödynnetään kokemusta Suomen tuttuudesta ja Ruotsin tuntemattomuudesta. Esitteen kanssa yhteistä on työvoimapalvelujen uudistuksen korostaminen katkoksenä menneen ja nykyisyyden välillä sekä kuulopuheiden esittäminen riittämättömänä ja työvoimapalveluista saatava tieto luotettavana ja monipuolisena.

Myös ruotsinsuomalaisille kohdistetuissa mediamateriaaleissa hyödynnetään jakoa tuttuun ja tuntemattomaan, mutta tilallisuuden näkökulman sijaan tämä perustuu ajallisen eron korostamiseen lähtöhetken ja nykyhetken työmarkkinatilanteen välillä.

Eri kohderyhmille suunnatuissa materiaaleissa palveluihin osallistuminen ja niissä tapahtuva vuorovaikutus kuvataan erilaisena. Suomessa tai molemmissa maissa asuville kohdistetussa viestinnässä osallistuminen kuvataan välttämättömänä ja ainoana järkevänä ratkaisuna. Vuorovaikutus on yksisuuntaisempaa, sillä osallistujan rooli on kuunnella ja ottaa vastaan neuvoja. Sen sijaan ruotsinsuomalaisille kohdennetussa viestinnässä palvelut esitetään mahdollisuutena, palvelujen vaivattomuutta korostetaan ja vuorovaikutus on luonteeltaan kaksisuuntaista eli keskustelevaa.

Eri kohderyhmille suunnatuissa materiaaleissa on myös erilaisia ”sisäisiä aikoja”, jotka ovat tärkeä osa kokemustilaa. ”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?” -esitteessä olennaisinta on päättämisen sisäinen aika ja ikään kuin pyrkimys lisätä yksilön harkintaan kuluva aikaa tai kelata sitä taaksepäin. Suomessa asuville suomalaisille kohdistetuissa lehti-ilmoituksissa vältettävän kehityskulun sisäinen aika tulee esiin viestin kytkemisenä ajankohtaiseen asiaan: ensin kuunnellaan kuulopuheita, sen jälkeen suunnitellaan lähtöä ja viimeisenä kärsitään seurauksista. Tämä kaari ei kuitenkaan tule esille lukijalle, sillä ilmoitusten julkaisujen välissä on viikkoja.

”Työtä?” -esitteessä ja ruotsinsuomalaisille kohdennetuissa lehti-ilmoituksissa tulee esille yhteiskunnallisempi näkökulma ajan hahmottamiseen. Siitä huolimatta, että pohjatiedot on tuotettu vuonna 1971 korkean inflaation aikana, ne esitetään silti tarkalla tasolla ja Suomen ja Ruotsin elintasoeron oletetaan pysyneen miltei täsmälleen samansuuruisena. ”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?” -esitteessä kuitenkin korostettiin sitä, että

työvoimapalveluista saa ajantasaiset tiedot. Suhtautuminen ajan kulumisen merkitykseen vaihtelee siis aineistossa argumentaation tavoitteen mukaan.

Kolmas apukysymykseni oli, millaisia tulevaisuuksia kokemuksiin liitetään. ”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?” -esitteessä nykyinen tulevaisuus esitetään deterministisesti hyvänä, sillä kaikki muuttajat ohjataan uudistettuihin työvoimapalveluihin heidän omista valinnoistaan riippumatta. Esitteessä kuvataan kuitenkin myös vältettävä tulevaisuus, mutta se on täysin alisteinen toivottavan tulevaisuuden kuvaukselle. Vaikka se ei voi toteutua, sillä on todella tärkeä tehtävä argumentaatiossa. Tässä valossa termit toivottava ja vältettävä tulevaisuus suhteutuvat toisiinsa mielenkiintoisella tavalla. Ne muuttuvat sisäkkäisiksi, sillä vältettävän tulevaisuuden *välttämisestä* tulee osa toivotun tulevaisuuden sisältöä.

Koska tämä vältettävä tulevaisuus on esitelty ennen kanavointisopimusta ja sen mukanaan tuomaa toivottavaa tulevaisuutta, rakenne muistuttaa mielestäni monella tapaa mainoksia. Niissä esitellään ensin jokin ongelma, jota ei mainostettavan tuotteen ansiosta tarvitsekaan kohdata. Mainosten kohdalla valinta on kuitenkin kuluttajalla, sillä hänen ei ole pakko ostaa kyseistä tuotetta, vaan hän voi käyttää omaa harkintaansa. Kampanjan osalta kyseessä on kuitenkin vallan käyttöön liittyvä tilanne, sillä lukijalla ei ole tätä valinnanvapautta. Tämä tulee esille lukijan reaktioon kohdistuvissa odotuksissa, kun esitteen loppupuolella lukee, että uuden toimintatavan avulla ei pyritä rajaamaan lukijan vaihtoehtoja, vaan päinvastoin. Nämä lukijan reaktioita ennakoivat kohdat muodostavatkin yhden osan odotushorizontista.

”Työtä?” -esitteessä Suomen ja Ruotsin välisen elintasoeron oletetaan pysyvän jatkossakin samansuuruisena kuin menneisyydessä ja nykyisyydessä, eli molempien maiden tulevaisuus hahmotetaan lineaarisena. Yksilötason odotushorizontit ovat kuitenkin enemmän näkyvillä tämän perustavanlaatuisen oletuksen jäädessä argumentaation taustalle. Yksilötason odotushorizontti jakautuu kahtia vältettävään ja toivottavaan tulevaisuuteen sen suhteen, tuleeko hän muuttaessaan pettymään elintasoeroon, vai ei. Yksilötasolla korostuva pettymyksen välttäminen on hyvin mielenkiintoinen asia aiheeni näkökulmasta, sillä pettymyksen tunne syntyy odotusten ja kokemusten välisestä ristiriidasta: näiden välinen koettu ero on pettymyksen tunteen keskeisin sisältö. Tämä on mielestäni hyvä esimerkki siitä, kuinka näkemys nykyhetkestä muodostuu odotusten kautta: pettymys vältetään vaikuttamalla odotuksiin. Näin asennetta Suomeen jäämistä

kohtaan voidaan pyrkiä parantamaan laskemalla odotuksia Ruotsia kohtaan, eikä parantamalla näkemystä suomalaisista työmarkkinoista tai vaikuttamalla lähtömaan tilanteeseen konkreettisesti.

Esitteiden odotushorisontteihin sisältyy tekemisen ja toimijuuden näkökulma. Oikeanlaisen tiedon hankkiminen on esitteissä maastamuuttamiseen liittyvien ongelmien välttämiseksi tärkein asia, joten vältettävä tulevaisuus liittyy tekemiseen tai tekemättä jättämiseen harkinta- ja muuttoprosessissa. Näkemykset lähtemisestä huonompana ja jäämisestä parempana ratkaisuna tulevat kyllä esille, sillä tiedon hankinnan eli oikean menettelytavan esitetään johtavan tähän lopputulokseen. Negatiivisista seurauksista puhutaan kuitenkin yleisellä tasolla ongelmina.

Suomalaisille kohdistetuissa lehti-ilmoituksissa lähteminen ja jääminen korostuvat kuitenkin paljon enemmän ja painotus on näissä muuton lopputuloksissa eli maastamuuton seurauksissa prosessin sijaan. Muuton lopputuloksessa korostuu ulkoinen uhka eli se, mitä lukija tulee kohtaamaan muiden toimesta, jos hän päättää muuttaa Ruotsiin. Tämä odotushorisontissa oleva uhka perustuu muuttajan kansalaisuuteen ja identiteettiin eli hänen ominaisuuksiinsa toimijuuden sijaan: hän on ulkopuolinen ja ”toisen luokan kansalainen”.

Ruotsinsuomalaisille kohdistetussa lehti-ilmoituksessa ja tietoisuudessa odotushorisontti on hyvin toisenlainen verrattuna muihin tutkimiini materiaaleihin. Ainut tulevaisuuteen sijoittuvaan ongelmaan viittaava tekijä on maininta yhteiskunnallisesta ongelmasta eli työvoiman ”puutteesta”, mutta tätä ongelmaa ei avata sen tarkemmin, sen vain oletetaan tulevaisuudessa jatkuvan. Yksilön näkökulmasta odotushorisontti on kirkas, ja näkyvyys pitkä – työtä on saatavilla useilla aloilla, niitä esitellään konkreettisella tasolla ja työpaikat ovat pysyviä. Lisäksi tie palveluihin kuvataan esteettömänä, sillä palveluiden saaminen omalla kielellä ei ole myöhäistä, vaikka kerkeäisikin jo palata Ruotsiin.

4 Retorinen analyysi: epävarmuuden elementit ja tunteiden esittäminen kuvissa

4.1 Esitteet

4.1.1 ”Hyväuskoista on helppo höynäyttää” – ”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?” - esitteessä huolestunut perheenisä on muiden armoilla ja autettavana

Epävarmuuden elementit

Ennuste oli ”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?” -esitteessä¹⁷⁶ kaikista yleisimmin esiintyvä epävarmuuden elementti, sillä se oli nähtävissä 6/8 havaintoyksiköistä. Tulkitsin ennusteen hyödyntämiseksi sellaiset kokonaisuudet, joissa viitattiin sekä työnvälitykseen nimeltä (auktoriteetti), että sieltä saataviin tietoihin (data). Asiantuntijuuden korostamisessa on esitteen kuvauksissa kyse siitä, että työnvälityksessä sijaitsevan tiedon välityksellä myös yksilöllä on pääsy oikeanlaiseen tietoon, jonka avulla hän voi tuntea tulevaisuuksia ja välttää ongelmia.

Asiantuntijuuden merkitystä vahvistaa esimerkiksi asiantuntijan ja lukijan tietotasojen eron korostaminen lukijaan kohdistuvalla kysymyksellä heti otsikossa: ”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?”. Erityinen tapa vedota auktoriteettiin ja pyrkiä sen avulla politiikan legitimointiin löytyy kanavointisopimuksen esittelyn yhteydestä, jossa tuodaan esille muitakin instituutioita kuin Suomen ja Ruotsin työvoimaviranomaiset, eli mainitaan ”johtavat työmarkkinajärjestöt, myös työntekijäjärjestöt”.

Auktoriteettiasemasta viestii näiden ennusteen elementin sisältävien kohtien osalta myös runsas käskymuotojen käyttö (”Älä muuta - -”, ”Ota asioista selvä.”, ”Älä päätä hätiköiden” jne.). Myös kehottaminen esiintyy yhden kerran (”Parasta sinun on siis käydä - -”), kuin myös listauksen käyttö korostamassa päätöksentekoon tarvittavien tietojen suurta määrää (”- - mm. sosiaalipolitiikkaa, koulutusta ja asumistukea koskevista kysymyksistä, samoin tietoja työmarkkinajärjestöistä”).

¹⁷⁶ Kaikki tämän alaluvun 4.1.1 huomiot koskevat tätä esitettä, jos lähdettä ei ole erikseen tarkennettu. Sokkonako leveämpää leipää etsimään? IA Ministeriöt So-T (pieni). Kansalliskirjasto, Helsinki.

Todennäköisyyden elementin käyttö oli tässä esitteessä Bestin epävarmuuden elementeistä melkein yhtä yleinen kuin ennuste, eli raportoin sen käyttöä 5/8 havaintoyksikössä. Esitteessä tällaisia täysin varmoina pidettäviä asioita ovat maastamuuton harkitseminen tai kuulopuheisiin uskominen. Käskymuodot ylipäänsä viestivät auktoriteettiasemasta eli liittyvät edellä esitellyllä tavalla ennusteeseen, mutta lisäksi kieltojen käyttö eli estäminen kertoo siitä, että jotakin asiaa pidetään hyvin todennäköisenä, jopa oletuksena ("Älä muuta" ja "Jätä kuulopuheet"). Lisäksi estäminen tuli esille myös yhteiskunnallisessa kontekstissa ("- - sopimus pyrkii ennakoita estämään").

Todennäköisyyden käyttö tulee selkeämmällä tavalla esille väitteissä, joissa jotain esitetään tapahtuvaksi määrittelemällä jokin tietty varmuusaste: esimerkkejä aineistosta ovat ilmaisut kuten "aina" ("muutto toiseen maahan on aina vaikeampi vaihtoehto") ja "ei koskaan" ("Uusiin oloihin sopeutuminen ei koskaan suju kitkatta"). Aikaan liittyvien ilmaisujen lisäksi jonkin asian helppouteen viittaaminen on esimerkki todennäköisyyden ilmaisemisesta ("Hyväuskoista on helppo höynäyttää").

Myös apuverbi "saattaa" on hyvin konkreettinen todennäköisyyden ilmaus, sillä se ei esiinny ikinä yksin, vaan aina toisen verbin kanssa ilmaisten asiaan liittyvää epävarmuutta ("saattavat vaikeudet kasvaa"). Myös "kun" -sanon käyttö kertoo siitä, että jotain asiaa pidetään hyvin todennäköisenä tai jopa varmana, muutenhan voisi käyttää sanaa "jos". Hyvä esimerkki tästä on "Kun rajan toisella puolella alkaa ruoho näyttää vihreämmältä". Tällaisten lauseiden käyttö on tulevaisuutta koskevan argumentoinnin kautta mielenkiintoista, sillä ne tekevät odotushorisontista kaksitasoisen. Ensimmäistä tasoa pidetään erittäin todennäköisenä. Huomio kiinnittyy kuitenkin enemmän toiseen tasoon eli siihen, mitä ensimmäisestä tasosta esitetään seuraavan.

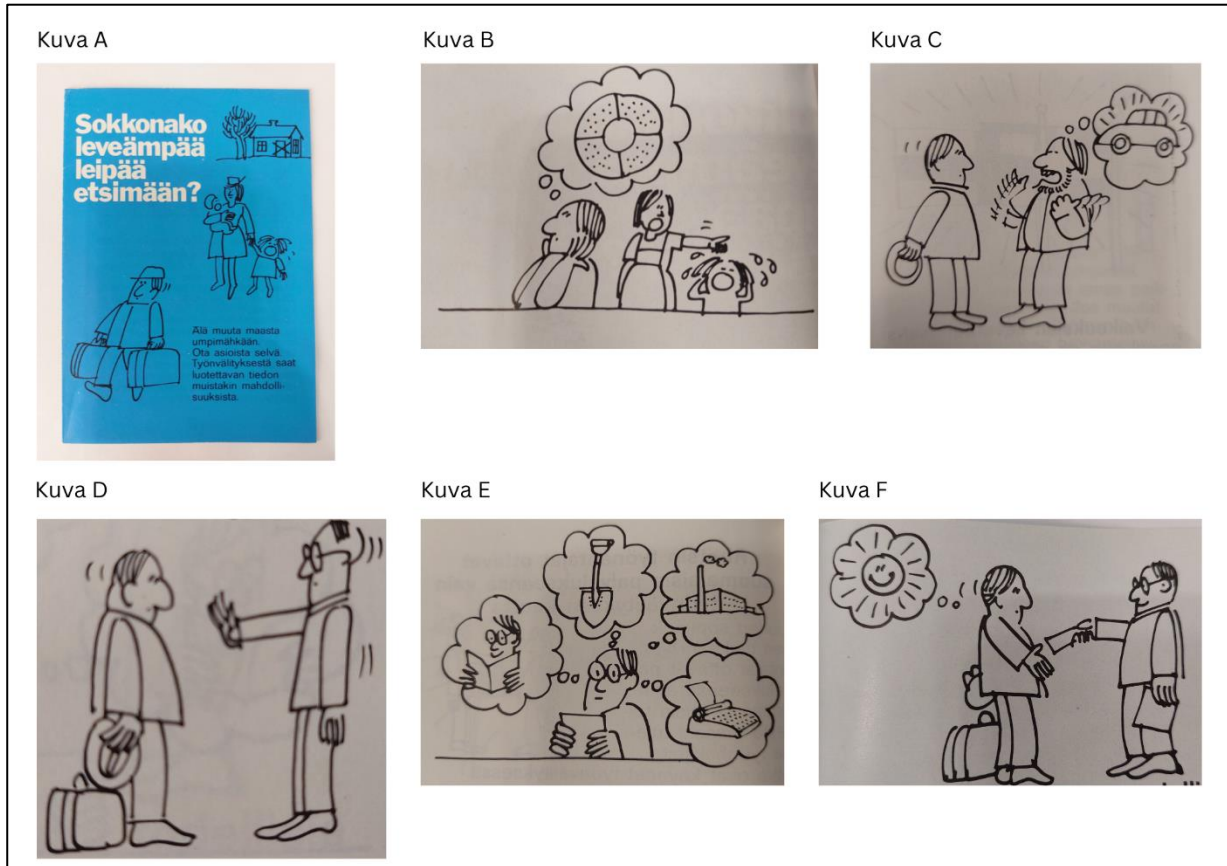
Esitteessä laajuus tuli esille kolme kertaa. Yksi niistä on heti esitteen ensimmäisessä sanassa "Sokkonako - - ?", sillä se ilmaisee hyvin totaalista tilannetta. Myös ongelmien monipuolisuutta kuvataan: "- - mm. työn ja asunnon saantiin sekä sopeutumiseen liittyviä ongelmia.". Yksi ilmaisuista oli todella voimakas ja viittasi hyvin konkreettisesti laajuuteen eli tässä tapauksessa kokoon:

- - jos lähdet matkaan tosiasioita tuntematta, saattavat vaikeudet kasvaa ylipääsemättömän suuriksi.

Ajoitus tuli esille kerran, viimeisellä sivulla. Kyseessä oli toteamus siitä, että "Katteettomat lupaukset eivät kauan elätä.", joka viittaa siihen, että toimeentuloon liittyviä ongelmia voi esiintyä jo hyvin nopeasti mahdollisen maastamuuton jälkeen.

Tunteiden kuvaukset

”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?” -esitteessä on melkein jokaisen havaintoyksikön eli tekstuaalisen kokonaisuuden yhteydessä siihen liittyvä kuva, jossa on aina sama päähahmo, eli piirretty mieshenkilö. Vain kahdessa tapauksessa näin ei ole: takakannessa kuvaa ei ole ollenkaan, ja sopimusta esittelevän tekstin kohdalla on piirrettynä Suomen ja Ruotsin liput.

Kuvio 2. Sokkonako leveämpää leipää etsimään? -esitteessä olevat kuvat, jotka sisältävät ihmishahmoja. Kuvien rajaukset, koonti ja aakkosilla nimeäminen ovat kirjoittajan tekemiä. Julkaisija: Työvoimaministeriö, Työnvälitysasian toimisto. Lähde: Sokkonako leveämpää leipää etsimään? IA Ministeriöt So-T (pieni). Kansalliskirjasto, Helsinki.

Esitteessä on siis yhteensä kuusi kuvaa, joissa on ihmishahmoja. Tekstuaalisesta kontekstista päätellen näistä kuvista kolmessa (A,B,C) kuvataan oletettua nykyhetkeä tai ainakin oletetuista, jo tehdyistä päätöksistä johdettavissa olevia lähitulevaisuuteen sijoittuvia asioita. Vasta näiden sivujen/kuvien lukemisen jälkeen lukijalle käy nimittäin ilmi, että kyseessä olikin mennyt tulevaisuus, eikä nykyinen tulevaisuus. Aikatasot käyvät ilmi kuvien yhteydessä olevista teksteistä. Kannen kotoa lähtemistä esittävän kuvan

yhteydessä (kuva A) käytetään käskymuotoja: ”Älä muuta maasta umpimähkään”, olettaen, että lukija on jo lähestulkoon tehnyt päätöksen muuttamisesta ja se tulee estää. Sama pätee kuulopuheisiin liittyvään kuvaan, jonka yhteydessä olevassa tekstissä lukee heti ensimmäisenä ”Jätä kuulopuheet” (kuva C). Tällöin oletus on, että niihin siis jo uskotaan. Kolmannessa oletettua nykyhetkeä kuvaavassa kuvassa (kuva B) on piirrettyä mies, joka pohtii toimeentuloaan ja tekstissä kirjoitetaan presensissä: ”Tuntuuko sinusta, että maasta muuttaminen on kohdallasi ainut vaihtoehto?”. Näiden kolmen oletetun nykyhetken kuvaamisen lisäksi kuvataan uudistuksen jälkeisiä vaihtoehtoja, eli vältettävä tulevaisuus yhdellä kuvalla ja toivottava tulevaisuus kahdella kuvalla. Vältettävää tulevaisuutta koskevassa kuvassa (kuva D) ruotsalainen työnantaja torjuu työnhakijan eleellään, koska tämä ei ole käynyt ensin työnvälityksessä. Vältettävää tulevaisuutta esittävä kuva on ainoa, jossa henkilö on tekstiyhteydestä päätellen Ruotsissa, eikä Suomessa. Toivottavat tulevaisuudet taas sisältävät miehen lukemassa esitteitä erilaisista työmahdollisuuksista ja vastaanottamassa paperia työvoimatoimiston asiantuntijalta (kuvat E ja F).

Huomattavaa on, että näistä kuudesta kuvasta viidessä päähahmolla on sama ilme, eli pisteillä kuvatut silmät ja pisteenä kuvattu suu. Ilmeen voi tulkita kuvaavan joko hämmennystä tai hämmästyttä, tai suppuun laitettua suuta eli kireyttä ja totisuutta. Toinen tulkinta saattaa olla kuvaavampi, sillä myös ruotsalaisen, hyvin varmaeleisen ja suorastaan ehdottoman työnantajan ilmeeksi on kuvattu samanlainen suu, ja tulkinta hämmentyneisyydestä olisi ristiriidassa hahmon asennon kanssa (kuva D). Tosin tämä seikka ohjaa tulkintaa vasta esitteen loppupuolella, ja itselleni intuitiivisin tulkinta ilmeestä oli hämmentyneisyys.

Vaikka kuvissa on muitakin hahmoja, mies ei puhu kenellekään yhdessäkään kuvassa, vaikka hän on kontaktissa hänelle puhuvan miehen, työnantajan ja työvoimapalveluiden virkailijan kanssa. Hän on toiminnan kohde suhteessa näihin perheen ulkopuolisiin hahmoihin, sillä kaikkien näiden vuorovaikutustilanteiden osalta mies hämmentynyt ilme kasvoillaan on itse täysin passiivinen. Kuulopuheista varoittavassa kuvassa (kuva C) on mies, joka puhuu kädet heiluen ja suu täysin auki esitteen päähenkilölle oletettavasti ajatuskuplassa olevasta autosta ja osoittaa peukalolla sen suuntaan. Päähenkilönä olevan miehen ryhti nojaa taaksepäin. Hän on vetänyt hattunsakin päästään taaksepäin kädellään, kavahtaen sitä intensiteettiä, jolla mies hänelle puhuu. Vaikka takakannessa ei ole kuvaa, siellä mainitaan jalkoihin jääminen ja hyväuskoisen höynäyttäminen, joka

selkeästi liittyy tähän kuvaan. Ruotsalaisen työnantajan tehdessä torjuvan stop -eleen kädellään käsi suorana, päähenkilömies suuntaa katseensa alas ja hänellä on niin sanotusti hattu kourassa (kuva D). Tämän kuvan yhteydessä olevassa tekstissä myös korostetaan kohteena olevista ilmaisuilla kuten ”ruotsalainen työnantajasi lähettää sinut”.

Työvoimapalveluiden virkailijan sisältämässä kuvassa virkailija ojentaa käsi suorassa paperin päähenkilömiehelle, mutta tämä ei kurottaudu ollenkaan eteenpäin ottaakseen sitä vastaan, joka korostaa nimenomaan virkailijan toimijuutta suhteessa mieheen (kuva F). Tähän kuvaan sisältyvät myös esitteen ainoat hymyt. Kumpikaan näistä ei kuitenkaan ole miehen kasvoilla. Toinen on piirretty auringolle, joka on miehen ajatuskuplan sisällä hänen saadessaan käteensä paperin, ja myös virkailija hymyilee. Ei ole merkityksetöntä kuvan kannalta, onko hymy välitöntä iloa kuvaavalla tavalla miehen kasvoilla, vai ainoastaan varovaiseen tyytyväisyyteen viittaavalla tavalla ajatuskuplassa. Tämä liittyy tekstiin, sillä siinä otetaan kantaa lukijan mahdollisiin reaktioihin: ”Uusi sopimus ei missään nimessä pyri rajoittamaan valinnan mahdollisuuksiasi, päinvastoin.”. Ylipäättään esitteen tunneskaala muuttuu alun hämmentyneisyydestä, huolesta ja yksinäisyydestä varovaiseen huojennukseen, joka saavutetaan asiantuntijatiedon kautta.

Esitteessä on kaksi kuvaa, jossa miehellä on omaa toimijuutta. Ensimmäinen näistä on kannen kuva, jossa mies on jättämässä taakse jäävän omakotitalon ”taakseen katsomatta” (kuva A). Kuvassa on mukana nainen, lapsi ja vauva, mutta mies ei edes katso perheeseensä päin. Lapsi seisoo tukevasti kahdella jalalla ja sekä vauva että lapsi itkevät. Naisella sen sijaan on totinen ilme ja hän näyttää epäröivän kävelyn ja seisomisen välillä. Perhe näkyy taustalla miehen ollessa se, joka pohtii yksin perheen valintoja ja kantaa vastuuta niistä. Tekstuaalinen konteksti ohjaa tähän tulkintaan, koska tekstissä sinutellaan lukijaa monikon käyttämisen sijaan: ”Älä muuta maasta umpimähkään”. Kuvassa on näkyvissä, mitä mies jättää taakseen, mutta ei sitä, mitä edessä on näkyvissä.

Myös seuraavassa kuvassa perhe on näkyvissä taustalla, mutta mies on kääntyneenä heistä pois päin. Mies nojaa kasvojaan käsiinsä eli hänellä on miettimiseen viittaava asento, naisen komentaessa itkevää lasta taustalla (kuva B). Pohtimista kuvaillaan tunteisiin liittyvillä sanoilla, jotka kuvaavat sen tunteisiin perustuvaksi. Tästä kertovat esimerkiksi verbivalinta ”Tuntuuko sinusta, että - - ?”, mielikuvien merkitystä korostava sanonta ”alkaa ruoho näyttää vihreämmältä” ja näiden vastinparina malttiin vetoaminen. Harkinta oletetaan siis tunteisiin perustuvaksi, ja niiden hallinnan tärkeyttä korostetaan. Mies on siis asennot ja tekstin huomioiden vaikeassa tilanteessa, sillä hän on yksin tunteidensa

kanssa. Myös vastuuta korostetaan, sillä ”Siirtyminen toiseen maahan on aina vaikeampi vaihtoehto niin itsellesi kuin perheellesikin”, ja lapset kuvataan itkemässä taustalla.

Toinen kuva, jossa miehellä on omaa toimijuutta, on ainoa kuva, jossa miehellä ei ole hölmistynyt ilme eli pisteenä kuvattu suu (kuva E). Kuvassa mies lukee paperia totisena eli hänen suunsa on piirretty viivaksi, ja ajatuskuplissa hänen päänsä ympärillä on neljä erilaista tulevaisuuden vaihtoehtoa. Ensimmäisessä kuplassa on kuvattuna hän itse hymyilevänä silmälasit päässä lukemassa kirjaa, toisessa näkyy lapio, kolmannessa tehdas ja neljännessä kirjoituskone. Hän pitää kaksin käsin kiinni paperista ja näyttää keskittyneeltä. Huomionarvoista on, että tässä uudistuksen jälkeisiin palveluihin liittyvässä kuvassa ei enää ole mitään maastamuuttoon liittyvää. Mielenkiintoisella tavalla miehen omaa konkreettista toimintaa sisältävät kuvat eli kotoa poistuminen ja esitteen lukeminen muodostavat ikään kuin vastinparin toisilleen: toisen kohdalla tulevaisuus on tekstin ja kuvan asettelun perusteella näkymättömissä ja toimitaan ”sokkona”, kun taas toisen kohdalla (kotimaan) tulevaisuus on kuviteltavissa.

4.1.2 ”Riittääkö parempi palkka?” – ”Työtä?” -esitteessä pyritään välttämään henkilökohtainen pettymys ja asiantuntija esitetään tulevaisuuden tulkkina

Epävarmuuden elementit

”Työtä?” -esitteessä¹⁷⁷ asiantuntijuuteen ja dataan perustuvaa ennustetta käytettiin jokaisessa havaintoyksikössä kahdeksasta. Nämä ennusteet ovat hyvin keskeisessä osassa, sillä niiden avulla rakennetaan dataan perustuva kuva nykyisyydestä ja myös tulevaisuudesta kutakin osa-aluetta koskien (esim. kulutushyödykkeiden hinta, asumisen hinta). Vaikka jokaisen elintasoeroon liittyvän osa-alueen esittelyn kohdalla ei erikseen mainita työvoimaviranomaisia tiedon tarjoajana, heti esitteen alussa tuodaan hyvin selkeästi lähdejulkaisuun viittaamalla esiin, että kaikki tiedot perustuvat tiettyyn työvoimaministeriön tekemään tutkimukseen vuodelta 1971. Näin ollen tutkimuksen tekijöiden auktoriteettiasema vaikuttaa kaikissa havaintoyksiköissä esitteen loppuun asti.

¹⁷⁷ Kaikki tämän alaluvun 4.1.2 huomiot koskevat tätä esitettä, jos lähdettä ei ole erikseen tarkennettu. Työtä? IA Valtionhallinto, Työministeriö, Työvoimatoimistot, Kirjaset. Kansalliskirjasto, Helsinki.

Vastapainona asiantuntijuuteen perustuvalla ennusteella lukijan tietämättömyyttä korostetaan esimerkiksi kysymyksellä: ”Mutta tiedätkö menoista mitään?”.

Erityisesti tässä esitteessä käytetään toistuvasti luetteloita, jotka korostavat asiantuntijuuden merkitystä. Ne korostavat sitä, mitä kaikkia tietoja lukijan tulisi ottaa huomioon muuttoa harkitessa. Luetteloita löytyy esitteestä useammasta kohdasta eli tehokeinoja toistetaan neljä kertaa¹⁷⁸. Neljännellä kerralla eli viimeisellä sivulla tehoa voimistetaan vielä rivittämällä jokainen asia omaksi kappaleeksi, kuin tehtäväliseksi, jonka jälkeen todetaan esitteen viimeisenä lauseena ”Työvoimatoimistosi neuvo sinua.”

Todennäköisyyden elementti tuli esille tässä esitteessä esille kaksi kertaa. Niissä on kyse tulevaisuutta koskevista varmoina pidettävistä asioista eli toisin sanoen 100 % todennäköisyydestä, joihin odotushorisontin seuraavan tason argumentointi perustuu. Näitä ovat ”Kun harkitset muuttoa Ruotsiin - -”, ja ”Kun lasket sitä, nousevatko ansiot todella”.

Esitetyn tulevaisuuden ongelman laajuutta kuvaa verbivalinta ”riittää”: ”Riittääkö parempi palkka?”. Asia esitetään siis niin, että elintasoeroissa ei siis ole kysymys elintasoeroista aste-eron näkökulmasta, vaan maastamuutto saattaa jopa aiheuttaa ongelmia toimeentulossa.

Myös ajoitus tuli esille epävarmuuden elementtinä vain yhden kerran, kun korostettiin, miten heti Ruotsiin muuton jälkeen tulot ovat usein pienemmät kuin myöhemmin:

Useimmiten Ruotsiin muuttavien ansiot alussa jäävät vielä alle tässä mainitun keskitason.

Tunteiden kuvaukset

Myös ”Työtä?” -esitteessä suurin osa kuvista sisältää ihmisiä. Kuitenkin yhdessä kuvassa on kaksi kotia symboloivaa linnaa otsikon ”Oma koti kullaan kallis sekä Suomessa että Ruotsissa?” yhteydessä, ja lisäksi esitteessä on useampia taulukoita. En analysoi näitä kuvia enkä taulukoita, sillä niissä ei ole kuvattuna ihmishahmoja.

Suurin osa ihmisiä sisältävistä kuvista, viisi kuvaa kahdeksasta, kuvaavat tekstiyhteydestä pääteltynä vältettävää tulevaisuutta. Kahdesta kuvasta kuvien aikatasoa ei voi päätellä.

¹⁷⁸ Listauksia käytetään pienissä määrin muuallakin aineistossa, mutta tässä esitteessä ne olivat erityisen pitkiä ja toistuivat usein.

Ensimmäinen näistä kahdesta on esitteen kansi, koska siinä oleva pelkkä esitteen nimi ei riitä paljastamaan kuvan aikatasoa (kuva a). Kansi kuvaa hämmentyneisyyttä ja valinnan vaikeutta, sillä hahmolla on samanlainen pisteeksi kuvattu suu, joka oli yleinen toisessakin esitteessä. Tämä ilme kasvoillaan hän liikehtii niin nopeasti symmetrisesti puolelta toiselle Ruotsin lippu oikeassa kädessä ja Suomen lippu vasemmassa kädessä, että kuva on ikään kuin liikkeen nopeudesta suttuinen. Toinen on perhepotrettimainen kuva, jossa perhe on kuvattu edestäpäin ja sen jäsenet seisovat hymyillen tekemättä mitään, neutraalissa asennossa pitäen toisiaan kädestä (kuva g). Se kuvaa siis enemmänkin olosuhdetta kuin aikaan sijoitettavissa olevaa toimintaa, lukuun ottamatta ajatuskuplaan sijoitettua haikaraa, joka kertoo tulevaisuuteen liittyvistä toiveista. Tämä on myös ainoa kuva, jossa on päähenkilön lisäksi muita henkilöitä.

Kuvio 3. Työtä? -esitteessä olevat kuvat, jotka sisältävät ihmishahmoja. Kuvien rajaukset, koonti ja aakkosilla nimeäminen ovat kirjoittajan tekemiä. Julkaisija: Työvoimaministeriö. Lähde: Työtä? -esite. IA Valtionhallinto, Työministeriö, Työvoimatoimistot, Kirjaset. Kansalliskirjasto, Helsinki.

Esitteen viimeisessä kuvassa kuvataan toivottavaa tulevaisuutta, eli päähenkilöä saamassa tietoa lukemastaan kirjasta keskittynyt ja tarkkaavainen ilme kasvoillaan, kirjaan uppoutuneena niin, että vain silmät ovat näkyvissä (kuva h). Hahmon asento korostaa sitä, että informaatiota ja huomioon otettavia asioita on todella paljon, sillä mies istuu

kirjapinon päällä lukemassa omaan kokoonsa verrattuna hyvin suurta kirjaa niin, että hänen jalkansa eivät edes osu maahan. Kuvaan liittyvässä tekstissä luetellaan kaikkea sitä, mistä tulee ottaa selvää. Esite loppuu toteamukseen ”Työvoimatoimistosi neuvo sinua.”.

Kaikki tätä toivottavaa tulevaisuutta edeltävät vältettävää tulevaisuutta edustavat kuvat muodostavat yhdessä kokonaisuuden, jossa tunnetila liikkuu ahneudesta ja varmoista eleistä erittäin nopeasti epäröinnin, hämmentyneisyyden ja huolestuneisuuden kautta pettymykseen ja kiukkuun. Lopulta ennen viimeistä, toivottavan tulevaisuuden kuvittamista päädytään vielä hätäännykseen, joka johtuu juuri päätöksentekoon liittyvän tiedon suuresta määrästä (kuva f).

Kannen jälkeisen ensimmäisen tekstin yhteydessä on kaksi kuvaa, jotka liittyvät tekstin kohtaan ”Paremmat palkat ovat houkutelleet. Monet ovat myös pettyneet.” Houkutusta, jopa ahneutta kuvataan hampaat paljastavalla tyytyväisellä virnistyksellä ja varmaotteisella seteleiden selaamisella (kuva b), ja heti seuraavassa kuvassa tunnetilan muutosta kuvataan eri piirrostyylillä riippumatta samanlaisella hämmentyneellä pisteeksi piirretyllä suulla, joka esiintyi toisessa esitteessä lähes jokaisessa tarkastellussa kuvassa. Hahmolla on tässä kuvassa sormi suussa, kuin olisi juuri tajunnut jotain tärkeää (kuva c). Huolestuneisuutta ilmaistaan seuraavan kuvan epäuskoisella hymyllä ja otsan hikikarpaloilla hahmon lukiessa todella leveää haitarimallista esitettä, jonka hän on levittänyt käsiensä väliin. Tekstissä kerrotaan tässä kohtaa siitä, mitkä kaikki asiat vaikuttavat asumisen hintaan molemmissa maissa, ja kalleutta korostetaan otsikossa tunteikkaan sanonnan avulla: ”Oma koti kullan kallis sekä Suomessa että Ruotsissa?” (kuva d). Seuraavan kuvan pettymykseen ja mököttämiseen liittyvä asento ja ilme taas liittyy elintasoeron kuvaamiseen niin pienenä, että se ei olisi merkityksellistä: ”Jos nimittäin vertaamme palkkoja pelkästään eri alojen ammattimiesten osalta, ovat nimellisansiot Ruotsissa enää 50 % - 60 % korkeammat kuin Suomessa”. Kuvassa mies puristaa seteleitä tiukasti nyrkkiinsä kädet puuskassa kyykkyasennossa suu tiukkana, pitkänä viivana (kuva e). Sanoisin, että kuva on esitteen tärkein, sillä se sisältää yhdessä kuvassa esitettynä pettymyksen tärkeimmän sisällön, eli kuvauksen odotusten ja todellisuuden välisestä suhteesta. Viimeisessä vältettävää tulevaisuutta kuvailevassa kuvassa hahmo on kaikista levottomimman ja hätääntyneimmän oloinen, sillä hän heiluttaa itseään kannen tapaan puolelta toiselle niin nopeasti, että kuva on ”sotkeentunut” (kuva f). Keskellä olevissa kasvoissa ei ole kuvattu ilmettä ollenkaan, vaan pelkkää tyhjää. Sivuilla olevissa kasvoissa taas on jälleen hikikarpaloita ja pisteellä kuvattu suu. Kuvan tunnetilan tulkitsemisen

kannalta keskeisin asia tekstissä on se, että siinä kirjoitetaan rahojen ”riittämisestä” eli pärjäämiseen liittyvästä seikasta, ei ainoastaan elintasoerosta.

Kuvia käytetään siis avuksi sekä asioiden merkityksen korostamisessa, että merkityksen vähättelemissä. Toisaalta tietomäärän korostetaan kirjapinon ja leveän esitteen avulla olevan niin suuri, että se aiheuttaa huolta ja tarpeen kääntyä asiantuntijätiedon puoleen. Toisaalta taas elintasoero kuvataan niin merkityksettömän pieneksi, että sen tajuaminen aiheuttaa pettymyksen tunnetta ja vaarana on jopa rahojen riittämättömyys siinä määrin, että se aiheuttaa hätäntyneisyyttä.

4.2 Mediamateriaalit

Toisin kuin esitteissä, lehti-ilmoituksissa kuvitus on toteutettu valokuvilla, eikä piirroksilla. Lehti-ilmoitusten valokuvat on kuitenkin otettu oletettavasti ainakin Suomessa asuville kohdistettujen lehti-ilmoitusten osalta tätä tarkoitusta varten, sillä esimerkiksi ensimmäisen¹⁷⁹ ja kolmannen¹⁸⁰ lehti-ilmoituksen yhteydessä olevissa kuvissa näkyy taustalla saman talon kuisti. Lisäksi tämän jälkimmäisenä mainitun ilmoituksen kuva, jossa perhe kävelee pois päin talolta, on asetelmaltaan huomattavan samankaltainen kuin toisen esitteen kannessa ollut piirroskuva. Voisi sanoa, että kyseessä on siis valokuvaversio ja piirroskuvaversio samasta aiheesta. Tämä on olennainen asia siksi, että on valokuvien analyysin kannalta hyvin eri asia, onko valokuvat valittu olemassa olevien kuvien joukosta, vai otettu tätä tarkoitusta varten, jolloin asia on voitu kehystää juuri halutulla tavalla.

Tarkastelemani tietoisuus vertautuu hyvin esitteisiin ja lehti-ilmoituksiin kuvien analyysin kannalta, sillä kyseessä ei ole varsinaisesti liikkuva kuva, vaan henkilön puhuessa valokuvat vaihtuvat sen mukaan, mitä aiheita tekstissä mainitaan. Nykyajan termistöä käyttäen tietoisuus vertautuu siis enemmänkin diaesitykseen.

¹⁷⁹ Helsingin Sanomat 21.6.1973.

¹⁸⁰ Helsingin Sanomat 23.8.1973.

4.2.1 ”Toiseen maahan muuttaminen on aina se vaikeampi vaihtoehto” – Suomessa asuville kohdennetuissa lehti-ilmoituksissa tärkeässä asemassa olivat todennäköisyyden ja laajuuden elementit

Epävarmuuden elementit

Kahdessa ensimmäisessä Suomessa asuville suomalaisille kohdistetuista lehti-ilmoituksista¹⁸¹ todennäköisyys tuli esille kolmessa havaintoyksikössä neljästä. Myös viimeisenä ilmestyneessä ilmoituksessa ”Taas suomalainen!” todennäköisyyden elementti tuli esille kaksi kertaa. Selkeimmin se tuli esiin ilmaisuissa ”aina” ja ”ei milloinkaan”: toiseen maahan muuttaminen esitettiin aina vaikeampana vaihtoehtona, ja sopeutuminen ei tapahdu milloinkaan ilman haasteita. Kuitenkin myös ”helposti” ilmaisee todennäköisyyttä (”Muualla helposti tunkeilija - -”).

Kahdessa ensimmäisessä ilmoituksessa tulevaisuuden ennakoimattomuutta eli epävarmuutta korostettiin ”saattaa” -verbin avulla¹⁸². Tulevaisuuden ongelman todella suurta todennäköisyyttä eli oletusta ilmaistiin epäsuoremmin kaikissa ilmoituksissa kiellolla ”Älä pääätä hätiköiden”, ja toisessa ilmoituksessa myös ”kun” -rakennetta hyödyntäen:

Kun Sinusta alkaa ruoho rajan takana näyttää vihreämmältä - -

Laajuus ja ennuste ovat näissä ilmoituksissa epävarmuuden elementeistä keskenään yhtä yleisiä, sillä tulkitsin niitä käytettävän puolella havaintoyksiköistä. Kaikissa kolmessa ilmoituksessa ongelman laajuutta korostettiin kuvaamalla niiden laaja-alaisuutta: ” - - kielivaikeuksia, työn ja asunnon saantiin sekä sopeutumiseen liittyviä ongelmia”. Ongelman kokonaisvaltaisuus tuli esille myös suomalaisiin Ruotsissa viittaavassa ilmaisussa ”tunkeilija, toisen luokan kansalainen”. Ongelman laajuutta erityisesti lasten osalta kuvattiin kahdessa ensimmäisessä ilmoituksessa sekä painottamalla asian merkitystä (”varsinkin”), että arvioimalla laajuutta (”liian suuri”): ”Varsinkin lapsillesi tämä saattaa olla liian suuri rasitus.”.

Ennusteen elementti esiintyi ilmoitusten kahdessa jälkimmäisessä havaintoyksikössä. Sen sijaan ilmoitusten alussa kahdessa ensimmäisessä havaintoyksikössä Ruotsissa ”vastassa”

¹⁸¹ Kaikki tämän alaluvun 4.2.1 huomiot koskevat samoja lehti-ilmoituksia, jos lähdeä ei ole erikseen tarkennettu. Helsingin Sanomat 21.6.1973. Helsingin Sanomat 23.8.1973. Helsingin Sanomat 31.8.1973.

¹⁸² Viimeisessä ilmoituksessa ilmaisu oli muuttunut muotoon ”Ovatkin vastassa olleet”.

olevien/olleiden ongelmien esittelemisen yhteydessä ei viitata asiantuntemukseen tulevaisuutta koskevien arvioiden pohjana. Vaikka kaksi ensimmäistä havaintoyksikköä sisältävät hyvin voimakkaita odotushorisonttiin kohdistuvia väitteitä, työvoimapalvelut toimijana mainitaan vasta, kun esitellään ratkaisuja eli palveluita.

Myös näissä ilmoituksissa auktoriteettia korostetaan listoilla ja käskyillä. Huomioon otettavien asioiden luetteloiminen korostaa oikeanlaisessa tulevaisuutta koskevassa päätöksenteossa tarvittavan tietomäärän monipuolisuutta kaikissa kolmessa ilmoituksessa (” - - Suomen työllisyystilanteesta, uudelleen koulutuksesta ja työnsaantimahdollisuuksista, mahdollisista avustuksista jne.”). Ilmoitukset loppuvat kahteen käskyyn: ”Älä pääätä hätiköiden. Tutustu tosiasioihin työvoimatoimistossa. Asiapohjalta on parempi aloittaa.”

Tulevaisuuden ongelmien ajoitus on kahdessa ensimmäisessä ilmoituksessa esillä yhdessä havaintoyksikössä neljästä. Ongelmien esitetään olevan ajankohtaisia jo hyvin pian, koska ongelmien todetaan olevan ”vastassa” eli ajankohtaisia heti maahan saapuessa. Kolmannessa ilmoituksessa tätä ilmausta ei löydy, koska ongelmia kuvataan menneessä aikamuodossa.

Tunteiden esittäminen kuvissa

Koska kyseessä ovat sanomalehdessä olevat valokuvat eivätkä karikatyyrimaisesti piirretyt piirroshahmot, henkilöiden ilmeet ovat kuvien laadusta johtuen suttuisia ja osittain myös vaikeasti tulkittavia. Vaikka itse olen nähnyt niistä digitoidut versiot, en usko, että kuvat ovat alkuperäisissäkään lehdissä olleet kovin paljon parempilaatuisia. Tulkintani mukaan asennot ovatkin niissä ilmeitä keskeisempiä.

Näiden kolmen ilmoituksen valokuvien henkilöt eivät ole keskenään samoja, eivätkä he edusta samassa elämäntilanteessa olevia ihmisiä. Kaikissa kuvissa henkilöt ovat siviilivaatteissaan. Ensimmäisenä julkaistussa ilmoituksessa ”Enon kummin kaima kertoi kuulleen...” olevassa kuvassa hahmoja on vain yksi, autoon nojaileva mies aurinkolasit päässä. Kuva viittaa siis Ruotsista saapuneisiin kesälomalaisiin (kuva 4). Toisen ilmoituksen ”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?” sisältämässä kuvassa on useampia henkilöitä, mutta he muodostavat yksikön, eli perheen. He ovat ilmeisesti muuttamassa pois, sillä heidät on valokuvattu kävelemässä pihatietä poispäin talosta, ja heillä on mukanaan matkalaukkuja (kuva 5). Ainoastaan viimeisen ilmoituksen ”Taas suomalainen!” yhteydessä olevassa kuvassa on kuvattu jonkinlaista suhdetta eri tilanteessa

olevien henkilöiden kesken, vaikka kuvassa ei olekaan puhetta tai muuta vuorovaikutusta. Kuvassa nainen istuu kadulla seinään nojaten ja eteensä tuijottaen, ja jo ohi kävellyt mies on kääntyneenä taaksepäin katsoakseen häntä olkansa yli (kuva 6).

Kuva 4. Ensimmäisenä ilmestyneeseen ”Enon kummin kaima kertoi kuulleensa...” -lehti-ilmoitukseen sisältynyt kuva. Mainosyhtymä. Lähde: Helsingin Sanomat 21.6.1973, 26. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/2636387?page=26> Kansalliskirjaston Digitaaliset Aineistot.

Ensimmäisen ilmoituksen kesälomailijaa esittävässä kuvassa (kuva 4) esitetään kuvitteellinen lähimenneisyys. Tämän tulkinnan voi perustella sillä, että ilmoituksen otsikossa käytetään mennyttä aikamuotoa kuulopuheista eli kuvan temasta (” - - kertoi kuulleensa”), ja sitä seuraavassa leipätekstin alussa käytetään preesensia maastamuuton suunnittelemisesta (”suunnitteletko sinä - - ?”). Jo kuullut kuulopuheet ovat siis johtaneet suunnittelemiseen. Lisäksi valokuvassa on itsessään elementti, joka sijoittaa kuvan lehti-ilmoituksen ilmestymispäivän näkökulmasta juuri lähimenneisyyteen, sillä valokuvan etualalla on paljon kukkivia kukkia, joiden taakse auto on parkkeerattu.

Vaikeudella tulkita ilmeitä kuvista on kuitenkin oma vaikutuksensa tunteiden esittämisen näkökulmasta. Kuvassa, jossa mieshenkilö nojailee autoon, hänen ilmetään ei voi aurinkolasien takia nähdä. Tämä lisää etäisyyden ja saavuttamattomuuden tunnetta, kun miehen silmät eivät ole näkyvillä. Tekstissä korostetaan ulkopuolisuuden tunnetta (”tunkeilija”) ja epätasa-arvoista kohtelua (”toisen luokan kansalainen”) Ruotsissa, mutta mies vaikuttaa kehonkielensä ansiosta olevan tyytyväinen: hän nojailee rennosti ja itsevarman oloisesti auton konepeltiin hieman takakenossa asennossa, ja paino on toisella

jalalla. Tässä on siis ristiriita sen välillä, miltä mies vaikuttaa kuvassa ja minkälaisia ongelmia hänen oletetaan kokevan Ruotsissa tekstin perusteella. Yhdistettynä aurinkolaseilla peitettyihin silmiin tämä luo tunteen siitä, että miehellä on ehkä jotain salattavaa.

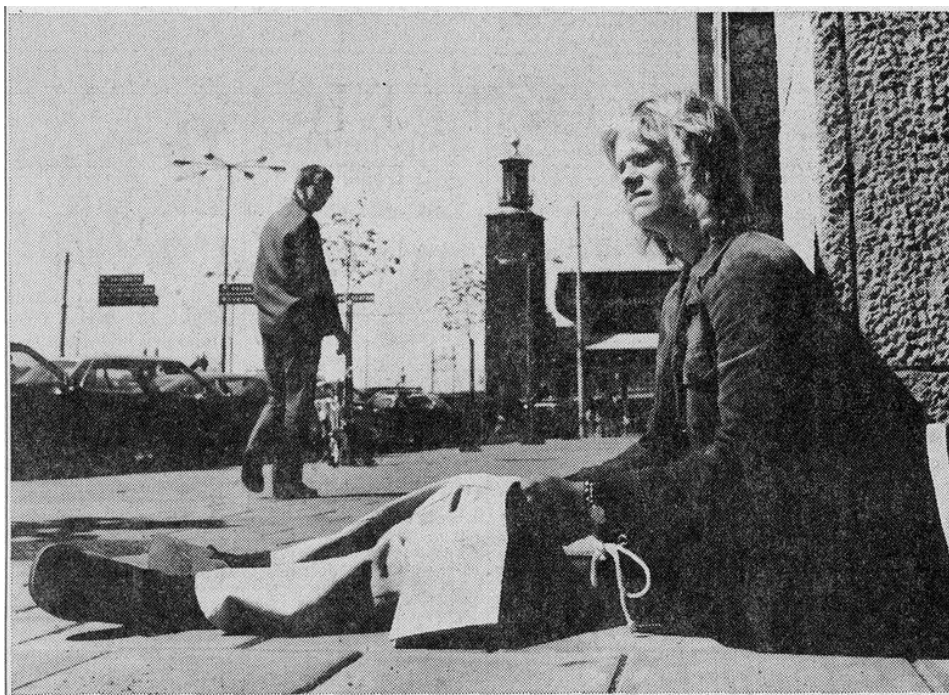
Ilmoituksessa, jonka aiheena on talolta poistuva perhe, kuvataan oletettua lähitulevaisuutta, joka johtuu jo nykyhetkessä tehdystä päätöksestä (kuva 5). Näin voi päätellä sekä otsikosta, jossa oletetaan maastamuuttopäätöksen olevan jo tehty tai ainakin lukijan harkitsevan jo sitä ("Sokkonako leveämpää leipää etsimään?"), ja sitä seuraavasta samanlaisesta preesensin sisältävästä kohdasta kuin edellisessäkin ilmoituksessa ("suunnitteletko sinä - - ?").

Myöskään tässä kuvassa, jossa perhe on jättämässä taakseen kotinsa, ilmeet eivät näy selkeästi. Etualalla ensimmäisenä kävelevä mies kantaa matkalaukkua ja baby-tekstillä varustettua laatikkoa molemmat kädet suorina johdattaen näin muuta perhettä pois päin talosta. Takana tuleva nainen kantaa lasta sylissään pää hieman kenossa. Vieressä kävelevä lapsi katsoo hieman taaksepäin taloa kohti. Kukaan heistä ei puhu mitään. Tekstissä lukijaa sinutellaan, vaikka kuvassa on kaksi aikuista. Lisäksi kuvan aiheeseen liittyy maininta siitä, että muutto saattaa olla erityisen raskasta juuri lapsille. Kuvassa olevien henkilöiden kehonkieli korostaa sitä, että juuri mies on ensisijaisesti vastuussa perheeseen liittyvistä valinnoista, ja tekstissä olevat seikat korostavat tätä.

Kuva 5. Sokkonako leveämpää leipää etsimään? -lehti-ilmoitukseen sisältynyt kuva. Mainosyhtymä. Lähde: Hufvudstadsbladet 23.8.1973, 14.

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/2748655?page=14> Kansalliskirjaston Digitaaliset Aineistot.

Kuva 6. "Taas suomalainen!" -lehti-ilmoitukseen sisältynyt kuva. Mainosyhtymä.

Lähde: Hufvudstadsbladet 30.8.1973, 13.

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/2748613?page=13> Kansalliskirjaston Digitaaliset Aineistot.

Viimeisessä ilmoituksessa kuvataan vältettävää tulevaisuutta (kuva 6). Koska kyseessä oleva seinään nojaava nainen toimii niin sanotusti varoittavana esimerkkinä, kuvan voisi tulkita olevan myös kuviteltu nykyhetki tai lähimenneisyys, johon viittaa myös otsikko ("Taas suomalainen!"). Konteksti viittaa kuitenkin siihen, että vältettävä tulevaisuus on osuvampi tulkinta. Tämä johtuu siitä, että saman kohtalon välttäminen on ilmoituksessa lukijan sinuttelun ansiosta keskeisempi viesti, kuin sosiaalisia ongelmia koskeva tiedon jakaminen itseisarvona tai pyrkimys auttaa näitä ihmisiä.

Kadulla istuvan naisen ilme on nähtävissä erityisesti ilmettä korostavien voimakkaiden varjojen ansiosta: suupielet ovat alaspäin ja kulmat kurtussa. Nainen ei katso kameraan eikä mieheen, joka katsoo häntä alaspäin olkansa yli ohi kävellessään. Tästä johtuen kuvassa olevan naisen voi tulkita kokevan häpeää, ja hänen kehonkielestään päätellen antautuneisuutta tai passiivisuutta: jalkaterät osoittavat ulospäin ja hartiat ovat painuneena eteen, eikä hän tee käsillään mitään eli pyri mihinkään. Kuvan luentaa ohjaa tältä osin tekstissä oleva sanonta "ruoho näyttää vihreämmältä", jota ei monista samankaltaisuuksista huolimatta ole muissa ilmoituksissa, kuin tässä.

Naisen ohi kävelevän miehen keho on edelleen kääntyneenä menosuuntaan eikä hän ole pysähtynyt, vaikka hän katsookin naista olkansa yli. Mikään ei siis viittaa siihen, että hän

aikoisi pysähtyä tai ottaa kontaktia naiseen, vaan nainen on vain hänen katseensa kohteena. Tätä dynamiikkaa vahvistaa otsikko, joka on negatiivinen, toteava huudahdus (”Taas suomalainen!”) ja tekstissä olevat maininnat ulkopuolisuudesta sekä Ruotsissa asuvien suomalaisten asemasta tunkeilijoina.

4.2.2 ”Suomessa oli kesäkuussa 22 000 avointa työpaikkaa” – Ruotsinsuomalaisille kohdennetussa tietoisuudessa ja lehti-ilmoituksessa sävy on suostutteleva

Epävarmuuden elementit

Epävarmuuden elementtien osalta on tärkeää huomata, että Ruotsissa asuville suomalaisille kohdistetuissa materiaaleissa¹⁸³ Ruotsissa asumista ei lainkaan esitetä ongelmallisena lopputuloksena yksilön tai perheiden kannalta, kuten muiden materiaalien kohdalla. Tietoisuudessa viitataan kyllä yksilön ”pulmiin”, mutta näillä viitataan ongelmiin paluumuutossa, eikä ongelmiin Ruotsissa asumisessa. Lisäksi nämä pulmat on esitteen mukaan politiikkatoimilla jo korjattu, eli toisin sanoen ne kuvataan joka tapauksessa osaksi mennyttä tulevaisuutta nykyisen tulevaisuuden sijaan. Vaikka ruotsinsuomalaisille kohdistetussa tietoisuudessa ei esitellä yksilölle koituvia ongelmia, siitä kuitenkin löytyy kuvaus tulevaisuuden ongelmasta. Työvoiman puutteen kokijana on yksilön sijaan suomalainen yhteiskunta. Yksilöä ei varoitella tulevaisuudesta, vaan häntä suostutellaan. Tässä suostuttelussa argumentaatio ei korosta yleistä etua, vaan yksilön mahdollisesti tulevaisuudessa kokemaa hyötyä.

Vaikuttaminen perustuu siis yksilön kannalta täysin mahdollisuuksien korostamiseen ongelmien välttämisen sijaan. Tämä on erilainen näkökulma, kuin Bestin epävarmuuden elementtejä esittelevässä artikkelissa, sillä siinä keskitytään tulevaisuuden ongelmien kuvaamisen retoriikkaan. Tämän lehti-ilmoituksen kohdalla aloin pohtia vaikuttamista suostutteluna ja sen vastinparina niin sanotusti pelotteluna, ja tutustuin Daniel J.

¹⁸³ Kaikki tämän alaluvun 4.2.2 huomiot koskevat samaa tietoisuutta ja lehti-ilmoitusta, jos lähdettä ei ole erikseen tarkennettu.

Tv-tietoisuus [00:18:56-00:20:02] AJANKOHTAINEN KAKKONEN. -ohjelmaan upotettuna 5.7.1973. RITVA-tietokanta, Radio- ja televisioarkisto, Kansallinen audiovisuaalinen instituutti. Pysyvä tunnistus: <https://rtva.kavi.fi/program/details/program/22704773> Helsingin Sanomat 12.7.1973.

O’Keefe:n aihetta koskevaan artikkeliin¹⁸⁴, joka on julkaistu samassa teoksessa Bestin artikkelin kanssa. Hän kirjoittaa siitä, kuinka suostuttelua koskevissa tutkimuksissa on vertailtu toisiinsa kahta erilaista tapaa viestiä samoista asioista: haitan kautta kehystäminen ja hyödyn kautta kehystäminen. Joel Bestin epävarmuuden elementit liittyvät siis oman tulkintani mukaan kielteisen kehystämisen hyödyntämiseen argumentoinnissa. Tähän mennessä kaikissa materiaaleissa, joita olen analysoinut, argumentoinnissa hyödynnetään kielteistä kehystämistä: vaikka esimerkiksi palvelut esitetään myönteisessä valossa, niiden myönteisyyden merkitys perustuu argumentoinnin suuremmassa mittakaavassa jonkin ikävän välttämiseen. Tässä ruotsinsuomalaisille kohdistetussa lehti-ilmoituksessa taas käytetään yksilön näkökulmasta ainoastaan hyötyyn perustuvaa kehystämisen tapaa.

Materiaalien eroavaisuus kehystämisen tavassa eri kohderyhmien osalta tarkasteltuna sai minut miettimään, ovatko nämä kaksi erilaista lähestymistapaa samojen asioiden argumentoinnissa loppujen lopuksi niin erilaisia epävarmuuden elementtien näkökulmasta. Päädyin siihen, että omasta mielestäni epävarmuuden elementtejä voi hyödyntää myös valoisan tulevaisuuden merkityksen voimistamisessa. Toisin sanoen elementit voi muuntaa kielteisesti kehystetyistä myönteisesti kehystetyiksi niin, että ne edelleen sopivat vaikuttamisen keinojen erittelyyn. Konkreettinen, kylläkin hyvin karrikoitu ja mielikuvitukseeni perustuva esimerkki elementtien käytöstä myönteisessä kehyksessä on sijoitushuijaus. Niissä yritetään saada ihmiset sijoittamaan rahaa kertomalla mahdollisista voitoista. Tässä käytetään usein hyödyksi tunnettujen henkilöiden identiteettejä tai lähetetään huijauksia tunnettujen instituutioiden nimissä. Tämä muistuttaa siis ennusteen elementtiä. Lisäksi niissä vedotaan siihen, että voitot ovat ainakin suhteellisen todennäköisiä ja suuria, ja lisäksi niitä on saatavissa nopeasti. Näin ollen ennustetta, todennäköisyyttä, laajuutta ja ajoitusta käytetään mielestäni hyödyksi myös myönteisen tulevaisuuden kautta kehystetyissä yhteyksissä. Tässä mielessä siis kyseenalaistan vähän epävarmuuden elementtejä siitä näkökulmasta, että ne sopisivat ainoastaan kielteisen kehysten tarkasteluun eli tuleviin ongelmiin liittyvään retoriikkaan. Tähän pohdintaan perustuen päätin hyödyntää niitä analyysissäni siitä huolimatta, että argumentoinnissa ei kuvata tulevaisuuden ongelmaa.

¹⁸⁴ O’Keefe 2011. Generalizing about the Persuasive Effects of Message Variations: The Case of Gain-Framed and Loss-Framed appeals.

Epävarmuuden elementeistä ennuste esiintyi näissäkin materiaaleissa, sekä lehti-ilmoituksessa (1/2 havaintoyksikössä) että tietoisuudessa (1/2 havaintoyksikössä). Molemmista korostetaan asiantuntijatiedon merkitystä viittaamalla siihen, mistä tietoa ja muuttoon liittyvää taloudellista tukea saa ja luettelemalla erilaisia tiedon osa-alueita ja tutkimusmuotoja. Tietoisuudessa otettiin esille palvelumuotona juuri erilaisia rahallisia avustuksia, toisin kuin muissa materiaaleissa (”muuttokorvauksista, perhe- ja alkuavustuksista”).

Muutamit verbit ovat käskymuodossa, mutta sanavalintojen takia niiden sävy on hyvin erilainen kuin muissa materiaaleissa. Lukijan tietotasoa ei kyseenalaisteta kertaakaan, vaan sen sijaan ero lukijan ja asiantuntijan tietotason välillä luotiin tietoisuudessa korostamalla asiantuntijoiden osaamista (”He tuntevat pulmasi.”, ”He kertovat lisää”).

Sekä lehti-ilmoituksessa että tietoisuudessa laadullinen ennuste trendistä eli tilanteen jatkumisesta pohjautui määrälliseen elementtiin eli lukuun:

Tälläkin hetkellä työllätyksessä on 27 600 avointa työpaikkaa. Ja noususuhdanne jatkuu.

Suomessa oli kesäkuussa 22 000 avointa työpaikkaa. - - Lähitulevaisuudessa tarvitsevat työvoimaa - -

En kuitenkaan laskenut näitä epävarmuuden elementeiksi siksi, että näitä lukuihin perustuvia ennusteita ei voimistettu auktoriteetilla, eli ne eivät täytä ennusteen retorisen keinon määritelmää. Vaikka työvoimapalvelut mainitaankin heti tämän jälkeen seuraavassa havaintoyksikössä, konteksti on kuitenkin jo vaihtunut yhteiskunnallisesta tilanteesta yksilön näkökulmaan. Erityisesti toteamus noususuhdanteen jatkumisesta ei vaikutaakaan toimivan retorisesta näkökulmasta tarkasteltuna kovin hyvin, sillä se herättää ilmoitusta lukiessa kysymyksen, mihin tämä näkemys perustuu.

Myös todennäköisyyttä hyödynnettiin retorisena keinona puolessa havaintoyksiköistä (sekä lehti-ilmoituksessa että tietoisuudessa), sillä kuten yllä olevista sitaateista käy ilmi, tilanteen eli suuren työvoimatarpeen jatkuminen esitetään molemmissa täysin varmana asiana.

Lehti-ilmoituksessa laajuuden elementti tulee esille siinä, miten parantunutta ja tulevaisuudessakin hyvänä jatkuvaa työmarkkinatilannetta kuvataan numeroilla. Ongelman eli työvoiman puutteen laajuus taas tuodaan tietoisuudessa esiin korostamalla

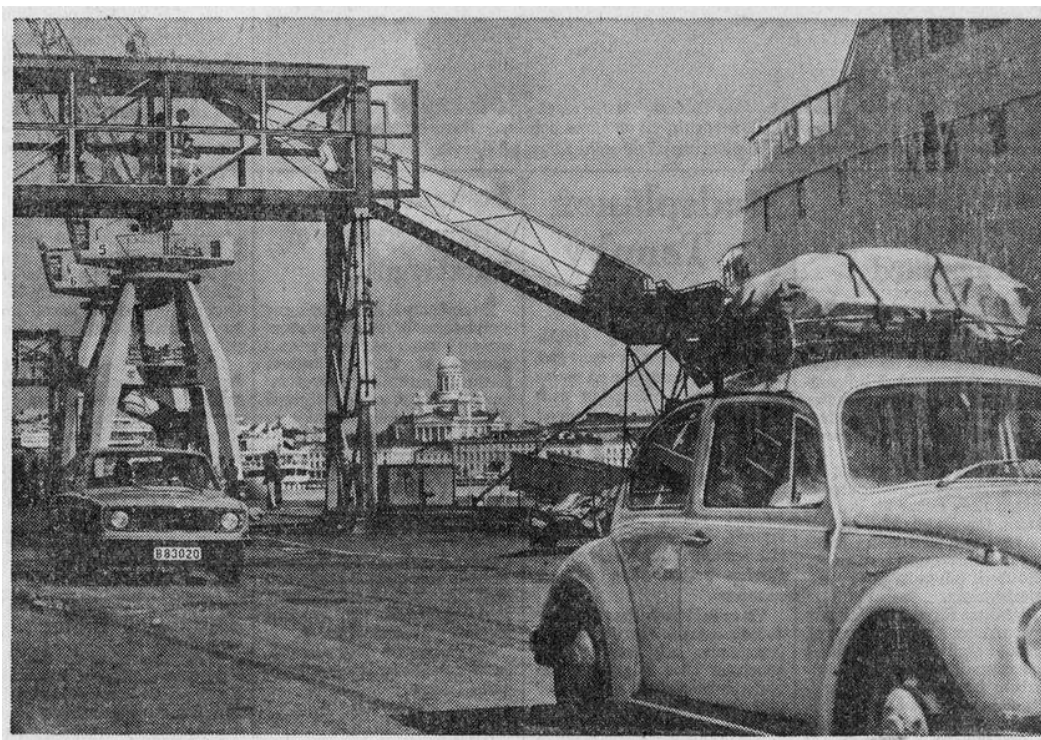
asian levittäytymistä monille aloille ja korostamalla ongelman voimakkuutta tietyillä aloilla:

Puutetta on lähes kaikkien ammattialojen työntekijöistä, eniten kuitenkin teollisuudessa, - -.

Myös ajoitus tulee esille molemmissa materiaaleissa yhden kerran, sillä tietoisuudessa mainitaan tiettyjen työpaikkojen tarvitsevan työvoimaa ”lähitulevaisuudessa”, eli todella pian, ja lehti-ilmoituksessa todetaan avoimia työpaikkoja olevan todella paljon ”Tälläkin hetkellä”.

Tunteiden esittäminen kuvissa

Muista tarkastelemistani lehti-ilmoituksista poiketen ruotsinsuomalaisille kohdistetussa lehti-ilmoituksessa ihmisiä on kuvattu ainoastaan siluetteina. Kuvassa on satama Helsingissä. Autot ajavat laivasta poispäin ja ihmiset kävelevät kävelysillalla ulos laivasta.

Kuva 7. ”Ruotsinsuomalainen: katso muutakin kuin maisemia” -lehti-ilmoitukseen sisällytynyt kuva. Mainosyhtymä.

Lähde: Hufvudstadsbladet 30.8.1973, 13.

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/2748613?page=13> Kansalliskirjaston Digitaaliset Aineistot.

Tietoiskussa ei ole varsinaista liikkuvaa kuvaa, vaan koko ruudun täyttäviä valokuvia, jotka vaihtuvat henkilön puhuessa. Kahden kohdalla on liukumisefekti, eli samasta kuvasta näkyy ensin tietty osa, ja kameraa liu'uttaen esiin tulee toinen osa samasta kuvasta.

Tietoiskussa kuvia on yhteensä 13, joista kolmessa ei ole kuvattuna ihmisiä, vaan ainoastaan esitteitä. Yhdessä esitteitä sisältävässä kuvassa esitteiden kansissa on kuitenkin kuvia ihmisistä, jolloin otin sen mukaan analyysiin. Yhteensä ruotsinsuomalaisille kohdistetuista materiaaleista tarkastelussa oli siis mukana 11 kuvaa tietoiskusta sekä lehti-ilmoituksessa oleva kuva.

Tietoiskun ja lehti-ilmoituksen kuvat voi jakaa neljään teemaan. Lehti-ilmoituksessa olevassa kuvassa sekä tietoiskun ensimmäisessä, toisessa ja toiseksi viimeisessä kuvassa aiheena on matkustaminen ja erityisesti saapuminen, sillä kolmessa kuvassa kuvataan lehti-ilmoituksen kuvan tapaan laivasta purkautuvia ihmisiä ja yhdessä kuvassa henkilöitä, jotka odottavat liukuhihnalta omia matkalaukkujaan. Viidessä kuvassa on ihmisiä, jotka tekevät parhaillaan töitä. Näistä neljä liittyy teollisuus- ja rakennusalaan, ja yksi palvelualaan. Kaikki nämä henkilöt ovat miehiä. Kahdessa kuvassa on kuvattu ihmisiä, jotka ovat asioimassa työvoimatoimistossa. Molemmissa kuvissa henkilöt ovat hameesta ja käsilaukusta päätellen naisia. Kolmessa kuvassa on näkyvillä työvoimapalveluiden painettua materiaalia eli lehtien ja esitteiden kansia. Näistä kuitenkin vain yhdessä lehtien ja esitteiden kansissa esitetään valokuva ja piirroksia henkilöistä: *Suomen työnvälitys tiedottaa*-lehden vuoden 1973 numeron kannessa on kaksi työtä tekevää miestä, ja vieressä ovat ”Työtä?” -esitteen kansi ja saman esitteen ruotsinkielisen version kansi. Kyseisessä kannessa on kuvattuna piirroshahmo, jolla on päällä työvaatteet ja kypärä.

Eri kuvissa olevat henkilöt eivät ole keskenään samoja, ja henkilöiden välillä on vuorovaikutusta vain kahdessa kuvassa. Niissä molemmissa on kyseessä palvelualan asiakaspalvelutilanne. Kummassakaan ei kuitenkaan ole kyse sanallisesta vuorovaikutuksesta, vaan toisessa tarjoilija ojentaa pukuun pukeutuneelle miehelle ruokaa tarjottimella, ja toisessa matkatavarahihnalla työskentelevä mies palvelee matkustajia.

Matkustamiseen liittyvissä kuvissa (4/12) kolmessa kuvataan ihmisiä tekstiyhteyksistä päätellen saapumassa suomalaiseen satamaan. Näistä kuvista kahdessa kuvataan lähimenneisyyttä, yhdessä nykyisyyttä ja yhdessä toivottavaa tulevaisuutta. Toinen näistä lähimenneisyyttä kuvaavista matkustamiseen liittyvistä kuvista on ainoa lehti-ilmoituksessa oleva kuva (ks. kuva 7). Satamaan sijoittuvissa kuvissa kyseessä on ihmisjoukko, eivätkä tietyt yksilöt. Ilmeitä ei näy, sillä selkeästi näkyvät hahmot on kuvattu

kauempaa, ja isompana etualalla olevat, sivusta kuvatut poistumissillalla kävelevät hahmot näkyvät vain mustina siluetteina. Osa ihmisistä odottaa, kun muut tulevat ulos laivasta. Sekä näissä kuvissa joukkojen avulla että niihin liittyvissä teksteissä lukujen avulla korostetaan määrällisyyttä, ei yksilöllisiä kohtaloita. Kuitenkin tietoiskun loppupuolella lausuttu ”Kotiinpaluu on rahakysymys” sisältää samaan aikaan rationaalisuuden kanssa tunteellisen elementin. Neljännessä matkustamiseen liittyvässä kuvassa (kuva 8) on matkatavaraliukuhihnalla oletettavasti kuvattuna perhe, johon kuuluu mies, nainen ja lapsi. Lisäksi kuvassa on asiakaspalvelijana mies hihnan vastakkaisella puolella. Nainen katsoo hymyillen suoraan kameraan samalla, kun nostaa matkalaukkua matkatavarahihnalta reippain ottein. Poika on liukuhihnalla kyykyssä eli ilmeen neutraaliudesta huolimatta hän on leikkisällä tuulella. Naisen takana odottava mies näyttää totiselta ja asialliselta jalat yhdessä seisten takki käsivarrelle taiteltuna. Liukuhihnan työntekijä näyttää olevan valmis asiakaspalveluun ja tekemään tulijat tervetulleeksi. Ilme on neutraali, mutta asento aktiivinen: hän on hieman etukenossa asiakasta kohti ja kädet ovat edessä.

Kuva 8. Matkustamisen teemaan liittyvä pysäytyskuva [00:19:09] tv-tietoiskusta. Kuva on kirjoittajan itse ottama valokuva tietokoneen näytöstä, ja siksi siinä on näkyvillä pikselikuviota, jota ei ole alkuperäisessä lähteessä. Lähde: Tv-tietoisku [00:18:56-00:20:02] AJANKOHTAINEN KAKKONEN. -ohjelmaan upotettuna 5.7.1973. RITVA-tietokanta, Radio- ja televisioarkisto, Kansallinen audiovisuaalinen instituutti. Pysyvä tunniste: <https://rtva.kavi.fi/program/details/program/22704773>

Työntekoa sisältävissä kuvissa (5/12) tekstikontekstista päätellen kolmessa kuvataan nykyhetkeä ja kahdessa lähitulevaisuutta. Kuvissa on mieshenkilö tai useampia, ja katseet ovat yhtä kuvaa lukuun ottamatta kohdistettu alaspäin siihen, mitä parhaillaan tehdään tai työstetään, eli esimerkiksi tarjoiltavaan ruokaan tai metallikaiteeseen (ks. kuva 9). Ruoan tarjoilusta otetussa kuvassa on myös puvussa oleva asiakas, mutta sekä asiakas että tarjoilija katsovat ruokaan eivätkä heidän katseensa kohtaa. Vain yhdessä eli talonrakentamiseen liittyvässä kuvassa henkilö katsoo suoraan kameraan. Kaikissa kuvissa henkilöiden ilmeet ovat totisia ja keskittyneitä, ja yhdessä ilmettä ei näy ollenkaan koko kasvot peittävän työmaskin takia. Neljässä kuvassa asennot ovat eteenpäin kumartuneita ja kaikissa työtä tehdään käsillä suhteellisen tarkasti: kuvissa ei siis ole minkäänlaista rehkimistä, vaan enemmänkin pikkutarkkaa työtä. Kaikki kuvat ovat tietoisuudessa peräkkäin ja liittyvät siinä hyvin neutraalilla tavalla lueteltuihin työvoimapula-aloihin ja työvoimaa lähitulevaisuudessa tarvitseviin työpaikkoihin.

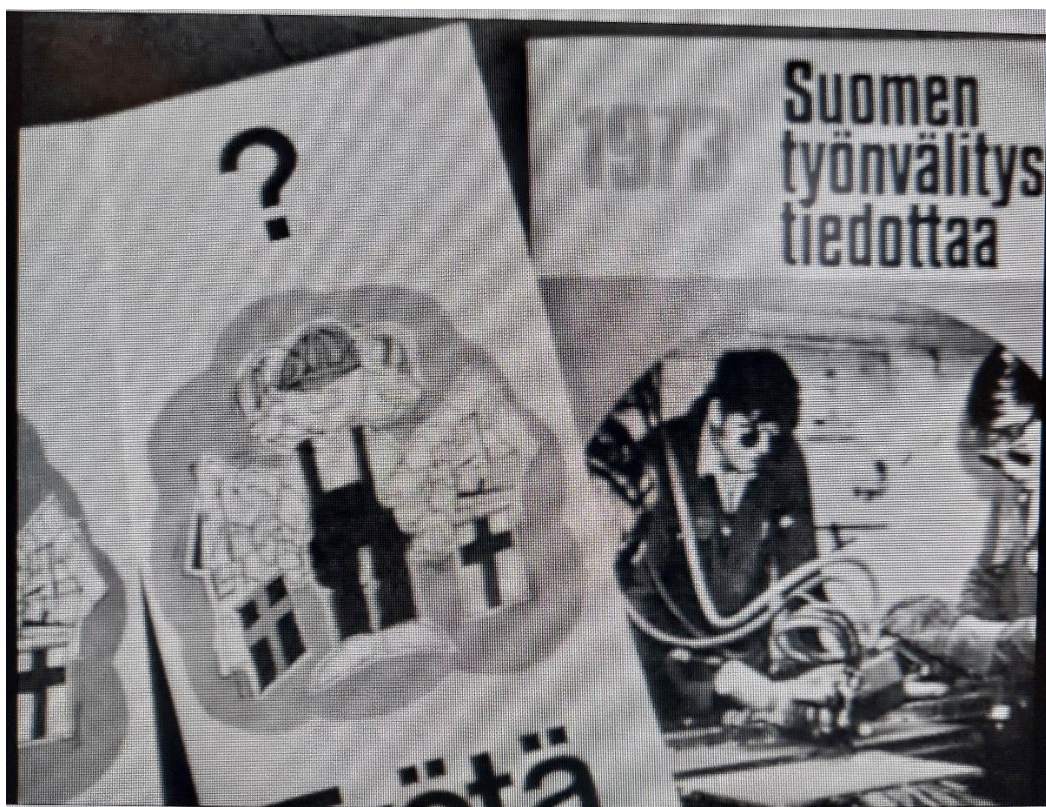
Kuva 9. Työnteon teemaan liittyvä pysäytyskuva [00:19:13] tv-tietoisuudesta. Kuva on kirjoittajan itse ottama valokuva tietokoneen näytöstä, ja siksi siinä on näkyvillä pikselikuviota, jota ei ole alkuperäisessä lähteessä. Lähde: Tv-tietoisu [00:18:56-00:20:02] AJANKOHTAINEN KAKKONEN. -ohjelmaan upotettuna 5.7.1973. RITVA-tietokanta, Radio- ja televisioarkisto, Kansallinen audiovisuaalinen instituutti. Pysyvä tunniste: <https://rtva.kavi.fi/program/details/program/22704773>

Työvoimatoimistossa asiointia koskevissa kuvissa (2/12) ja esitteiden kansissa (1/12) kuvataan toivottavaa lähitulevaisuutta tai nykyhetkeä riippuen tulkinnasta: palvelut ja sieltä saatava tieto ovat jo saatavilla, mutta sinuttelun ja käskymuodon käyttämisen ansiosta näkökulma kääntyy tietoisikun katsojaan, joka ei ole vielä niihin osallistunut. Toisen työvoimatoimistossa asioivan henkilön ilmettä ei näy, sillä hän on selin kameraan ja samalla tavoin kuten työntekoa sisältävissä kuvissa, hän on kumartuneena seisoma-asennossa tekemään jotain eli lukemaan, kirjoittamaan ja selaamaan keskittyneesti papereita. Toinen työvoimatoimiston käytävälle sijoittuva kuva on naisesta, jolla on totinen ilme mutta asennossa varmuutta (kuva 10). Hän katsoo istuen suoraan eteenpäin päätä pystyssä ja seinään kevyesti nojaten. Kätet ovat levollisesti sylissä ja jalat ristikkäin penkin alla. Nauhalla miesääni toteaa, että ”He tuntevat pulmasi” ja ”He kertovat - -”. Yhdistettynä tähän asetelmaan naisen asento luo vaikutelman kuuliaisuudesta ja luottavaisuudesta. Kauempana naisen takana näkyy henkilö pöytää kohti kumartuneena.

Kuva 10. Työvoimatoimistossa asioimisen teemaan liittyvä pysäytyskuva [00:19:59] tv-tietoisikusta. Kuva on kirjoittajan itse ottama valokuva tietokoneen näytöstä, ja siksi siinä on näkyvillä pikselikuviota, jota ei ole alkuperäisessä lähteessä. Lähde: Tv-tietoisiku [00:18:56-00:20:02] AJANKOHTAINEN KAKKONEN. - ohjelmaan upotettuna 5.7.1973. RITVA-tietokanta, Radio- ja televisioarkisto, Kansallinen audiovisuaalinen instituutti. Pysyvä tunniste: <https://rtva.kavi.fi/program/details/program/22704773>

Suomen työnvälitys tiedottaa-lehden vuoden 1973 numeron kannessa näkyy työtä tekeviä miehiä samaan tapaan esitettynä kuin muutkin työtä tekevät henkilöt kuvissa, eli he katsovat alaspäin työhönsä eivätkä ole keskenään vuorovaikutuksessa. Lisäksi kuvassa näkyy ”Työtä?” -esitteen suomen- ja ruotsinkielisen version kannet (kuva 11). Tämän esitteen kantta on analysoitu jo kyseisen esitteen analyysin yhteydessä: kyseessä on hölmistyneen näköinen ja heilahtanut eli hätäinen hahmo, joka pitää toisessa kädessään Ruotsin lippua ja toisessa Suomen. Tässä yhteydessä tekstuaalinen konteksti muuttaa kuitenkin kuvan luentaa paljonkin, sillä samaan aikaan tämän kuvan kanssa tietoisuudessa puhutaan kielikysymyksestä (”Kieli ei ole ongelma. Ruotsin työnvälitykset palvelevat sinua suomen kielellä - -”). Näin ollen kuva korostaa juuri kielitaitoon liittyviä vaikeuksia ja asian aiheuttamaa hämmennyneisyyttä, kun taas esitteessä se liittyi muuttopäätökseen.

Kuva 11. Esitteiden teemaan liittyvä pysäytyskuva [00:19:38] tv-tietoisuudesta. Kuva on kirjoittajan itse ottama valokuva tietokoneen näytöstä, ja siksi siinä on näkyvillä pikselikuviota, jota ei ole alkuperäisessä lähteessä. Lähde: Tv-tietoisu [00:18:56-00:20:02] AJANKOHTAINEN KAKKONEN. -ohjelmaan upotettuna 5.7.1973. RITVA-tietokanta, Radio- ja televisioarkisto, Kansallinen audiovisuaalinen instituutti. Pysyvä tunniste: <https://rtva.kavi.fi/program/details/program/22704773>

4.3 Johtopäätökset retorisesta analyysistä

Neljäs apukysymykseni oli, mitä tulevaisuuden ongelmiin liittyviä retorisia keinoja (Joel Best) argumentoinnissa hyödynnetään. Vaikka lehti-ilmoituksessa ei esitetty tulevaisuuden ongelmaa, hyödynsin epävarmuuden elementtejä silti säilyttämällä niiden sisällöt, mutta vaihtamalla viestinnällisen lähestymistavan haitan kautta kehystämiseen hyödyn kautta kehystämiseen¹⁸⁵.

Molemmissa esitteissä kaikista käytetyin retorinen keino oli ennuste. Ennusteessa retorisena keinona on kyse tulevaisuutta koskevasta arviosta, joka saa erityismerkityksen auktoriteettiasemasta viestimisen kautta. ”Työtä?” -esitteessä¹⁸⁶ jokainen havaintoyksikkö sisälsi tämän elementin ja ero verrattuna muiden elementtien hyödyntämiseen oli suuri, sillä seuraavaksi yleisin eli todennäköisyys tuli siinä esille vain 2/8 kertaa.

Huomionarvoista tämän esitteen osalta on se, että vaikka ennuste oli selvästi dominoiva elementti, kaikki epävarmuuden elementit esiintyivät yhdessä esitteen keskivaiheilla viidennessä havaintoyksikössä, jossa esitellään esitteen pääviesti: kyseinen havaintoyksikkö käsitteli sitä, millaisena elintasoero näyttäytyy, kun laskelmissa huomioidaan samanaikaisesti monia eri tekijöitä. Sekä tätä ennen, että tämän jälkeen esitteessä käsitellään sen sijaan yksittäisiä elintasoeroon vaikuttavia osa-alueita.¹⁸⁷

Taulukko 3. Epävarmuuden elementtien esiintyminen ”Työtä?” -esitteen kahdeksassa havaintoyksikössä.

Havaintoyksikön numero	Ennuste	Todennäköisyys	Laajuus	Ajoitus
1	x	x		
2	x			
3	x			
4	x			
5	x	x	x	x
6	x			
7	x			
8	x			

¹⁸⁵ Tämän valinnan perusteluihin voi tutustua luvussa 4.2.2.

¹⁸⁶ Työtä? IA Valtionhallinto, Työministeriö, Työvoimatoimistot, Kirjaset. Kansalliskirjasto, Helsinki.

¹⁸⁷ Mielenkiintoista on myös se, että tähän havaintoyksikköön liittyvään kuvaan on piirretty esitteen viestin kannalta keskeisin tunne eli pettymys.

Myös ”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?” -esitteessä¹⁸⁸ raportoin ennusteen käyttöä 6/8 havaintoyksikössä, tosin todennäköisyys mainittiin vain kerran vähemmän eli viisi kertaa. Hallitseva tapa käyttää ennustetta retorisenä elementtinä oli aineistossani työvoimatoimistosta saatavien tietojen esittäminen avaimena tulevaisuuden tuntemiseen. Työvoimatoimiston asemaa tällaisena portinvartijana korostivat erilaiset viranomaisen ja kansalaisen välisestä suhteesta kertovat käskyt (esim. ”Älä pääätä”, ”mieti”) ja kehotukset (esim. ”sinun kannattaa”). Lisäksi luetteloiden avulla korostettiin sitä, kuinka monien asioiden kokonaisvaltaista huomioimista tulevaisuutta koskeva oikeanlainen päätöksenteko vaatii.

Suomalaisille kohdistetuissa, toisiaan hyvin läheisesti muistuttavissa lehti-ilmoituksissa¹⁸⁹ todennäköisyyden elementti oli yleisin esiintyen 8/12 havaintoyksikössä, ennusteen ja laajuuden elementtien ollessa keskenään yhtä yleisiä. Molemmat esiintyivät 6/12 kertaa. Todennäköisyys tuli tälle kohderyhmälle suunnatussa aineistossa ylipäänsä esille selkeissä ilmoituksissa kuten ”aina” tai ”helposti”. Lisäksi epävarmuutta korostettiin ”saattaa” - ilmauksella ja vastaavasti varmuutta ”kun” -alkuisten lauseiden käytöllä. Lisäksi myös erilaiset kiellot voimistavat tulevaisuutta koskevien oletusten esittämistä erittäin todennäköisinä.

Taulukko 4. Epävarmuuden elementtien esiintyminen Suomessa asuville suomalaisille kohdistetuissa kolmessa lehti-ilmoituksissa, joista jokainen koostui neljästä muodostamastani havaintoyksiköstä.

Havaintoyksikön numero	Ennuste	Todennäköisyys	Laajuus	Ajoitus
1		x (2/3 ilmoituksessa)	x	x (2/3 ilmoituksessa)
2		x	x	
3	x			
4	x	x		

Sekä ruotsinsuomalaisille kohdistetussa tietoisuudessa, että lehti-ilmoituksessa¹⁹⁰ kaikki elementit esiintyivät toisessa havaintoyksikössä kahdesta, eli retoristen elementtien

¹⁸⁸ Sokkonako leveämpää leipää etsimään? IA Ministeriöt So-T (pieni). Kansalliskirjasto, Helsinki.

¹⁸⁹ Helsingin Sanomat 21.6.1973. Helsingin Sanomat 23.8.1973. Helsingin Sanomat 31.8.1973.

¹⁹⁰ Tv-tietoisuus [00:18:56-00:20:02] AJANKOHTAINEN KAKKONEN. -ohjelmaan upotettuna 5.7.1973. RITVA-tietokanta, Radio- ja televisioarkisto, Kansallinen audiovisuaalinen instituutti. Pysyvä tunnistus: <https://rtva.kavi.fi/program/details/program/22704773> Helsingin Sanomat 12.7.1973.

näkökulmasta niiden rakenne oli keskenään samanlainen. Huomionarvoista on niiden sijoittuminen: ensimmäisessä havaintoyksikössä esiintyivät sekä todennäköisyys, laajuus että ajoitus, kun taas toisessa havaintoyksikössä esiintyi ainoastaan ennusteen elementti muista erillään.

Taulukko 5. Epävarmuuden elementtien esiintyminen ruotsinsuomalaisille kohdistetussa lehti-ilmoituksessa ja tietoisuudessa. Sekä tietoisuutta että lehti-ilmoitus koostuivat kahdesta muodostamastani havaintoyksiköstä.

Havaintoyksikön numero	Ennuste	Todennäköisyys	Laajuus	Ajoitus
1		x	x	x
2	x			

Aineistossani laajuuden ja ajoituksen elementit saivat siis suuremman roolin mediamateriaaleissa. Tämä päti molempiin kohderyhmiin. Huomionarvoista on, että vaikka ”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?” -esitteessä ja Suomessa asuville kohdistetuissa lehti-ilmoituksissa tekstit olivat osittain samoja, esitteen sisältöihin verrattuna lehti-ilmoituksista puuttuu varsinkin niitä muuttoprosessiin liittyviä osia, joissa korostetaan tulevaisuuden olevan tunnettavissa asiantuntijatiedon avulla (ennuste). Laajuuden kuvaamisella sen sijaan on suuri palstatila, kun ottaa huomioon ilmoituksen mitan. Lisäksi lehti-ilmoituksissa laajuuteen vedotaan vielä vahvemalla tavalla, sillä vaikka esitteessä vedotaan ”ylitsepääsemättömiin ongelmiin”, siinä ei kuitenkaan mennä samalla tavalla henkilökohtaiselle tasolle kuin lehti-ilmoituksissa, joissa vedotaan muun muassa siihen, että maastamuuttaja on ”tunkeilija”.

Joel Best kirjoitti artikkelissaan, että neljästä elementistä todennäköisyyden ja laajuuden välinen yhteys on erityinen, sillä se kertoo väitteen merkityksellisyydestä. Mitä todennäköisempi ja laajempi ongelma, sitä paremmin väitteen avulla voi pyrkiä oikeuttamaan politiikkatoimia.¹⁹¹ Tehtyäni analyysin kiinnitin tähän erityistä huomiota ja totesin, että useimmiten niissä havaintoyksiköissä, joissa todennäköisyys ja laajuus esiintyvät yhdessä, ne esiintyvät erillään ennusteen elementistä. Sama pätee osittain ”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?” -esitteeseen, jossa todennäköisyys ja laajuus esiintyivät toistensa yhteydessä kolmessa havaintoyksikössä kahdeksasta. Vain yhdessä näistä kolmesta esiintyi samaan aikaan myös ennusteen elementti, vaikka tämä elementti esiintyi hyvin usein eli 6/8 havaintoyksikössä.

¹⁹¹ Best 2011, 206–210.

Taulukko 6. Epävarmuuden elementtien esiintyminen ”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?” -esitteen kahdeksassa havaintoyksikössä.

Havaintoyksikön numero	Ennuste	Todennäköisyys	Laajuus	Ajoitus
1	x	x	x	
2		x	x	
3		x	x	
4	x	x		
5	x			
6	x			
7	x			
8	x	x		x

Näyttää siis siltä, että kun aineistossani ongelman laajuutta ja todennäköisyyttä korostetaan, asiantuntijuuden merkitystä ei tuoda esiin, vaan argumentointi on näissä kohdissa voimakasta, mutta passiivisemmässä muodossa ilmaistua. Näin ne eivät näyttäyty jonkin tietyn toimijan muodostamana näkökulmana, vaan ne esitetään ikään kuin jaettuna yleistietona koskien sitä, miten yhteiskunnallisen tason asiat tulevat kehittymään. Auktoriteettiasemassa olevaan toimijaan vetoaminen argumentoinnissa tapahtuu sen sijaan useimmiten yksilön tulevaisuuteen liittyvien väitteiden kohdalla. Aineistoni on kuitenkin hyvin pieni, ja olisikin mielenkiintoista nähdä, minkälaisia tähän liittyviä tuloksia saisin jollain laajemmalla aineistolla, esimerkiksi vuoden 1970 *Hymy*-lehden kampanjamateriaaleilla tarkasteltuna.

Viidentenä apukysymyksenäni oli, miten tunteiden kuvaamista hyödynnetään retorisesti osana argumentointia. Vaikka molemmissa esitteissä ihmishahmoja sisältävissä kuvissa on aina mukana myös päähahmo eli mieshenkilö, henkilö ei kuitenkaan ole esitteissä keskenään sama.

Mediamateriaalien valokuvissa kaikissa kuvissa esiintyvät eri henkilöt. Suomalaisille kohdistetuissa lehti-ilmoituksissa kuvat on otettu erityisesti näitä ilmoituksia varten ja kuvien tilanteet liittyvät kampanjamateriaalissa muodostettuihin maastamuuttoprosessin vaiheisiin. Ruotsinsuomalaisille kohdistetun lehti-ilmoituksen ja tietoisikun kuvissa ei muista poiketen kuvata selkeää tarinaa tai juuri maastamuuttoprosessiin liitettyjä tapahtumia, vaan luonnehtisin kuvia kuvituskuviksi, jotka kuvaavat olosuhteita,

yhteiskuntaa ja ihmisjoukkoja yleisellä tasolla ja aika neutraalisti. Mielestäni tulkinta tekstistä tai sen sisällöistä ei oikeastaan muuttuisi tai painottuisi eri tavalla, vaikka kuvia ei olisi. Ruotsissa ollaan kuvissa vain kaksi kertaa: kun työnantaja torjuu maahanmuuttajan, ja kun nainen istuu kadulla katseen kohteena.

”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?” -esitteen mieshahmo on siviilivaatteissa, kun taas ”Työtä?” -esitteen mieshahmo on pukeutunut työvaatteisiin eli haalariin ja kypärään. Haalariin pukeutunut mies esiintyy kuvissa kuitenkin aina yksin lukuun ottamatta yhtä kuvaa, jossa hän on osana perhevalokuvan tyylistä asetelmaa. Toisessa esitteessä taas on kuvattuna siviiliasuisen miehen lisäksi runsaammin muita hahmoja: perheen lisäksi autosta puhuva vanhempi mies, työnantaja sekä työvoimatoimiston asiantuntija. Myös Suomessa asuville kohdistetuissa lehti-ilmoituksissa esiintyvät henkilöt ovat siviilivaatteissa, kun taas tietoisissa on paljon kuvia työtä tekevistä ihmisistä. Kuvailisin tätä eroa niin, että tietoisissa kuvataan sitä, mitä henkilöt tekevät, kun taas kaikissa muissa materiaaleissa on kyse enemmänkin tiettyyn ihmisryhmään kuulumisesta eli olemisesta: esimerkiksi maalla asuva perheellinen, liikoja odottava työläinen tai Ruotsissa asuva nuori mies.

Vaikka henkilöitä kuvataan vain tietyissä tilanteissa, näihin ”hahmoihin” liittyy jokin tarina, jossa mielikuva täydentyy yhteiskunnallisen keskustelun pohjalta. Tiettyjä muuttoliikkeeseen liittyviä väestöryhmiä edustavat esimerkkilyksilöt laajentavat kampanjamateriaalien kokemustilaa nimenomaan tunteiden osalta, sillä eri väestöryhmien tilanteisiin yhdistetään jo valmiiksi tiettyjä tunnekokemuksia, jotka ovat vahvasti mukana esitteiden lukemisessa. Tämä vaikuttaa ymmärrettävältä myös kampanjan mediaympäristöä koskevan aiemman tutkimuksen valossa, sillä 1970-luvun alussa mainoksissa alkoi näkymään aiempaa enemmän tunteisiin vetoamista ja niin sanottuja tavallisia ihmisiä, jotka edustivat jotain tiettyä laajempaa ryhmää¹⁹².

Siirtolaisuuteen liittyvän materiaalin osalta yksi kampanjan keskeinen kohderyhmä oli ”kehitysalueilla asuvat maanviljelijät ja työläiset”¹⁹³, ja vaatteista päätellen ”Työtä?” -esitteen mieshenkilö on töissä teollisuudessa. Ottaen huomioon 1970-luvun alun hallitsemattomina pidetyt lakot, kevään 1973 liittokierroksen ja palkkaliikumukset, tulkitsemme että ahneeksi kuvattu haalariasuinen mies liittyy tähän yhteiskunnalliseen kontekstiin.

¹⁹² Kortti 2003, 265,405.

¹⁹³ Rytönen 1977, 9.

Sama pätee Ruotsista autollaan tulleeseen nuoreen mieheen, sillä erityisesti 1960-luvulla monet muuttajista olivat nuoria ja suomalaisten oloista Ruotsissa oltiin huolissaan.¹⁹⁴ Laakkonen viittaa nimitykseen ”ungkarlar” ja toteaa, että asunutilanteen muuttuessa Ruotsissa paremmaksi myös perheitä alkoi muuttaa Ruotsiin aiempaa enemmän.¹⁹⁵ Kampanjassa esitetyt muuttoa harkitsevat ovatkin juuri perheellisiä.

Muut materiaalit ovat myös kuvien aikatasojen kannalta monipuolisempia, kuin ruotsinsuomalaisille kohdistetut materiaalit, joissa painopiste pyörii koko ajan oletetussa nykyhetkessä, lähimenneisyydessä tai lähitulevaisuudessa. ”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?” -esitteessä kolmen ensimmäisen kuvan aikataason tulkinta muuttuu oletetusta nykyhetkestä tai lähitulevaisuudesta menneeksi tulevaisuudeksi, kun esitettä lukee eteenpäin. Tämän jälkeen kuvassa on vältettävä tulevaisuus, jota seuraa kaksi toivottavaan tulevaisuuteen liittyvää kuvaa. ”Työtä?” -esitteessä kuvataan ensin viidellä kuvalla vältettävää tulevaisuutta ja sen jälkeen yhdellä kuvalla toivottavaa tulevaisuutta. Toisin sanoen kaikki esitteiden kuvat kuvittavat lopulta tulevaisuutta. Suomessa asuville suomalaisille kohdistetuissa materiaaleissa kuvien aiheet ja samalla myös aikatasot ovat pitkälti samat kuin samoja aiheita käsittelevässä esitteessä.

”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?” -esitteessä kuvattu siviilipukuinen mies on käyttäytymiseltään harkitsevainen, varautunut, ja pidättyväinen. Työasuun pukeutunut hahmo ”Työtä?” -esitteessä taas on hätäinen, ja ilmaisee tunteitaan näkyvästi. Tunnetilojen muutokset ovat hyvin nopeita. ”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?” -esitteen takakannessa kirjoitetaan hyväuskoisuudesta ja höynäyttämisestä, ja ”Työtä?” -esitteen ensimmäisellä aukeamalla kuvaillaan tietä ahneudesta pettymykseen. Tämä hahmo on siis varoittava esimerkki, eikä kyse ole ainoastaan toimintatavoista, vaan olemuksesta. ”Työtä?” -esitteessä tunteet ovatkin aivan keskeistä sisältöä, sillä kuvat muodostavat tunteiden kaaren, joka kuvaa ensisijaisesti työasuisen miehen sisäistä kamppailua, joka johtuu hänen omista odotuksistaan. Siviiliasussa oleva päähenkilö taas on suurimmaksi osaksi passiivisesti muiden toimien kohteena, ja tunteiden kirjo on paljon suppeampi: hämmennyksestä varovaiseen huojennukseen. Molemmissa esitteissä perheen rooli on olla vain taustalla olosuhteena, ja helpotus tilanteeseen saavutetaan asiantuntijatietoon avoimin mielin ja tarkkaavaisesti perehtymällä.

¹⁹⁴ Laakkonen 1996, 116–117.

¹⁹⁵ Laakkonen 1996, 118.

5 Lopuksi

Tutkielmassani tarkastelin sitä, miten kampanjan kohderyhmiin pyrittiin vaikuttamaan tulevaisuusargumentoinnin keinoin. Vaikuttamisen tavat eroavat toisistaan sekä materiaalin tyypin, että kohderyhmän mukaan. Kanavointisopimuksen seurauksia esittelevässä esitteessä keskeisessä osassa vaikuttamista on sellaisen kokemustilan luominen, jossa tärkeintä on jo tapahtunut odotushorisontin muutos: mennyt, vältettävä tulevaisuus on kanavointisopimuksen ansiosta vaihtunut nykyiseksi, toivottavaksi tulevaisuudeksi. Tämän eron avulla pyritään oikeuttamaan yksilöön kohdistuvia poliittisia toimia. Suomen ja Ruotsin välisiä elintasoeroja käsittelevässä esitteessä pyritään vaikuttamaan yksilön asenteisiin niin, että lukija ei kokisi elintasoeroa merkittävänä. Argumentaatio perustuu ajallisuuden näkökulmasta lineaariseen oletukseen siitä, että Suomen ja Ruotsin välinen ero elintasossa on pysynyt samanlaisena menneestä nykyhetkeen ja tulee jatkumaan samanlaisena myös tulevaisuudessa. Tätä oletusta helpommin nähtävissä on kuitenkin yksilön tulevaisuuteen liittyvä odotushorisontti, jossa erityisen keskeistä on pettymys ja sen välttäminen. Kokemustilan ja odotushorisontin välinen jännite on siis tässä esitteessä hyvin keskeinen osa argumentaatiota, sillä pettymyksen tunteessa on kyse niiden välisestä suhteesta.

Mediamateriaalien osalta argumentoinnissa hyödynnetään voimakkaasti jakoa tuttuun ja tuntemattomaan, ja hyvin erilaisista sisällöistään huolimatta niiden argumentaatio on ajalliselta rakenteeltaan hyvin samankaltaista. Tämä on mielestäni hyvä esimerkki siitä, kuinka kokemustilan käsitteeseen liittyy sekä ajallisuuden että tilallisuuden näkökulma. Suomessa asuville kohdennettujen lehti-ilmoitusten argumentoinnissa on keskeistä tuntemattoman hyödyntäminen tilallisuuden näkökulmasta (Suomi – Ruotsi), ja tämä tuntematon eli elämä Ruotsissa ”täytetään” mielikuvalla vältettävästä tulevaisuudesta. Ruotsinsuomalaisille kohdennetuissa materiaaleissa tuntematonta taas hyödynnetään ajallisuuden näkökulmasta (Suomi lähtöhetkellä – Suomi nyt), ja tuntemattomaan eli Suomen nykyhetkeen liitetään toivottava tulevaisuus. Lisäksi, samoin kuin ”Työtä?” - esitteessä, myös mediamateriaaleissa argumentoinnin pohjana on lineaarisuus: työmarkkinatilanteen Suomessa oletetaan jatkuvan suotuisana, ja myös syrjintään liittyvien ongelmien Ruotsissa oletetaan jatkuvan tulevaisuudessakin.

Osan ajallista argumentointia luovat myös niin sanotut maastamuuttoprosessiin liittyvät sisäiset ajat, jotka ovat tärkeä osa kokemustilaa. ”Sokkonako leveämpää leipää etsimään?”

-esite sekä Suomessa asuville kohdistetut ilmoitukset muodostavat kuvan yksilön päätöksenteosta selkeästi rajattuna, päättyvänä sekä tiettyjä aikaan sidottuja vaiheita sisältävänä prosessina. Aikaa pyritään tällä janalla kelaamaan taaksepäin, ikään kuin laajentaen nykyhetkeä. Ruotsinsuomalaisille kohdistetuissa materiaaleissa aikaa taas lisätään odotushorisonttiin: paluumuuton harkitseminen ei ole koskaan liian myöhäistä, vaikka olisikin jo palannut Ruotsiin. Lisäksi ajallisuuden arvottaminen tulee esille esimerkiksi maltin pitämisenä hyveenä ja hätäilyn pitämisenä vältettävänä asiana. Keskeistä sisältöä on myös yhteiskunnallinen aika, jolle annettu merkitys joustaa kontekstista riippuen: toisaalla korostetaan tiedon tuoreuden merkitystä, ja toisaalla argumentin taustaoletuksena on samanlaisuus vuoden 1971 ja 1973 hintatason erojen välillä.

Argumentoinnin ajallisen rakenteen merkitystä vahvistetaan retorisilla keinoilla. Asiantuntijatiedon ja auktoriteetin merkitystä tulevaisuuden tuntemisessa korostava ennusteen elementti on keskeinen erityisesti ”Työtä?” -esitteessä, jossa se esiintyy kaikissa havaintoyksiköissä. ”Työtä?” -esitteessä muita elementtejä eli todennäköisyyttä, laajuutta ja ajoitusta hyödynnetään vain vähän, mutta mielenkiintoisella tavalla kaikki elementtityypit esiintyvät toistensa yhteydessä esitteen puolivälissä. Suomessa asuville kohdistetuissa lehti-ilmoituksissa todennäköisyyden elementti on yleisin, mutta ero ennusteeseen ja laajuuteen ei ole kovin suuri. Ruotsinsuomalaisille kohdistetuissa materiaaleissa kaikki muut elementit esiintyvät toistensa yhteydessä ennusteen elementin ollessa näistä erillään. Joel Best kiinnittää elementtejä koskevassa artikkelissa erityishuomiota todennäköisyyden ja laajuuden yhdistelmään merkityksen lisääjänä ja voin todeta, että omassa, kylläkin hyvin pienessä aineistossani tämä toteutuu suurilta osin. Lisäksi huomasin, että niissä tapauksissa, kun todennäköisyyttä ja laajuutta korostetaan, en juurikaan raportoinut ennusteen käyttöä. Vahvimmat näkemykset tulevaisuuden ongelmien merkittävyydestä esitetään siis passiivisesti, ikään kuin yleisinä, jaettuina näkemyksinä tulevaisuudesta ilman vetoamista väitteen esittäjän auktoriteettiasemaan.

Kuvissa esiintyvien tunteiden osalta ruotsinsuomalaisille suunnattu materiaali eroaa huomattavasti kaikesta muusta materiaalista. Kuvien kautta korostuvat tietyt, maastamuuttoon ilmiönä liitetyt ihmisryhmät ja heidän sisäinen maailmansa. Tällaisia ovat esimerkiksi toimeentulostaan huolestunut ja varautunut perheenisä maaseudulta, todellisuuteen pettynyt teollisuuden työntekijä ja ulkopuolisuutta kokeva Ruotsiin muuttanut suomalainen. Kaikilla näillä on oma taustansa ajan mediakeskustelussa ja

poliittisessa tilanteessa, ja tunteet ovat henkilöiden kuvaamisessa keskeistä sisältöä. Ruotsinsuomalaisille kohdistetuissa materiaaleissa näin ei kuitenkaan ole, vaan kuvituskuvia muistuttavissa kuvissa keskeistä on tekeminen identiteetin sijaan.

Odotukset ja niihin vaikuttaminen

Materiaaleissa korostuva pyrkimys saada lukijat luottamaan asiantuntijoihin ja hyödyntämään työvoimapalveluita ei vaikuta helpolta tehtävältä, kun huomioi ajan yhteiskunnallisen ja poliittisen tilanteen. Asenteita olikin selvitetty ja niitä hyödynnettiin kampanjaa laatiessa¹⁹⁶. Tämä näkyy konkreettisesti esimerkiksi siinä, miten lukijoiden mahdolliset kriittiset reaktiot otettiin kanavointisopimusta koskevassa esitteessä huomioon ennakoivasti toteamalla, että ”Uusi sopimus ei missään nimessä pyri rajoittamaan valinnanmahdollisuksiasi, päinvastoin.”¹⁹⁷ Tutkielman tulokset eivät kerrokaan ollenkaan siitä, mitä kohderyhmiin kuuluneet ihmiset odottivat, vaan siitä, mitä työmarkkinapoliittiset toimijat itse uskoivat heidän odottavan ja miten tähän pyrittiin vaikuttamaan.

Vaikka elintasoerojen vertailua sisältävä ”Työtä?” -esite kohtasi paljon kritiikkiä sisältönsä puolesta¹⁹⁸, taustalla vaikutti varmaankin myös yleisemmän tason epäily poliitiikkaa kohtaan. Vuoden 1970 eduskuntavaaleja kutsutaankin protestivaaleiksi, sillä Veikko Vennamon johtama Suomen Maaseudun Puolue (SMP) sai vaalivoiton. SMP sai ääniä varsinkin maaseudulta, jossa koettiin rakennemuutoksen vaikutuksia¹⁹⁹. Esimerkiksi Jukka Tissarin Ruotsiin muuton syitä vuonna 1970 koskeneessa tutkimuksessa hän toteaa näin:

Asemalle tulleet muuttajat ovat toisinaan olleet hyvin katkeroituneita, koska ovat joutuneet lähtemään Ruotsiin. - - Katkeruus on ilmennyt yleisenä tyytymättömyytenä kaikkeen, mikä liittyy Suomeen, ja erityisesti Suomessa harjoitettuun talous- ja työvoimapolitiikkaan. Pakon edessä lähteneet ovat usein tunteneet itsensä Suomen huonosti hoidetun talous- ja työvoimapolitiikan uhreiksi.²⁰⁰

Ruotsinsuomalaisille suunnattu, ”Ajankohtainen kakkonen” -ohjelman keskelle upotettu tietoisuus oli tavallaan ympäröity tällaisilla kriittisillä näkökulmilla, sillä kyseisessä jaksossa

¹⁹⁶ Ks. esim. Tissari 1973 & Kehitysalueiden neuvottelukunta, Asennejaosto 1972.

¹⁹⁷ Sokkonako leveämpää leipää etsimään? IA Ministeriöt So-T (pieni). Kansalliskirjasto, Helsinki.

¹⁹⁸ Laakkonen 1996, 126. Korkiasaari 2000, 476.

¹⁹⁹ Mansner 1990, 310–311.

²⁰⁰ Tissari 1973, 9.

käsiteltiin rakennemuutoksen ongelmia autioituvan Sivakkavaaran kylän kautta tarkasteltuna.²⁰¹ Mahdollisuuksia korostava tietoisku muodostaa vahvan kontrastin muulle sisällölle ohjelmassa, vaikka toki tietoisuudessa korostetaankin työpaikkoja olevan varsinkin tietyillä maantieteellisillä alueilla, erityisesti Etelä-Suomessa. *Työmarkkinat*-lehdessä epäileminen tulee hyvin esille juuri kampanjan kontekstissa. Satamajakelua kuvaavassa artikkelireportaasissa esitteitä jakamassa ollut henkilö kommentoi, että suurin osa matkustajista ottaa neutraalisti materiaalit vastaan, mutta toisinaan satamaan saapuva ”- - sysää lehdet takaisin ja murisee jotain propagandan levittämisestä”²⁰².

Odotusten osalta keskeisessä roolissa ovat uudenlainen kuluttaminen ja toisaalta myös kohtuuden kuvasto, jotka molemmat näkyvät kampanjassa maaseudun ja kaupungin välisen vastakkainasettelun ohella. Perinteiden merkitys ei ollut yhtä määräävä kuin ennen, ja yleisesti ottaen elämän eri osa-alueet olivat aiempaa muuttuvaisempia alueellisen ja sosiaalisen liikkuvuuden sekä uudenlaisten kulutustottumusten myötä²⁰³.

Kuvasto saa tässä yhteydessä hyvin konkreettisen merkityksen, sillä nämä jaottelut tulevat esille erityisesti kuvien kautta. Molemmissa esitteissä päähenkilöiden ajatuskuplassa on ruisleipä ja toisen esitteen otsikkoon on nostettu sanonta ”leveämmästä leivästä”: materiaalissa korostetaan suurelta osin välttämättömyyksiä. Vastinparina ruisleivälle on auto, joka tulee materiaaleissa esille kuvien kautta muutamaankin otteeseen ikään kuin kuluttamisen symbolina. Kampanjan maailmassa ruotsinsuomalaiset tuovat siis tuulahduksia ruotsalaisesta kuluttamisesta pientalojen maailmaan, jossa maaseudulta lähtevä perhe edustaa kohtuullista kuluttamista ja kunnollisuutta.

Yhteiskunnalliset ongelmat, yksilölliset ratkaisut

Suomen ja Ruotsin välistä kanavointisopimusta oli valmisteltu monen vuoden ajan.²⁰⁴ Vaikka Ruotsi tarvitsi työvoimaa kipeästi, molempien maiden keskustyömarkkinajärjestöt sitoutuivat vähentämään niin sanottua värväämistä, joka tapahtui usein esimerkiksi kehottamalla Suomessa menossa olevia ruotsinsuomalaisia etsimään sopivia työntekijöitä

²⁰¹ Tv-tietoisku [00:18:56-00:20:02] AJANKOHTAINEN KAKKONEN. -ohjelmaan upotettuna 5.7.1973. RITVA-tietokanta, Radio- ja televisioarkisto, Kansallinen audiovisuaalinen instituutti. Pysyvä tunniste: <https://rtva.kavi.fi/program/details/program/22704773>

²⁰² *Työmarkkinat*: Tietoja avoimista työpaikoista ja ammattikursseista. No 15, 6.8.-18.8.1973. Työvoimaministeriö, työnvälitysasian toimisto. Fennica-aineisto, Kansalliskirjasto, Helsinki.

²⁰³ Kortti 2003, 300–301.

²⁰⁴ Korkiasaari 2000, 143.

ja antamalla heille mukaan esitteitä.²⁰⁵ Tätä taustaa vasten on huomionarvoista, että vältettävän tulevaisuuden osalta keskeisestä elementistä eli värväämisestä kerrotaan kampanjamateriaalissa ainoastaan huhupuheiden kautta, ja nämä huhupuheet kuvataan leimallisesti yksityishenkilöiden väliseksi vuorovaikutukseksi. Vahvin esimerkki tästä on varoittaminen höynäytetyksi joutumisesta²⁰⁶, sillä se viittaa esitteen kontekstissa tulkittuna yksilöiden tekemään tarkoitukselliseen muiden harhaanjohtamiseen. Epäluottamusta luodaan siis suomalaisten yksilöiden ja vielä tarkemmin ottaen suomalaisten työntekijöiden välille.

Tämä on mielenkiintoinen tulos siinä mielessä, että valistusta tutkineen Minna Lammin mukaan uudenlaisen kuluttamisen ja yksilöllistymisen myötä nousi huoli kotimaisten tuotteiden kysynnästä, ja työn tekeminen esitettiin 1960-luvulla usein kansallisen edun ajamisena.²⁰⁷ Myös terveysvalistusta Pro Gradu -työssään tutkinut Laura Maijala toteaa, että tutkimallani ajanjaksolla monissa ohjelmissa pidettiin esillä me -henkeä.²⁰⁸ Sen sijaan tarkastelemassani kampanjamateriaalissa muutoinkin kuin huhupuheiden osalta voi todeta, että näkökulma on huomattavan individualistinen sekä toivottavia että vältettäviä tulevaisuuksia kuvatessa, eikä yhteiseen etuun viitata. Ainoa suomalaisuuteen viittaava maininta on ”Suomessa olet suomalainen suomalaisten joukossa”²⁰⁹, mutta siinäkin asia kehystetään yksilön hyödyn kautta.

Tämä eroavaisuus suhteessa edeltävään valistusta koskevaan tutkimukseen herätti kysymyksen siitä, voisiko pyrkimys yksilöiden toiminnan kyseenalaistamisen liittyä ainakin osittain vuoden 1973 – ja yleisemminkin 1970-luvun alun – runsaisiin lakkoihin. Paikallistasolla, työpaikoilla ja ammattiyhdistysliikkeessä saattoi toimia jopa sellaisia yksittäisiä ryhmiä, joilla koettiin olevan vaikutusvaltaa²¹⁰. Tällaiset henkilöt aiheuttivat päänvaivaa työnantajien lisäksi myös SAK:lle, joka oli mukana kampanjan valmistelussa. Saattoi siis olla myös SAK:n etu, että yksilöiden vaikuttamispyrkimyksiä pyrittiin kyseenalaistamaan sen sijaan, että olisi korostettu yhteisöllisyyttä. Neuvotteluasema oli kuitenkin hyvä, jäsenmäärä oli kasvanut huomasti ja samalla ammattiyhdistysliikkeen sisällä oli paljon erimielisyyksiä eheyttämisestä huolimatta. Toisaalta kyseessä saattaa olla vain asioiden yksinkertaistaminen viestinnässä, sillä värvääminen kuitenkin näkyi

²⁰⁵ Laakkonen 1996, 118. Korkiasaari 2000, 172.

²⁰⁶ Sokkonako leveämpää leipää etsimään? IA Ministeriöt So-T (pieni). Kansalliskirjasto, Helsinki.

²⁰⁷ Lammi 2006, 139–140.

²⁰⁸ Maijala 2019, tiivistelmä.

²⁰⁹ Ks. esim. Helsingin Sanomat 21.6.1973.

²¹⁰ Mansner 1990, 190.

Suomessa asuville sitä tekevien yksilöiden kautta, vaikka taustalla olisikin ollut työnantajien antamia neuvoja ja pyyntöjä. Asiaa ei voi varmistaa tutustumatta kampanjan valmistelua koskeviin mahdollisiin asiakirjoihin.

Suomella ja Ruotsilla oli muuttoliikkeessä erilaisia intressejä, ja kampanjassa ei esitetä kertaakaan ruotsalaista yhteiskuntaa huonossa valossa. Ei edes silloin, kun aiheena oli syrjintä: siinäkin katse käännettiin yksilöön, jonka ominaisuuksien kautta syrjintään liittyvät väitteet esitettiin²¹¹. Yksi kritiikki ruotsalaisia toimijoita eli lehdistöä kohtaan tulee tosin esille epäsuorasti yhden lehti-ilmoituksen otsikkona käytetyssä huudahduksessa ”Taas suomalainen!”²¹², sillä kyseessä on alun perin ruotsalaisen lehdistön käyttämä ilmaus. Ruotsalaista lehdistöä huomautettiin tällaisen kielenkäytön sopimattomuudesta Suomen suurlähetystön toimesta²¹³, mutta ilmaisu otettiin kuitenkin omaan käyttöön kampanjamateriaalissa.

Jatkotutkimusideat & tutkielman kritiikki

Tutkielmaa tehdessä syntyi useampia ajatuksia siitä, miten tekemäni valinnat vaikuttivat tuottamaani tietoon ja miten tutkielman olisi voinut toteuttaa eri tavalla myös samasta teoreettisesta näkökulmasta lähestyen. Tämä koskee sekä valitsemiani menetelmiä, että aineiston rajaamista.

Päätin itse kiinnittää huomion argumentaation ajalliseen rakenteeseen, mutta myös Kosellekin oman tuotannon osalta keskeisin lähestymistapa eli käsitehistoria olisi ollut aineistoni kohdalla mahdollinen toteuttaa. Tällöin olisin voinut muodostaa laajemman aineiston, ja tarkastella ainoastaan tiettyjä käsitteitä ja niiden muutosta esimerkiksi eri kampanjoissa. Tällaisia käsitteitä, joissa ajallisuus on todella merkittävä osa sisältöä, ovat esimerkiksi välttäminen, jossa mennyt tulevaisuus sulautuu osaksi kokemusta nykyisyydestä ja pettymys, joka kuvaa odotusten ja kokemusten välistä suhdetta yksilötasolla. Molemmissa käsitteissä on myös mielenkiintoinen yhteys tunteisiin. Käsitteiden tarkastelu olisi kuitenkin omalla kohdallani oikeastaan vaatinut esitutkimuksen toteuttamista, sillä aiheeni kannalta olennaisten käsitteiden tunnistaminen oli itselleni jo itsessään tutkimustulos.

²¹¹ Ks. esim. Helsingin Sanomat 21.6.1973.

²¹² Helsingin Sanomat 31.8.1973.

²¹³ Laakkonen 1996, 127.

Tässä tapauksessa myös aineiston rajaaminen toisella tavalla saman kampanjan sisällä olisi ollut perusteltua. Argumentaatioanalyysillä menetelmänä kuvasin kampanjamateriaaleja pieninä kokonaisuuksina, joissa tietty kokemustila ja tietty odotushorisontti esiintyvät tiukasti toistensa yhteydessä. Esimerkiksi käsitehistoriallista menetelmää soveltaen olisi ollut mahdollista kuvata kokemustilaa ja odotushorisonttia paljon tätä laajemmin. On nimittäin niin, että vaikka osa kampanjamateriaaleista rajautui tässä tutkielmassa aineiston ulkopuolelle siksi, että muuttoliikettä Ruotsiin ei ollenkaan mainittu, myös ainoastaan suomalaista työelämää ja elintasoja koskevat väitteet ovat olennainen osa kokemustilaa ja odotushorisonttia myös muuttoliikkeen kannalta. Merkitys muuttoliikkeeseen vaikuttamisen kannalta on kuitenkin välillinen, ja tutkimuksen näkökulma siirtyisi tiettyyn materiaaliin liittyvästä lukukokemuksesta enemmän ilmiön kuvaamiseen yleisellä tasolla.

Retorisessa analyysissä yksi keskeisimmistä tuloksistani oli se, että ruotsinsuomalaisille kohdistetuissa materiaaleissa viestintä oli suostuttelevaa varoittlevan sijaan. Päädyin analyysissä perustelemaan, miksi epävarmuuden elementtejä voi mielestäni soveltaa myös saatavan hyödyn, eikä haitan näkökulmasta. Tekemässäni valinnassa etuna on se, että tietty vertailtavuus säilyy eri kohderyhmille suunnattujen materiaalien välillä erilaisista kehystämisen tavoista huolimatta. Se tuo myös näkyviin sen, että vastakkaisiltakin näyttävät suostuttelu ja varoittelu muistuttavat ainakin osittain toisiaan. Tätä valintaa voi kuitenkin kritisoida, sillä Joel Best on kirjoittanut epävarmuuden elementtejä koskevan artikkelinsa nimenomaan tulevaisuuden ongelmia ajatellen. Laajemmassa työssä retorista analyysia olisi myös voinut laajentaa suostuttelun keinojen osalta esimerkiksi jollain markkinointiin liittyvällä teorialla.

Mikä mahdollinen menetelmällinen lähestymistapa sitten olisikin, muita kiinnostavia aineistoja voisivat olla esimerkiksi paluumuuttokampanja vuodelta 1972, *Hymy*-lehden kampanja vuodelta 1970, tai Svenska Österbottens Ungdomsförbund r.f. :n toteuttama ”Österbottningar kom hem” -kampanja²¹⁴, jota koskevaan kirjeeseen törmäsin arkistossa. Erityisesti jälkimmäinen olisi mielestäni kiinnostava siksi, että vuoden 1973 kampanjassa suomenruotsalaisten kieleen perustuvaa erityisyyttä muuttoliikkeessä ei otettu huomioon. Toisaalta myös jokin lähihistoriaan sijoittuva kampanja voisi olla mielenkiintoinen.

²¹⁴ Työvoimaministeri Valde Nevalainen Svenska Österbottens Ungdomsförbund rf:lle 15.8.1973. Työvoimaministeriön arkisto, Da:62, KA.

Aineiston ajallisen laajentamisen lisäksi jatkotutkimusideoihin lukeutuu myös käsittelyn syventäminen vuoden 1973 kesän ja syksyn osalta tutkimalla STK:n tai SAK:n lehtiä ja niissä esiintyvää muuttoliikettä koskevaa tulevaisuusargumentaatiota. Kaikista merkittävien laajentamisen paikka olisi kuitenkin asian tarkastelu myös ruotsalaisiin ja ruotsinsuomalaisiin lähteisiin tutustumalla. Aiemmassa tutkimuksessa on esimerkiksi mainintoja siitä, että ruotsalaiset työnantajat halusivat pitää kiinni työntekijöistään²¹⁵: miten suomalaisia houkuteltiin jäämään?

Jos olisin tutustunut varsinaisten kampanjamateriaalien lisäksi niiden tuottamista koskeviin dokumentteihin, olisin voinut mahdollisesti saada lisätietoa joistain kampanjan sisältöön liittyvistä valinnoista. Koska keskityn toteutuneen viestinnän tutkimiseen, tämä ei kuitenkaan ole ollut välttämätöntä. Selvitin mahdollisuutta tutustua kampanjan suunnittelusta ja toteutuksesta vastanneen tiedotusryhmän²¹⁶ asiakirjoihin, mutta selvisi, että näitä dokumentteja on vaikea paikantaa arkistosta. Työmäärää rajatakseni päätin jättää tämän näkökulman tarkastelun ulkopuolelle. Koska kampanjan valmistelussa oli mukana myös viestintäalan ammattilaisia, kysymys viestinnällisestä vallasta on kuitenkin mielenkiintoinen tämänkin kampanjan osalta. Kuten nykyään on viestintätoimistojen osalta, mainostoimistot ovatkin olleet tärkeitä mielikuvavallan käyttäjiä suomalaisessa yhteiskunnassa ja yrityssalaisuus tuo tähän oman vaikutuksensa²¹⁷.

²¹⁵ Korkiasaari 2000, 141–142.

²¹⁶ Rytkönen 1977, 2.

²¹⁷ Ylönen, Mannevuori, Kari 2022, 16.

Lähteet

Arkistot

Kansalliskirjasto, Helsinki

Pienpainatekokoelma I A

- Valtionhallinto

- Ministeriöt

Työvoimaministeriö 1970–1974

Työvoimaministeriö 1970–1999

Kansallisarkisto, Mikkeli

Työvoimaministeriön arkisto

Kansallinen audiovisuaalinen instituutti (Kavi), Helsinki

RITVA-tietokanta, Radio- ja televisioarkisto

Yle 1957–2008

Yle Arkisto, Helsinki

Sanomalehdet

Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

<https://digi.kansalliskirjasto.fi>

Helsingin Sanomat 1973

Hufvudstadsbladet 1973

Maaseudun Tulevaisuus 1973

Uusi Suomi 1973

Etelä-Suomen sanomat 1973

Länsi-Savo 1973

Yle.fi -verkkouutiset

Tutkimuskirjallisuus ja opinnäytetyöt

Andersson Jenny, *Between growth and security – Swedish social democracy from a strong society to a third way*. Kääntänyt Mireille L. Key. Manchester University Press, Manchester & New York 2006.

Andersson Jenny, *The Future of the World: Futurology, Futurists, and the Struggle for the Post Cold War Imagination*. Oxford University Press, Oxford 2018.

Bergholm Tapio, *Kohti tasa-arvoa: Tulopolitiikan aika I – Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö 1969–1977*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 2012.

Best Joel, If This Goes On... The Rhetorical Construction of Future Problems. Artikkeliteoksessa *Bending Opinion: Essays on Persuasion in the Public Domain*. Leiden University Press, Leiden, 2011.

Gill Rosalind, Discourse Analysis. Artikkeliteoksessa *Qualitative Researching with Text, Image and Sound: A Practical Handbook*. Toim. Bauer Martin W. & Gaskell George. Sage Publications; London, Thousand Oaks, New Delhi 2000.

Hakoniemi, Kärriylä et al. *Menneet tulevaisuudet. Ajankohta: Poliittisen historian vuosikirja 2018*. Painosalama, Turku 2018.

Heikkinen Saara, "Mun mielestä sillä on ollut valtava vaikutus" : Kostamus-hankkeen merkitys rakentajien lasten näkökulmasta. Maisterintutkielma, Humanistinen tiedekunta. Oulun yliopisto 2019.

Hietala Kari, *Muuttohalukkuus ja informaatio*. Sarjassa Siirtolaisuustutkimuksia. Työvoimaministeriö, Suunnitteluosasto; Helsinki 1974.

Kehitysalueiden neuvottelukunta, Asennejaosto; *Raportti kehitysalueiden maaseutuväestön oloista ja asenteista*. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 1972:4, Helsinki 1972.

Kehitysalueiden neuvottelukunta, Tavoitejaosto; *Selvitys väestönkehityksen ja kehitysaluepolitiikan välisistä yhteyksistä*. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 1972:3, Helsinki 1972.

Korkiasaari Jouni, Osa II: Suomalaiset Ruotsissa 1940-luvulta 2000-luvulle. Osa teoksessa *Suomalaiset Ruotsissa - Suomalaisen siirtolaisuuden historia 3*. Korkiasaari & Tarkiainen, Siirtolaisuusinstituutti, Turku 2000.

Kortti Jukka, *Modernisaatiomurroksen kaupalliset merkit: 60-luvun suomalainen televisiomainonta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2003.

Koselleck Reinhart, *Futures Past – On the semantics of historical time*. Kääntänyt Keith Tribe. Columbia University Press, New York 2004.

Laakkonen Risto, Finländarna på den svenska arbetsmarknaden efter andra världskriget – arbetskraftsfrågan i finsk-svenska relationer. Artikkeliteoksessa *Finnarnas historia i Sverige 3: Tiden efter 1945*. Toim. Lainio Jarmo. Suomen Historiallinen Seura & Nordiska museet, Helsinki 1996.

Lammi Minna, *Ett' varttuisi Suomenmaa: Suomalaisten kasvattaminen kulutusyhteiskuntaan kotimaisissa lyhytelokuviissa 1920–1969*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006.

Leach Joan, Rhetorical Analysis. Artikkeliteoksessa *Qualitative Researching with Text, Image and Sound: A Practical Handbook*. Toim. Bauer Martin W. & Gaskell George. Sage Publications; London, Thousand Oaks, New Delhi 2000.

Liakopoulos Miltos, Argumentation Analysis. Artikkeliteoksessa *Qualitative Researching with Text, Image and Sound: A Practical Handbook*. Toim. Bauer Martin W. & Gaskell George. Sage Publications; London, Thousand Oaks, New Delhi 2000.

Lindroos Kia & Palonen Kari, Aika politiikan kohteena. Artikkeliteoksessa *Politiikan aikakirja. Ajan politiikan ja politiikan ajan teoretisointia*. Toim. Lindroos Kia & Palonen Kari. Vastapaino, Tampere 2000.

Maijala Laura, *Keppiä ja porkkanaa: Suomalainen ravitsemusvalistus Yleisradion tv-kanavilla 1955–2014*. Pro Gradu -opinnäytetyö, Valtiotieteellinen tiedekunta. Helsingin yliopisto 2019.

Mannevuola Mona, *Ihmiskone töissä: Sotienjälkeinen Suomi tehokkuutta tavoittelemassa*. Gaudeamus, Helsinki 2020.

Mansner Markku, *Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa: Suomen Työnantajain Keskusliitto 1956–1982*. Teollisuuden Kustannus Oy, Helsinki 1990.

O’Keefe Daniel J., Generalizing about the Persuasive Effects of Message Variations: The Case of Gain-Framed and Loss-Framed appeals. Artikkeliteoksessa *Bending Opinion: Essays on Persuasion in the Public Domain*. Leiden University Press, Leiden, 2011.

Rose Diana, Analysis of Moving Images. Artikkeliteoksessa *Qualitative Researching with Text, Image and Sound: A Practical Handbook*. Toim. Bauer Martin W. & Gaskell George. Sage Publications; London, Thousand Oaks, New Delhi 2000.

Rytkönen Marketta, *Työvoimaministeriön tiedotuskampanjan vaikutukset: Kampanjan jälkeinen seurantatutkimus*. Sarjassa Siirtolaisuustutkimuksia. Työvoimaministeriö, Suunnitteluosasto; Helsinki 1977.

Snellman Hanna, Tiedon ja taidon kierto: Maastamuuttajien Suomi ja Ruotsi. Artikkeliteoksessa *Nälkämaasta hyvinvointivaltioksi: Suomi kehityksen kiinniottajana*. Toim. Koponen Juhani & Saaritsa Sakari. Gaudeamus, Helsinki 2019.

Snellman Hanna, *Sallan suurin kylä - Göteborg: tutkimus Ruotsin lappilaisista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2003.

Tissari Jukka, *Ruotsiin muuton motiivit: Vojakkalan vastaanottoaseman kautta v. 1970 muuttaneita koskeva tutkimus*. Sarjassa Siirtolaisuustutkimuksia. Työvoimaministeriö, Suunnitteluosasto; Helsinki 1973.

Toulmin Stephen, *Argumentit: Luonne ja käyttö*. Suom. Kilpeläinen Tapani. niin&näin, Tampere 2015.

Ylönen Matti, Mannevuola Mona, Kari Niina; *Politiikan uudet pelurit: Viestintätoimistojen valta*. Vastapaino, Tampere 2022.

Wuokko, Jensen-Eriksen et al., Johdanto: Tervetuloa loputtomiin kihlajaisiin! Osa teoksessa *Loputtomat kihlajaiset – Yritykset ja kolmikantakorporatismi Suomessa 1940–2020*. Wuokko, Jensen-Eriksen et al. Siltala, Helsinki 2020.

Wuokko Maiju, Riitaisa liitto 1956–1991. Osa teoksessa *Loputtomat kihlajaiset – Yritykset ja kolmikantakorporatismi Suomessa 1940–2020*. Wuokko, Jensen-Eriksen et al. Siltala, Helsinki 2020.